บทที่ 5

พลวัตทางสังคมของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

การวิจัยเรื่อง "พลวัตทางสังคมของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลกเปรียบเทียบประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว" ในบทนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอเนื้อหาผลการวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 คือ ศึกษาพลวัตทางสังคมของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลก ที่เกี่ยวกับการพฤติกรรมการดำรงชีวิต อันได้แก่ การดำเนินชีวิตของครอบครัว และการผลิตของครอบครัว โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกต สัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม โดยนำเสนอในบทนี้ แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น คือ ประเด็นที่ 1 บริบทและสภาพแวดล้อมของพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง ประเด็นที่ 2 พลวัตทางสังคมของชุมชนในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง ประเด็นที่ 3 พลวัตทางสังคมของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง ดังนี้

บริบทและสภาพแวดล้อมของพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

เมืองหลวงพระบางตั้งอยู่ในแขวงหลวงพระบาง ทางตอนเหนือของสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ห่างจากกรุงเวียงจันทน์ (เมืองหลวง) ขึ้นไปทางเหนือประมาณ 420 กิโลเมตร โดยมีเนื้อที่ประมาณ 78,457 ตารางกิโลเมตร (ภาพ 36) โดยมีอาณาเขตติดต่อดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อแขวงพงสาลี
ทิศใต้	ติดต่อแขวงเวียงจันทน์ และแขวงเชียงขวาง
ทิศตะวันออก	ติดต่อแขวงหัวพัน และประเทศเวียดนาม
ทิศตะวันตก	ติดต่อแขวงอุดมไชย และแขวงไชยะบุรี

โดยมีการแบ่งการปกครองออกเป็น 7 เขต ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล 4 เขต คือ เขตเชียงทอง เขตวิชุน เขตมะโน และเขตธาตุหลวง ตั้งอยู่นอกเขตเทศบาล 3 เขต คือ เขตสังคโลก เขตจอมเพ็ด และเขตผาโคม

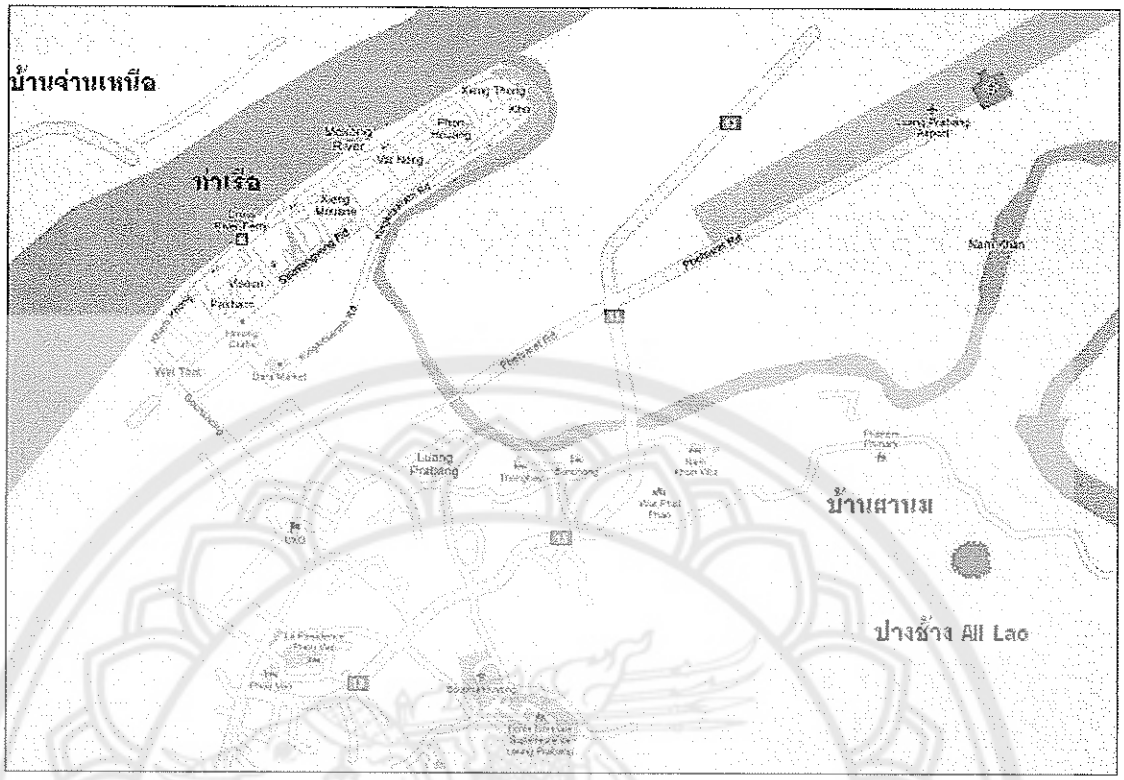

ภาพ 36 ลักษณะกายภาพเมืองหลวงพระบาง

สภาพภูมิประเทศ เมืองหลวงพระบางวางตัวในแนวเหนือ – ใต้ ระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำโขง น้ำคานและน้ำอู เป็นสายน้ำหลักไหลผ่านตัวเมือง จากสภาพที่ตั้งที่อยู่ในหุบเขาสูงชัน สลับซับซ้อน ทำให้เป็นอุปสรรคค่อนข้างมากในการพัฒนาเส้นทางคมนาคม โดยเฉพาะถนนที่เชื่อมต่อระหว่างแขวงและเมืองต่างๆ ในปัจจุบันเมืองหลวงพระบางมีการให้สัมปทานนักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาดำเนินกิจการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น ให้สัมปทานทำปางช้างจำนวน 5 แห่ง ตลอดจนการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่นๆ เช่น โครงการสร้างเมืองใหม่ ชื่อ Diamond City บนเนื้อที่กว่า 180,000 ไร่ ในเขตจอมเพ็ด (Chomphet District) ซึ่งอยู่อีกฟากฝั่งแม่น้ำตรงข้ามกับตัวเมืองนอกเขตอนุรักษ์มรดกโลก โดยสร้างสนามกอล์ฟขนาด 36 หลุม หรือการอนุญาตให้บริษัทเอกชนลงทุนในเขตที่กำหนดเป็นเกษตรกรรมและเขตป่า ลงทุนเพื่อดำเนินการก่อสร้างโรงแรมระดับ 5 ดาวขนาด 200 ห้องพักพร้อมกับสิ่งอำนวยความสะดวกและสถานบันเทิงต่างๆ อย่างครบครัน โดยตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางไปตามเส้นทางที่จะไปยังน้ำตกตาดกวางสีเพียง 5 กิโลเมตรเท่านั้น

ปัจจุบันองค์การยูเนสโกซึ่งดูแลแหล่งมรดกโลก ได้เข้ามาสำรวจและประเมินผลกระทบที่โครงการการลงทุนเหล่านี้จะมีต่อความเป็น "มรดกโลก" ของหลวงพระบาง โดยวิเคราะห์ไว้ในรายงาน Mission Resort ลงวันที่ 3 มีนาคม 2551 ว่า โครงการก่อสร้างมากมายในหลวงพระบางนี้เสี่ยงต่อการทำลายการเป็นเมืองมรดกโลกของหลวงพระบางยิ่งนัก เพราะการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค รวมทั้งถนนหนทาง สะพานข้ามแม่น้ำ โรงแรมขนาดใหญ่ ฯลฯ จะก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองหลวงพระบางให้เป็นชุมชนเมือง (Urbanization) มากยิ่งขึ้น การจราจรจะหนาแน่นขึ้น การพัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นรีสอร์ตจะเป็นการเปิดแขวงหลวงพระบางเพื่อการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ที่ไหลทะลักเข้ามาสู่หลวงพระบางมากขึ้น ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งในที่สุดจะสร้างแรงกดดัน (Pressure) ให้แก่เมืองเล็กๆ แห่งนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงและทำลายเอกลักษณ์ของหลวงพระบาง ที่แม้จะเป็น "เมือง" แต่ก็ยังคงรักษาวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดมาหลายร้อยปี รวมทั้งวิถีชีวิตที่ดำเนินไปอย่างช้าๆ จนสิ้นเชิง ในอีกไม่กี่ชั่วอายุคนนี้

พลวัตทางสังคมของชุมชนในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ.2529-2537

1. **นโยบายหรือเหตุการณ์สำคัญ** เมืองหลวงพระบางปรากฏขึ้นในประวัติศาสตร์ลาวตามชื่อพระพุทธรูปสำคัญประจำเมือง ซึ่งพระเจ้าวิชุลราช (พ.ศ.2043 – 2063) กษัตริย์ของอาณาจักรล้านช้างซึ่งสืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าฟ้างุ้มผู้เป็นปฐมกษัตริย์ของอาณาจักร โดยพระองค์โปรดให้อัญเชิญพระบางมาประดิษฐานไว้ที่วัดวิชุลมหาวิหาร ในปี พ.ศ.2047 และในปี พ.ศ.2250 อาณาจักรล้านช้างเกิดความแตกแยก นำไปสู่การแบ่งแยกเป็น 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรหลวงพระบาง อาณาจักรเวียงจันทน์และอาณาจักรจำปาศักดิ์ หลังจากนั้นทั้ง 3 อาณาจักรก็ตกอยู่ในวงล้อมของสงครามและการขยายอำนาจของประเทศเพื่อนบ้าน คือ พม่า สยาม และเวียดนาม จนทำให้จำเป็นต้องส่งส่วยแสดงความสวามิภักดิ์กับทุกเมืองเป็นเวลายาวนาน จนกระทั่งฝรั่งเศสขยายอิทธิพลเข้ามาสู่ภูมิภาคอินโดจีน ในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ของไทย หลวงพระบางและดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงทั้งหมดก็ตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสตามสนธิสัญญา รศ.112 ลาวอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสอย่างยาวนานเป็นเวลาเกือบหนึ่งร้อยปี (พ.ศ.2416 – 2498) และเมื่อฝรั่งเศสพ่ายแพ้แก่เวียดนามที่สมรภูมิเดียนเบียนฟูในพ.ศ.2498 ลาวจึงได้รับเอกราชในช่วงระยะเวลาสั้นๆ แต่สงครามภายในประเทศยังไม่จบสิ้น ความแตกแยกทางความคิดในหมู่ชนชั้นนำของลาวทำให้เกิดการแทรกแซงทางการเมืองจากสหรัฐอเมริกาเพื่อพยายามหยุดยั้งลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแทรกซึมเข้าสู่ภูมิภาคนี้ ส่งผลให้เกิดสงครามภายในประเทศระหว่าง 2 กลุ่มแนวคิดยาวนานถึง 10 ปี

จนกระทั่งวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ.2518 กองทัพขบวนการประเทศลาวสามารถควบคุมพื้นที่ได้ทั้งประเทศ เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนาทรงยอมสละราชบัลลังก์ ราชอาณาจักรลาวเปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นสังคมนิยม และมีนโยบายปิดประเทศ คงติดต่อกับเฉพาะประเทศในกลุ่มสังคมนิยมเท่านั้น จนกระทั่งเมื่อสหภาพโซเวียตล่มสลายสงครามเย็นสิ้นสุดลง รัฐบาลลาวได้ประกาศนโยบายใหม่ ที่เรียกว่า "นโยบายจินตนาการใหม่" (NEM : New Economic Mechanism) ในปี พ.ศ.2529 เป็นการเปลี่ยนแปลงจากระบบสังคมนิยมมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาด เนื่องจากการค้าขายกับกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ทำให้เศรษฐกิจเติบโตต่ำกว่าเป้าหมายภายใต้นโยบายจินตนาการใหม่ เน้นความสำคัญของระบบราคาที่เป็นไปตามกลไกของตลาด และบริหารในเชิงธุรกิจมากขึ้น โดยดำเนินนโยบายเปิดประเทศรับความสัมพันธ์และการพัฒนาด้วยแนวคิดอื่นๆ มากยิ่งขึ้น หลังจากนั้นการท่องเที่ยวก็กลายเป็นหนึ่งในกลไกที่สำคัญสำหรับการพัฒนาของชาติ

2. **การปกครอง** ระบบการปกครองแบบสังคมนิยมในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้กำหนดการปกครองอย่างเป็นทางการสำหรับหมู่บ้านตามแบบที่รัฐบาล กำหนด คือในหมู่บ้านจะมีนายบ้านมาจากการเลือกตั้งเป็นผู้มีอำนาจสั่งการสูงสุดภายในหมู่บ้านทำหน้าที่ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ผู้ที่รับการคัดเลือกจะต้องผ่านการคัดเลือกจากเมืองก่อน โดยเมืองจะดูผู้ที่มีการศึกษาพอสมควร ส่วนตำแหน่งอื่นๆ คือ คณะกรรมการประจำบ้าน 3 คณะ คือ คณะกรรมการป้องกันความสงบ ทำหน้าที่เหมือนเป็นตำรวจคอยสอดส่องดูแลภายในหมู่บ้าน คณะกรรมการการเศรษฐกิจ ทำหน้าที่ออกหนังสืออนุญาตทำไร่ทำหน้าของชาวบ้าน และคณะกรรมการการวัฒนธรรม ทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของคนในชุมชน เมืองจะเป็นคนแต่งตั้งโดยนายบ้านต้องประสานงานกับหน่วยงานพรรครากฐานขั้นบ้าน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายขององค์กรระดับชาติที่ทางการเรียกว่า "องค์กรจัดตั้งมหาชน" ได้แก่ คณะกรรมการชาวหนุ่มสหพันธ์แม่หญิงลาว สหพันธ์การค้าและแนวโฮมบ้าน (ภูมิวิไล ศิริพลเดช, 2550, หน้า 155-156) ดูภาพ 37

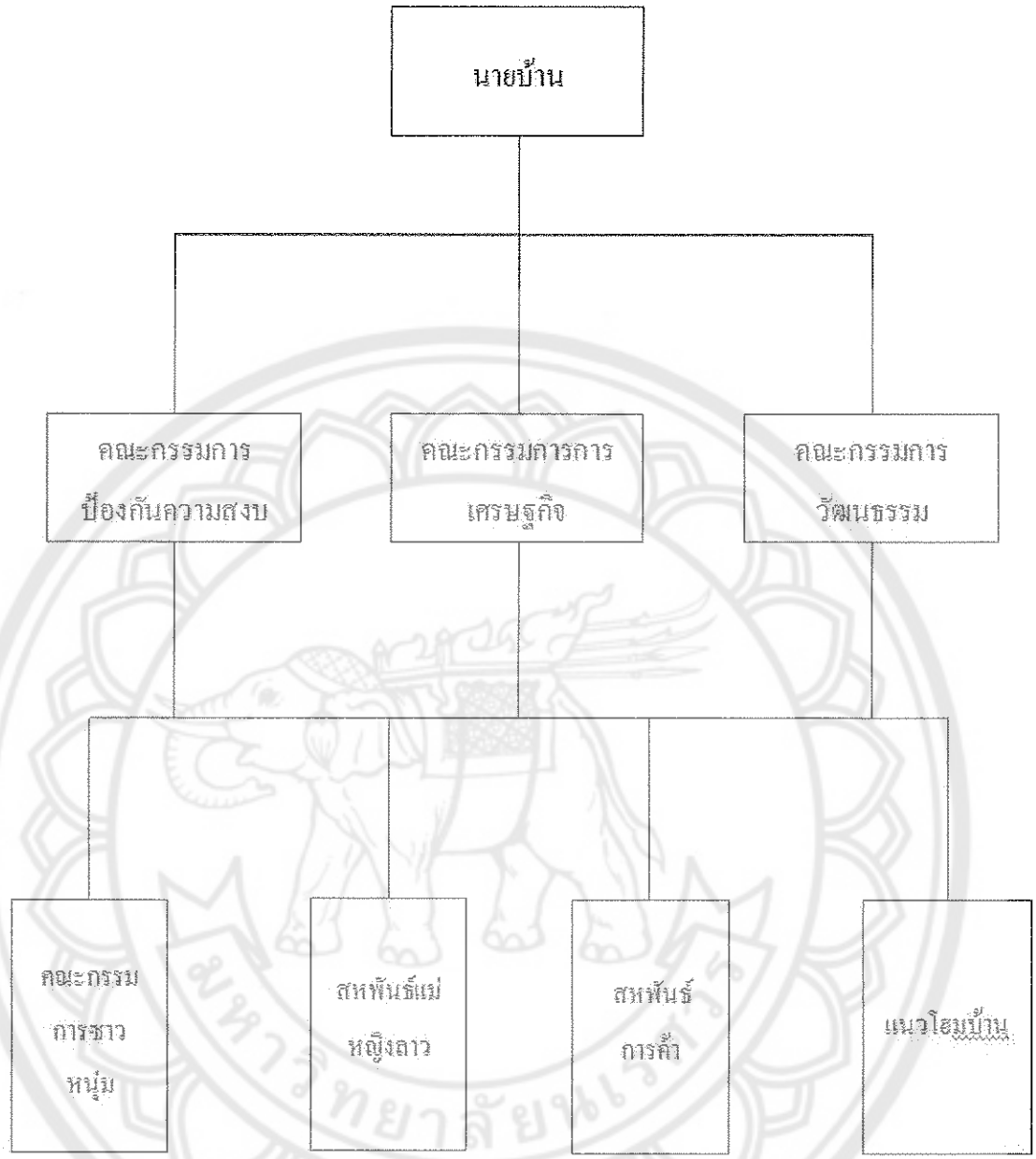

ภาพ 37 โครงสร้างการปกครองท้องถิ่นก่อนขึ้นทะเบียนมรดกโลก

3. **การศึกษา** นโยบายด้านการศึกษาของสาธารณรัฐประชาชนลาว มีการจัดการเรียนขั้นพื้นฐาน 11 ปี ได้แก่ ประถม 5 ปี มัธยมต้น 3 ปีและมัธยมปลาย 3 ปี ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ในเมืองหลวงพระบาง การศึกษาของชาวหลวงพระบางส่วนใหญ่เป็นการศึกษา ขั้นประถมศึกษาและมัธยมต้น และออกมาประกอบอาชีพหรือศึกษาระดับอาชีวะ คือ ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ และระดับช่างเทคนิค ในโรงเรียนวิจิตรกรรม โดยโรงเรียนมัธยมปลายในหลวงพระบางมีเพียงแค่แห่งเดียว

4. **สาธารณูปโภค** ถนนในเขตตัวเมืองหลวงพระบางเป็นถนนดั้งเดิมตั้งแต่ครั้งเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ถนนนอกเขตเมืองหลวงพระบางตลอดจนถนนไปเมืองอื่นๆ เป็นดินลูกรัง การเดินทางลำบาก แม้ถนนจากหลวงพระบางไปเวียงจันทน์มีสภาพดีที่สุดยังไม่มีไฟฟ้าระหว่างทางทำให้มีโจรชุกชุม ส่วนไฟฟ้าในเมืองหลวงพระบางมีมาตั้งแต่สร้างเขื่อนน้ำดงเพื่อเป็นแหล่งผลิตกระแสไฟฟ้า แต่กระแสไฟฟ้าไม่เพียงพอต่อความต้องการของคนในเมืองหลวงพระบาง โทรศัพท์มีเฉพาะส่วนราชการตามบ้านเรือนประชาชนทั่วไปยังไม่มีการติดตั้งโทรศัพท์ ประชาชนหลวงพระบางใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลอง (บุญมี ศิริสวัสดิ์, 2547, หน้า 56-58)

5. **อาชีพและเศรษฐกิจ** จากนโยบายจินตนาการใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวมากขึ้น ทำให้ในปี พ.ศ.2532 มีการเปิดบริษัทท่องเที่ยวโดยรัฐถือหุ้นอยู่ด้วย เช่น Diethelm Travel Luang Phrabang Travel & Tour และ Inter Tourism ซึ่งถือได้ว่าเป็นบริษัทท่องเที่ยวยุคแรกๆ และเป็นผู้กำหนดโปรแกรมท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางเป็นกลุ่มแรก แต่อย่างไรก็ตามจากการที่เมืองหลวงพระบางเป็นเมืองปิด ค่อนข้างเงียบเหงา การเดินทางยังไม่สะดวกมากนัก เหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางปรากฏว่าในปี พ.ศ.2533 ภายหลังจากการเปิดบริษัทท่องเที่ยวของรัฐ พบว่ามีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเพียง 1,458 คน

จากการศึกษาพบว่าเมืองหลวงพระบางก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) คงสถานภาพเป็นเพียงเมืองเล็กๆ ที่การคมนาคมยังไม่สะดวกในการติดต่อโลกภายนอก ทำให้มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับธรรมชาติในชุมชน มุ่งตอบสนองความต้องการในการยังชีพเป็นหลัก ชุมชนสามารถกำหนดการผลิตตามบริบทของตนเอง สอดคล้องกับความต้องการและปัจจัยการผลิตในชุมชน ทั้งแรงงาน วัตถุดิบ ความรู้และเทคโนโลยีของตนเอง เป็นรูปแบบการผลิตที่อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ เช่น การผลิตและเก็บเกี่ยวตามฤดูกาลและตามเงื่อนไขอื่นๆ ตามธรรมชาติ ดังนั้น การดำเนินวิถีชีวิตทางการเกษตรไม่ใช้กิจกรรมหลักเพียงอย่างเดียวในวิถีชีวิตของบุคคล หากแต่สมาชิกของชุมชนยังมีเวลาว่างเพื่อการจัดการด้านอื่น เช่น ผู้หญิงทอผ้า ผู้ชายตีเหล็ก ปั้นหม้อนอกจากสังคมเกษตรกรรมแล้วชุมชนหลวงพระบางยังผูกพันอยู่กับป่า ทำให้เกิด

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการผลิตอื่นๆ เช่น การเลี้ยงช้างเพื่อชักลากไม้ การแปรรูปไม้ เพื่อเป็นวัสดุในการสร้างบ้านเรือนซึ่งเป็นวิถีชีวิตประจำวันโดยทั่วไป ตลอดจนมีการเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนทั้งงานบุญ งานประเพณีต่างๆ ในรูปพิธีกรรมต่างๆ จนนำไปสู่การประดิษฐ์เครื่องประดับ เช่น เครื่องเงิน เครื่องทอง เพื่อใช้ในงานพิธีกรรมต่างๆ

6. **ความสัมพันธ์ในชุมชน** โครงสร้างทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ในครอบครัวและระบบเครือญาติ ที่ผูกพันกับประเพณีและจารีต (ฮีตครอง) ทางสังคม โดยประชาชนในเมืองหลวงพระบางจะประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา หรือปฏิบัติตามจารีต ที่เรียกกันว่า ฮีตสิบสองครองสิบสี่ ซึ่งเป็นจารีตสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ของคนในเมืองหลวงพระบาง ดังเห็นได้จากวัฒนธรรมประเพณีตามฮีต สิบสองในรอบ 1 ปี ที่ชาวหลวงพระบางถือปฏิบัติกัน เช่น เดือนมกราคมทำบุญคุณข้าว เดือนกุมภาพันธ์ ทำบุญข้าวจี่ เดือนมีนาคมทำบุญพระเวส เป็นต้น นอกจากนั้นการปฏิบัติตนให้เป็นไปตามจารีตหรือฮีตครองนั้นต้องปฏิบัติตามครองสิบสี่ ซึ่งเป็นระเบียบแบบแผนทางสังคมที่ทุกคนในเมืองหลวงพระบางถือปฏิบัติร่วมกัน เช่น ถึงวันถือศีลให้เอาดอกไม้ธูปเทียนคารวะสามีและพระสงฆ์ วันศีลดับศีลเพ็ญ ให้นิมนต์พระสงฆ์มาสวดมงคลเรือนและทำบุญใส่บาตรถวายพระสงฆ์ เมื่อพระสงฆ์บิณฑบาตอย่าให้ท่านคอยนาน เวลาใส่บาตรอย่าให้ชนบาตร อย่าใส่รองเท้า กางร่ม อุ้มลูกอุ้มหลาน หรือถืออาวุธ เมื่อเห็นพระสงฆ์เดินผ่านมาให้นั่งลงยกมือไหว้ก่อน แล้วจึงเจรจา เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อ ความศรัทธาทางพุทธศาสนา ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ ตามฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนหลวงพระบางค่านิยมความเชื่อของคนหลวงพระบางในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เน้นการเคารพผู้อาวุโส ซึ่งหมายรวมถึงผู้ที่มีอายุมากกว่าหรือคุณวุฒิสูงกว่า มีชาติตระกูลสูงกว่าหรือมีตำแหน่งหน้าที่การงานสูงกว่า ค่านิยมในการเคารพผู้อาวุโสส่วนหนึ่งเกิดจากอิทธิพลทางศาสนาทำให้คนส่วนใหญ่ให้คุณค่ากับผู้อาวุโสค่อนข้างมาก จนมีการนำไปใช้ในการจัดระบบความสัมพันธ์ในสังคมจนกลายเป็นวิถีปฏิบัติ ดังเห็นได้จากคำบอกเล่าที่ว่า ลูกหลานต้องเชื่อฟังคำสั่งของพ่อแม่และผู้ใหญ่ในเครือญาติ

ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือซึ่งกันและกันโดยเฉพาะผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนมีความสำคัญอย่างมากหากลูกหลานเดินทางไปอยู่ที่อื่นกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดก็ต้องไปกราบไหว้ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนทุกคน พร้อมกับนำข้าวต้ม ขนม บางครั้งก็เป็นเงินไปให้ด้วย พร้อมกันนั้นผู้เฒ่าผู้แก่ก็จะทำพิธีรับขวัญด้วยการผูกข้อไม้ข้อมือ

ในวิถีชีวิตทั่วไปหลังจากกินข้าวเย็นแล้วชาวบ้านก็จะมานั่งคุยกันบริเวณหน้าบ้านของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือ หรือพบปะพูดคุยกันที่วัด เพราะผู้เฒ่าผู้แก่มักจะไปวัดในตอนเย็นหลังจากกินข้าวเย็นแล้วพร้อมทั้งพูดคุยถึงวิถีชีวิตการทำมาหากิน และขอคำชี้แนะต่อปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จากคำบอกเล่าของนายแก้ว สมพาวัน นายบ้านบ้านเชียงทองได้กล่าวว่า

> ...ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องและคนในชุมชนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน เพราะไปทางไหนก็ญาติกันหมด ตลอดจนญาติพี่น้องเครือญาติต้องไปร่วมพิธีฮีตครองตามงานประเพณีที่ทางวัดของชุมชนจัดขึ้นเป็นประจำ
>
> (แก้ว สมพาวัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 ธันวาคม 2549)

ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2538 - 2546

1. **นโยบายและเหตุการณ์สำคัญ** ในวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ.2538 เมืองหลวงพระบางได้รับการประกาศรับรองจาก UNESCO ให้เป็นเมืองมรดกโลก โดยผ่านเกณฑ์พิจารณาถึงสามข้อจากหกข้อ ได้แก่ 1. หลวงพระบางถือเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านช้างมานับแต่อดีต จวบจนปัจจุบันเมืองนี้ยังนับเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของประเทศลาวอยู่ และเป็นแหล่งของศิลปะรวมทั้งสถาปัตยกรรมแบบล้านช้างที่โดดเด่นชัดเจน 2. หลวงพระบางมีความโดดเด่นทางสถาปัตยกรรมยุคโคโลเนียล ซึ่งยังคงสภาพค่อนข้างสมบูรณ์อยู่ ถือเป็นแบบอย่างของเมืองซึ่งยังประกอบด้วยสถาปัตยกรรมยุคนี้ที่ชัดเจน 3. ทำเลของเมืองหลวงพระบางแสดงถึงภูมิปัญญาในการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และสะท้อนวัฒนธรรมในการจัดสรรทรัพยากรซึ่งยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องมากระทั่งปัจจุบัน

ความเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบางที่เห็นเป็นรูปธรรมที่สุด คือ สถาปัตยกรรมของวัด และอาคารบ้านเรือนแบบโคโลเนียล ที่หลังจากได้รับการจดทะเบียนในบัญชีมรดกโลก รัฐบาลลาวได้ดำเนินการจัดทำแผนแม่บทเมืองหลวงพระบาง ที่เรียกว่า "การปกปักฮักสาและเฮ็ดให้มีคุณค่า" เพื่อกำหนดรูปแบบอาคารบ้านเรือนในเมืองหลวงพระบาง พร้อมทั้ง UNESCO ได้ตั้ง "ห้องการมรดกโลก" ขึ้นมาดูแลเป็นการบริหารเมืองมรดกโลก "ห้องการมรดกโลก" เป็นหน่วยงานอิสระทำหน้าที่ดูแลเรื่องอาคารบ้านเรือนเก่า และสถาปัตยกรรม โดยได้รับความร่วมมือจากประเทศฝรั่งเศส โดยกำหนดพื้นที่ในการสร้าง "เขตมรดกโลก" วางทับเขตการปกครองภาครัฐของเมือง โดยจำแนกเป็น 3 เขตสำคัญ คือ

เขตเมืองเก่า เป็นเขตอนุรักษ์มรดกทางด้านสถาปัตยกรรม อยู่ในขอบเขตของการปกปักรักษามรดกทางสถาปัตยกรรม โดยกำหนดกิจการที่อนุญาต คือ กิจกรรมหัตถกรรม กิจกรรมเพื่อการบริโภคและโรงแรมขนาดเล็ก (บ้านพักหรือเรือนพัก) ตลอดจนการก่อสร้างและบำรุงรักษาต้องเป็นไปตามแบบที่กำหนด เช่น กระเบื้องดินขอที่ทำจากดินเผา แทนการใช้สังกะสีหรือแผ่นมุงขนาดใหญ่ สีที่ทาภายนอก

เขตตัวเมือง เป็นเขตตามริมน้ำโขงและกำหนดเป็นเขตสงวนไว้เพื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และเขตธรรมชาติ เป็นเขตกสิกรรม ป่าไม้และแม่น้ำ ตลอดจนเป็นส่วนขยายเมืองในอนาคตที่รัฐเตรียมจัดสรรไว้ในอนาคต (สำนักงานมรดกโลกของยูเนสโก 2001)

การดำเนินการของ "ห้องการมรดกโลก" ร่วมมือกับกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมของสถานรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยมีความคาดหวังที่จะเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างปราการป้องกันการปะทะกับวัฒนธรรมอื่นที่มาพร้อมกับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ โดยผลักดันเป็นนโยบายของ "ห้องการมรดกโลก" คือ การใช้ลักษณะทางกายภาพของสถานที่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมในงานบุญประเพณีและงานบุญที่เกี่ยวข้องกับวัด รัฐบาลโดยกระทรวงแถลงข่าวและวัฒนธรรมได้ควบคุมการแต่งกายของคนหลวงพระบาง โดยเฉพาะกับผู้หญิงที่จะต้องนุ่งซิ่นไปงานวัดไม่เช่นนั้นจะไม่อนุญาตให้เข้าร่วมงาน (บุญมี ศิริศรีสวัสดิ์, 2534, หน้า 65)

2. **การปกครอง** ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก มีการจัดตั้งองค์การพัฒนาและบริหารตัวเมือง (อพบต.) ทำหน้าที่คล้ายเทศบาลโดยมีเจ้าแขวงเป็นประธานองค์กรฯ รับนโยบายจากรัฐบาลกลางและส่งต่อมายังรองประธานองค์กรฯ การบริหารงานแบ่งเป็นสี่แผนกใหญ่ๆ คือ ห้องการบริหาร ห้องการจัดตั้งปฏิบัติ โครงการห้องการบริหารตัวเมืองและห้องการเทคนิคและออกแบบ ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับความสะอาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น เก็บขยะ อนามัยสิ่งแวดล้อม ส่วนงานสาธารณะ ได้แก่ งานซ่อมและสร้างถนน และยังคงมีระบบการปกครองในระดับหมู่บ้านเหมือนเดิมตามแบบที่รัฐกำหนดคือในหมู่บ้านจะมีนายบ้านมาจากการเลือกตั้งเป็นผู้มีอำนาจสั่งการสูงสุดภายในหมู่บ้านทำหน้าที่ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ผู้ที่รับการคัดเลือกจะต้องผ่านการคัดเลือกจากเมืองก่อนโดยเมืองจะดูผู้ที่มีการศึกษาพอสมควร ส่วนตำแหน่งอื่นๆ คือ คณะกรรมการประจำบ้าน 3 คณะ ได้แก่ คณะกรรมการป้องกันความสงบทำหน้าที่เหมือนเป็นตำรวจคอยสอดส่องดูแลภายในหมู่บ้านคณะกรรมการการเศรษฐกิจทำหน้าที่ออกหนังสืออนุญาตทำไร่ทำหน้าของชาวบ้าน และคณะกรรมการการวัฒนธรรมทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของคนในชุมชน เมืองจะเป็นคนแต่งตั้ง โดยนายบ้านต้องประสานงาน

กับหน่วยงานพรรครากฐานขั้นบ้าน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายขององค์กรระดับชาติที่ทางการเรียกว่า "องค์กรจัดตั้งมหาชน" คณะกรรมการซาวหนุ่ม สหพันธ์แม่หญิงลาว สหพันธ์การค้าและแนวโฮมบ้าน ในกรณีเมืองหลวงพระบางได้เพิ่มหน่วยงานของพรรค ได้แก่ สำนักงานเจ้าเมือง คณะกรรมการองค์กร คณะกรรมการควบคุม คณะกรรมการแถลงข่าวและฝึกอบรมเข้ามาควบคุม (บุญมี ศรีสวัสดิ์, 2547, หน้า 62-64) ดูภาพ 38

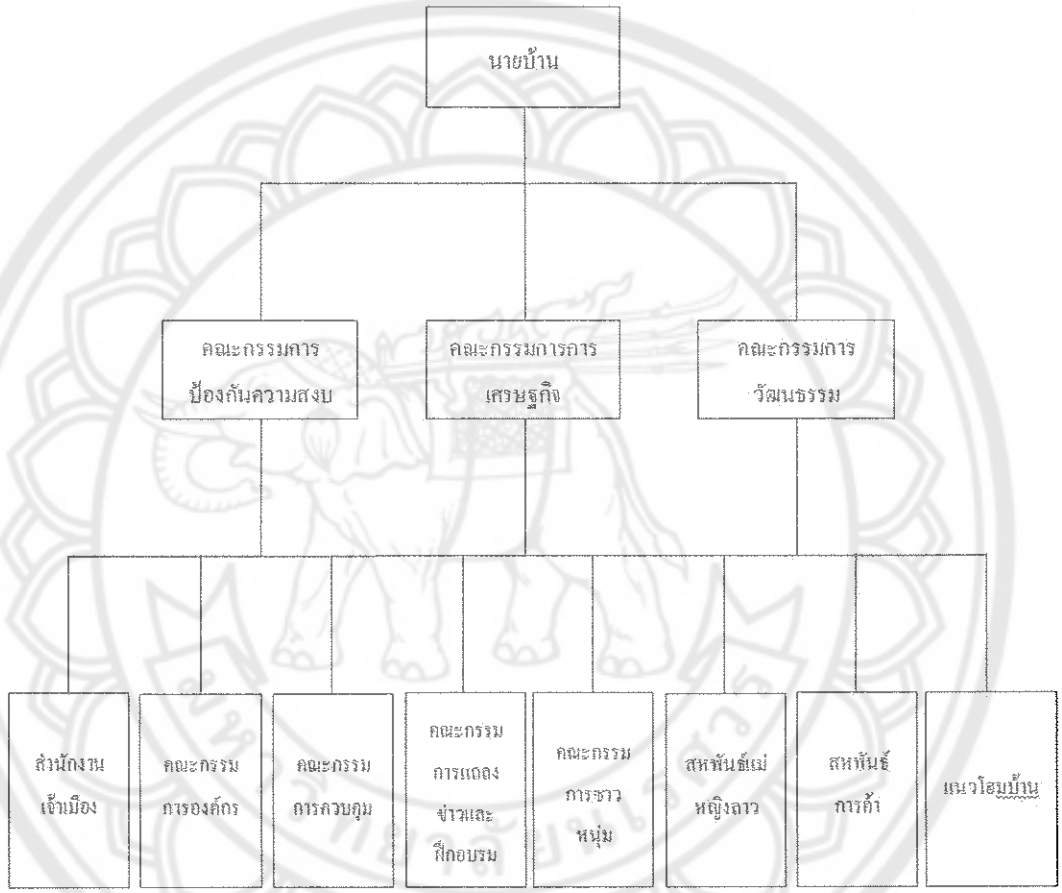

ภาพ 38 โครงสร้างการปกครองท้องถิ่นช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก

3. การศึกษา นโยบายด้านการศึกษาของสาธารณรัฐประชาชนลาว มีการจัดการเรียนขั้นพื้นฐาน 11 ปี ได้แก่ ประถม 5 ปี มัธยมต้น 3 ปีและมัธยมปลาย 3 ปี ในช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลกมีนักเรียนในระดับมัธยมปลายเพิ่มมากขึ้น และมีโรงเรียนมัธยมปลายเปิดเพิ่มขึ้นหลายแห่ง มีนักเรียนจากเมืองต่างๆ มาเรียนที่หลวงพระบาง ทำให้มีการจัดการศึกษาเป็น 3 รอบ ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา มีนักเรียนจบการศึกษาระดับมัธยมปลายกว่า 40,000 คน และเข้าศึกษาต่อในระดับ

ปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยในเมืองเวียงจันทน์เป็นจำนวนมาก โดยการศึกษาระดับปริญญาตรี นักศึกษาที่เข้าเรียนจะต้องเรียนวิชาพื้นฐาน หรือ Foundation Study 2 ปี ซึ่งจะเป็นการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์เป็นหลัก หลังจากนั้นจึงจะเรียนหลักสูตรปริญญาตรี เป็นเวลา 3 ปี และในปี พ.ศ.2546 รัฐบาลได้ก่อตั้งมหาวิทยาลัยสุภานุวงศ์ขึ้นที่เมืองหลวงพระบางเพื่อขยายโอกาสทางการศึกษาระดับอุดมศึกษาไปสู่ส่วนภูมิภาคตอนเหนือของประเทศ เริ่มแรกใช้สถานที่ในโรงเรียนมัธยมบ้านนาสร้างเหว้ย ในเขตเมืองหลวงพระบางเป็นสถานที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

> ...ขณะเดียวการพัฒนาการศึกษาตามแนวทางขององค์กร UNESCO ได้ดำเนินโครงการฟื้นฟูวัฒนธรรมระหว่างปี พ.ศ.2543-2549 ภายใต้ชื่อโครงการฟื้นฟูวัฒนธรรมฝึกฝนศิลปะสกุลช่างลาวในวัด โดยทำการฝึกอบรมพระสงฆ์และสามเณรที่วัดเชียงม่วนได้เชิญครูที่สอนศิลปะจากโรงเรียนและวิทยาลัยมาเป็นวิทยากร เพื่อฝึกฝนให้พระและเณรและประชาชนมีความรู้ เพื่อจะได้มามีบทบาทก่อสร้างและซ่อมแซมอาคารแบบเก่าของวัดต่างๆ และอาคารบ้านเรือนในเขตอนุรักษ์ได้ เช่น การหัดปั้นพระพุทธรูป การหล่อพระพุทธรูปด้วยโลหะ หัดเขียนลายเส้นจิตรกรรมฝาผนัง การลงรักปิดทอง การปั้นซ่อฟ้าใบระกา และการสอนเทคนิคการก่อสร้าง เช่น วิธีผสมปูนแบบโบราณ วิธีทำฝาตอกสี่ซึ่งเป็นไม้ไผ่สานข้างใน ด้านนอกฉาบด้วยปูนหมักแบบโบราณ แต่การดำเนินการไม่ประสบความสำเร็จ เพราะไม่มีประชาชนสนใจที่เข้ามาฝึกฝนเป็นช่างฝีมือนอกจากกลุ่มพระและเณร เนื่องมาจากประชาชนที่อยู่อาศัยในเขตมรดกโลกไม่ให้สนใจต่อการอนุรักษ์ศิลปะท้องถิ่นแบบที่โครงการฟื้นฟูวัฒนธรรมเสนอ เพราะช่างท้องถิ่นในตัวเมืองหลวงพระบางส่วนใหญ่เข้าเรียนในโรงเรียนวิจิตรกรรมหลวงพระบางซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอยู่แล้วตลอดจนสามารถนำผลงานที่ผลิตได้ออกมาจำหน่ายได้ทันที ขณะที่การฝึกฝนผ่านโครงการฟื้นฟูวัฒนธรรมเป็นการผลิตและใช้ในวัดมากกว่า
>
> (คำแพง มะนีจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 เมษายน 2551)

4. **สาธารณูปโภค** ภายใต้การส่งเสริมของนานาชาติ อันได้แก่รัฐบาลฝรั่งเศส UNESCO Paris กับห้องการมรดกโลก ได้ส่งเสริมแนวทางการพัฒนาและให้การช่วยเหลือในการอนุรักษ์เมืองมรดกโลกหลวงพระบางพร้อมทั้งจัดสรรงบประมาณภายใต้โครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 ระหว่าง พ.ศ.2542-2544 เรียกว่า โครงการพัฒนาตัวเมืองหลวงพระบางอันได้แก่ การจัดวางสายไฟฟ้า การให้แสงสว่างตามเส้นทางสาธารณะ ได้มีแผนดำเนินการพัฒนาทางเดินไปยังสถานที่สำคัญ และถนนริมน้ำตลอดจนการจัดทำรั้วริมถนน

ระยะที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ.2544-2547 เรียกว่า โครงการพัฒนาเขตมรดกโลกโดยมุ่งเน้นการพัฒนาแก้ไขระบบระบายน้ำและรับประกันสุขภาพอนามัย และดำเนินการพัฒนาไปตามแผนพัฒนาที่วางไว้ในระยะที่ 1 (UNESCO Bangkok, 2006)

ส่งผลให้ในเขตอนุรักษ์เมืองหลวงพระบางได้มีการปรับปรุงถนนทางเท้าโดยเปลี่ยนเป็นถนนอิฐบล็อก มีการประดับโคมไฟทำจากเครื่องปั้นดินเผาตามรายทาง นอกเขตอนุรักษ์ถนนสายเก่าได้ถูกซ่อมแซมให้มีสภาพดีขึ้น แต่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นถนนลูกรัง ไฟฟ้ามีการขยายกำลังไฟให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้ประกอบการท่องเที่ยวและประชาชนในเมืองหลวงพระบางจึงมีการพัฒนาการส่งกระแสไฟฟ้าจากเมืองเวียงจันทน์ที่เมืองหลวงพระบาง โดยมีการเปลี่ยนสายไฟให้รองรับกับกระแสไฟฟ้าที่เพิ่มมากขึ้น โทรศัพท์มีเพียงพอต่อความต้องการของร้านค้าและประชาชนที่อาศัยอยู่ในหลวงพระบาง มีการติดตั้งจานดาวเทียม มีการจัดทำน้ำประปาของชุมชนให้เป็นระบบมากขึ้น (บุญมี ศิริสวัสดิ์, 2547, หน้า 93-94)

5. **อาชีพและเศรษฐกิจ** จากการผลิตในวิถีชีวิตประจำวันได้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากรัฐเข้าไปส่งเสริมและจัดโครงการเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว ในปี พ.ศ.2542 รัฐบาลได้มีแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยววัฒนธรรมที่มุ่งเน้นการสร้างคุณค่าทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตความเป็นเอกลักษณ์ของลาว เสริมลงไปในชุมชนที่มีวัฒนธรรมโดดเด่นตั้งเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมขึ้นที่บ้านผานม และบ้านเชียงเล็กและบ้านซางของ เพื่อส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองของลาวให้เป็นของฝากแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกิดตลาดจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นเมืองในลักษณะตลาดวัฒนธรรมตั้งแต่เวลา 18.00-22.00 น. บริเวณหน้าพิพิธภัณฑ์แห่งเมืองหลวงพระบาง โดยรู้จักกันในนาม “ตลาดมืด” (ตลาดวัฒนธรรม)

องค์กรเอกชนภายใต้การสนับสนุนของธนาคารโลก ทำการส่งเสริมและพัฒนาหัตถกรรมท้องถิ่น ภายใต้การดูแลและดำเนินงานของ “ห้องการมรดกโลก” อีก 3 โครงการหลักขึ้นเพื่อส่งเสริมและเชื่อมโยงการพัฒนาการท่องเที่ยวในเขตมรดกโลกสู่เขตเมืองและเขตธรรมชาติ คือ

1. ออกพบตก (Ock Pop Tok) ก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ.2543 เพื่อนำความรู้ด้านออกแบบและทักษะทางด้านธุรกิจผ้าทอแก่ชุมชนชนบท เพื่อเชื่อมต่อระหว่างชนบทกับตลาด

2. กบน้อย คือ แหล่งเสนอขายสินค้าแบบใหม่ สำหรับชีวิตสมัยใหม่ที่ยังคงใช้ทักษะตามวิถีชีวิตประเพณีดั้งเดิมของลาว ภายใต้ความร่วมมือระหว่างศิลปิน ช่างฝีมือและ NGOs

3. แคมป์ช้าง เชียงล้อม คือการพัฒนาชนบทและชุมชนท้องถิ่นภายใต้การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยการรวบรวมช้างที่ไม่ได้ทำไม้มาทำกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว และดึงรวบรวมหมู่บ้านใกล้เคียงบริเวณแคมป์ให้มาอยู่ในโปรแกรมการท่องเที่ยว

ผลจากการได้รับการขึ้นทะเบียนมรดกโลกทำให้เมืองหลวงพระบาง มีการก้าวกระโดดทางเศรษฐกิจ เนื่องจากในปี พ.ศ.2538 ซึ่งเป็นปีแรกที่ได้รับการจดทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) มีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นเป็น 49,500 คน หรือเพิ่มขึ้นเป็น 32 เท่า จากปี พ.ศ.2533 ซึ่งเป็นปีแรกของการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง ตลอดจนผลักดันให้เกิดนโยบายการท่องเที่ยวลาว (Visit Laos Years) ในปี พ.ศ.2542 – 2543 ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทุกปี และในปี พ.ศ.2545 มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวในเมืองหลวงพระบางกว่า 65,872 คน

จากข้อกำหนดเรื่องการประกอบกิจการในเขตอนุรักษ์ ที่เน้นงานหัตถกรรมและการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวกลายเป็นบริบทใหม่ของเมืองและวิถีชีวิตคนหลวงพระบาง ทำให้ช่างหัตถกรรมในเมืองหลวงพระบาง หวนกลับมาเชื่อมโยงงานหัตถกรรมดั้งเดิมที่เคยทำและสืบทอดกันมาในครอบครัวและเครือญาติ ให้มีชีวิตชีวาขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งหลังจากซบเซาไปกว่า 20 ปี เช่น กลุ่มช่างทำเงินบริเวณบ้านธาตุ ทั้งลูกหลานและช่างฝีมือที่สืบเชื้อสายงานช่างเงินและช่างทอง จากเพียทอง และเพียตันช่างทำทองและเงินในราชสำนักหลวงพระบาง และได้สืบทอดกันมาก็ได้เปิดบ้านเป็นร้านขายเครื่องเงินและเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมขั้นตอนการผลิตด้วย

ช่างทอผ้า ชาวลื้อบ้านผานม และช่างทอผ้าบ้านซางของได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐให้มีการทอผ้าเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวตั้งแต่ยุคจินตนาการใหม่ เมื่อเข้าสู่ช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกก็ได้รับการพัฒนาให้เป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรม” พร้อมทั้งจัดตั้งศูนย์หัตถกรรมทอผ้าบ้านผานมและศูนย์หัตถกรรมบ้านซางของขึ้น เพื่อเป็นศูนย์กลางในการค้าขายผลผลิตจากชาวบ้าน ภายหลังจากการที่ได้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวทั้งจากบริษัททัวร์และนักท่องเที่ยวที่เดินทางกันมาเป็นส่วนตัว เดินทางเยือนหมู่บ้านทั้ง 2 นี้อยู่เสมอๆ

ช่างแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ในเมืองหลวงพระบางส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนวิจิตรกรรม ในเมืองหลวงพระบาง แต่เดิมเคยเคยเรียนและประกอบอาชีพแกะสลักบานประตู หน้าต่าง หน้าบัน เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางเพิ่มขึ้น งานแกะสลักฝีมือช่างหลวงพระบางก็ได้รับความสนใจเช่นเดียวกับงานหัตถกรรมอื่นๆ แต่เนื่องจากสิ่งของที่ผลิตส่วนใหญ่มีขนาดใหญ่ นักท่องเที่ยวไม่สามารถนำติดตัวกลับไปได้สะดวกนัก จึงไม่ค่อยนิยมซื้อ ทำให้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์ใหม่เกิดขึ้นเพื่อเป็นสินค้าของที่ระลึกที่มีขนาดเล็ก สามารถใช้ร่วมกับผลิตภัณฑ์จากช่างหัตถกรรมอื่นได้ เช่น ราวไม้สำหรับแขวน

ผ้าทอ งานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักชิ้นเล็กๆ สำหรับประดับตกแต่งบ้านเรือน อาคาร สถานที่ โดยใช้ลวดลายที่สื่อถึงเมืองหลวงมรดกโลกหลวงพระบาง เช่น สถาปัตยกรรมวัดเชียงทอง พระธาตุพูสี หอคำ เป็นต้น สำหรับช่างที่มีฝีมือในการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ จากเดิมที่เคยแกะสลักพระพุทธรูปเพื่อถวายวัด ได้เปลี่ยนวิถีการผลิตเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้นในฐานะของสินค้าของที่ระลึก

ช่างทำเครื่องปั้นเดินเผา บ้านจ่าน ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามเมืองหลวงพระบางอีกฝากหนึ่งของแม่น้ำโขง นับได้ว่าเป็นชุมชนผลิตเครื่องปั้นดินเผาแห่งเดียวของเมืองหลวงพระบางที่ยังคงมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและจำหน่ายให้กับชาวบ้านในเมืองหลวงพระบาง สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ได้รับการส่งเสริมจากห้องการมรดกโลกให้รวมกลุ่มกันเพื่อทำผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ เช่น โคมไฟดินเผา อิฐปูพื้นถนนเพื่อใช้ในโครงการพัฒนาตัวเมืองหลวงพระบาง ส่งผลให้การปั้นเครื่องปั้นดินเผาได้รับความนิยมอย่างมาก เพื่อนำงานหัตถกรรมประเภทเครื่องปั้นดินเผามาประดับตกแต่งส่วนต่างๆ ของอาคาร สถานที่ ร้านอาหาร เรือนพัก และโรงแรม ภายหลังจากสิ้นสุดโครงการกลุ่มช่างทำเครื่องปั้นดินเผาได้ผลิตแบบใหม่ๆ มาจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวในตลาดมืดเช่นกัน แต่ภายหลังประสบปัญหาเนื่องจากสินค้ามีขนาดใหญ่กินพื้นที่ ทำให้ภาครัฐไม่สนับสนุนให้นำมาขายในตลาดมืด ประกอบกับสินค้าแตกหักง่ายและไม่มีลักษณะที่โดดเด่นที่แสดงถึงความเป็นเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง ทำให้ไม่เป็นที่นิยมในหมู่นักท่องเที่ยว

ขณะเดียวกันกลุ่มคนที่ไม่มีความรู้ความสามารถในงานหัตถกรรม ก็สามารถเข้ามาประกอบอาชีพในเขตเมืองหลวงพระบางได้เช่นกัน โดยเข้ามาทำงานในภาคการท่องเที่ยวและบริการ เช่น งานบริการในโรงแรม งานร้านอาหาร งานบริการรถตู้และรถตุ๊กตุ๊ก สำหรับนักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานอพยพจากภายนอกแทบทั้งสิ้น แม้กระทั่งกลุ่มคนที่เคยเป็นเจ้าของอาคารบ้านเรือนซึ่งภายหลังได้ขายหรือให้เช่า และย้ายออกไปอยู่นอกเขตอนุรักษ์ ก็กลับเข้ามาทำงานในฐานะลูกจ้างให้กับเจ้าของบ้านคนใหม่

6. **ความสัมพันธ์ในชุมชน** การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการเป็นเมืองมรดกโลกและนโยบายส่งเสริม การท่องเที่ยวของภาครัฐ ได้ส่งผลกระทบวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ระดับครอบครัว เนื่องจากราคาที่ดินในย่านที่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ถีบตัวสูงขึ้นเรื่อยๆ เช่น บริเวณบ้านเจ๊ก บริเวณริมน้ำโขง เป็นต้น เพราะเป็นย่านที่นักท่องเที่ยวสัญจรผ่านไปมาเป็นจำนวนมาก ถนนเงียบๆ ในอดีต ได้เปลี่ยนเป็นร้านค้าเปิดเรียงรายเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงคืน พร้อมมีการติดตั้งป้ายไฟหลากสีสันเพื่อรองรับการพักผ่อนยามราตรีของนักท่องเที่ยว ในขณะที่บ้านเรือนของชาวหลวงพระบางดั้งเดิมที่ไม่ได้ปล่อยให้เช่าหรือขายออกไปนั้นก็จะปิดไฟเพื่อพักผ่อนในยามค่ำคืน

คนหลวงพระบางที่อาศัยอยู่ในบ้านของตนเองแถบนั้นรู้สึกแปลกแยกกับนักท่องเที่ยว ครอบครัวได้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมภายนอก ญาติพี่น้องที่เคยอยู่รวมกลุ่มกันแบบเครือญาติบางกลุ่มก็ได้เริ่มย้ายบ้านออกไป โดยปล่อยให้เช่าหรือขายเป็นที่แน่นอนว่าโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมของอาคารได้รับการดูแลรักษาอย่างดี ทว่าโครงสร้างทางสังคมและการตั้งถิ่นฐานของคนหลวงพระบางได้รับผลกระทบอย่างชัดเจน

ประกอบกับนโยบายฟื้นฟูงานบุญประเพณีและฮีตครองต่างๆ ของรัฐเพื่อส่งเสริมทางด้านการท่องเที่ยวซึ่งแต่เดิมเคยถูกสั่งให้ยกเลิกประเพณีบางอย่างที่รัฐมองว่าเป็นความฟุ่มเฟือย เช่น ที่บ้านเชียงทองมีการรื้อฟื้นการเล่นหุ่นกระบอกหรือหุ่นอีป๊อกในภาษาลาว ที่บ้านหมื่นนามีการรื้อฟื้นคณะฟ้อนรำและนาฏศิลป์ลาว เป็นต้น ซึ่งในระยะแรกสร้างความรู้สึกภาคภูมิใจให้กับผู้ที่สืบทอดศิลปะและการแสดงแขนงต่างๆ แต่เนื่องจากการรื้อฟื้นในช่วงระยะเวลานี้มีเป้าหมายเพื่อจัดเป็นการแสดงโชว์นักท่องเที่ยวของกลุ่มบริษัททัวร์ต่างๆ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับกลุ่มเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนดั้งเดิมที่มองเห็นว่าเป็นศิลปะชั้นสูงกับกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่มองว่าเป็นเพียงการประกอบอาชีพหารายได้เท่านั้น

ในระดับชุมชนงานบุญประเพณีต่างๆ ที่เคยถือปฏิบัติกันมา เช่น งานสงกรานต์ เดือน 5 งานบุญส่วงเฮือ (งานบุญแข่งเรือ) เดือน 9 งานไหลเรือไฟ เดือน 12 แม้ว่าจะได้รับเงินสนับสนุนบางส่วนจากภาครัฐและเอกชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว แต่ชาวบ้านมิได้สนใจการประกอบประเพณีในฐานะสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว หากแต่ยังคงเข้าร่วมประเพณีด้วยวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม เป็นความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน แม้ว่าการดำเนินงานจะใช้เวลาหลายวันแต่ก็จะมีการเกณฑ์แรงงานผลัดเปลี่ยนกันมาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวบรวมเงินกันซื้อวัสดุและจ้างช่างฝีมือมาทำงานประดับตกแต่งที่ละเอียด เมื่อผลงานที่ประดิษฐ์เสร็จลุล่วงก็จะเป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านทุกคุ้มที่ได้มีส่วนร่วมในการทำงานในฐานะ “ชาวเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง”

ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก พ.ศ.2547-2550

1. **นโยบายและเหตุการณ์สำคัญ** การส่งเสริมและประชาสัมพันธ์เพื่อการท่องเที่ยวของรัฐบาลทำให้เมืองมรดกโลกหลวงพระบางเป็นที่รู้จักแพร่หลายในหมู่นักท่องเที่ยวและมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นทุกปี เช่นในปี พ.ศ.2547 มีคนเข้ามาท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางทั้งชาวลาวและชาวต่างประเทศ เป็นจำนวนกว่า 200,000 กว่าคน และในปี พ.ศ.2549 มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวเมืองหลวงพระบาง 360,000 กว่าคน ส่งผลต่อการเจริญเติมโตของธุรกิจท่องเที่ยวและบริการเป็นอย่างมาก

ประกอบกับการพัฒนาเมืองหลวงพระบาง ในระยะนี้เป็นไปตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมฉบับที่ 6 (พ.ศ.2546-2553) โดยรัฐกำหนดให้ภาคเอกชนเป็นกำลังสำคัญในการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ และกำหนดยุทธศาสตร์เฉพาะเพื่อส่งเสริมการพัฒนาธุรกิจเอกชนส่งผลให้แผนการพัฒนาแขวงหลวงพระบางมีทิศทางการพัฒนาภาคบริการ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง พัฒนาหลวงพระบางให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของประเทศทั้งในด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ธรรมชาติ และประวัติศาสตร์

ประการที่สอง ส่งเสริมให้หลวงพระบางเป็นพื้นที่แวะพักทางภาคเหนือของลาว เนื่องจากมีสิ่งอำนวยความสะดวก ทั้งด้านโรงแรม ร้านอาหาร สภาพแวดล้อมที่ดีเหมาะกับการพักผ่อน ภาครัฐกำหนดให้ทิศทางการพัฒนาด้านบริการเป็น ร้อยละ 36 ผลผลิตมวลรวมภายในประเทศ (GDP) โดยกำหนดแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อยกระดับและช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการคมนาคมขนส่ง เพื่อรับประกันผลผลิตอาหารว่าจะเพียงพอในการรองรับนักท่องเที่ยวที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้นในหลวงพระบาง พร้อมทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ เพื่อเป็นจุดขายใหม่ในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของแขวงหลวงพระบาง ขณะที่การพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวตามจุดต่างๆ จำเป็นต้องดำเนินการภายใต้แผนที่คำนึงถึงการอนุรักษ์ธรรมชาติในพื้นที่ให้มากที่สุด

ประการที่สาม สนับสนุนให้หลวงพระบางเป็นศูนย์กลางการพัฒนาคุณภาพการศึกษาเพื่อยกระดับคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ (สำนักงานความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศการพัฒนาประเทศลาว, 2550)

นโยบายเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศของภาครัฐ ดังปรากฏข้อมูลจากแผนกแผนการและการลงทุน (Department of Planning and Investment) ในหลวงพระบาง ซึ่งอยู่ภายใต้กระทรวงแผนการและการลงทุน ระบุว่าโครงการด้านการลงทุนขนาดใหญ่ในหลวงพระบางจากประเทศเกาหลีใต้ โดยมีโครงการสร้างเมืองใหม่ ชื่อ Diamond City บนเนื้อที่กว่า 180,000 ไร่ ในเขตจอมเพ็ด (Chomphet District) ซึ่งอยู่อีกฟากฝั่งแม่น้ำตรงข้ามกับตัวเมืองนอกเขตอนุรักษ์มรดกโลก โครงการนี้จะให้บริการทั้งในด้านการท่องเที่ยว การเงิน และการพักผ่อนหย่อนใจ โดยจะมีการก่อสร้างโรงแรมระดับ 5 ดาว อพาร์ตเมนต์ รีสอร์ต ธนาคาร ศูนย์การค้า บริการด้านการเกษตร สนามกอล์ฟขนาด 36 หลุม และธุรกิจอื่นๆ อีกมากมาย มูลค่าการลงทุนรวมแล้วถึง 2 พันล้านเหรียญสหรัฐ หรือการอนุญาตให้บริษัทเอกชนจากมณฑลยูนานของจีนเพื่อให้ลงทุนกว่า 5 ล้านเหรียญสหรัฐ เพื่อดำเนินการก่อสร้างโรงแรมระดับ 5 ดาว ขนาด 200 ห้องพัก พร้อมกับสิ่งอำนวยความสะดวกและสถานบันเทิงต่างๆ อย่างครบครัน โดยตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางไปตามเส้นทางที่จะไปยังน้ำตกตาดกวางสีเพียง 5 กิโลเมตร เท่านั้น

โครงการที่จะกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงภายในเมืองหลวงพระบางมากที่สุดคือ โครงการปรับเปลี่ยนโรงพยาบาล ให้เป็นโรงแรมหรูขนาด 20 ห้อง โดยบริษัท Aman Resorts ของอินโดนีเซีย โครงการพัฒนาพื้นที่ของโรงเรียนประถม บ้านวัดนน บนถนนสักกะลิน ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางเมืองเก่าบนถนนคนเดิน รวมทั้งโรงเรียนศิลปากรที่อยู่ติดกัน ให้เป็น Tourist Complex

องค์การยูเนสโกซึ่งดูแลแหล่งมรดกโลก ได้เข้ามาสำรวจและประเมินผลกระทบที่โครงการการลงทุนเหล่านี้จะมีต่อความเป็น "มรดกโลก" ของหลวงพระบาง โดยวิเคราะห์ไว้ในรายงาน Mission Resort ลงวันที่ 3 มีนาคม 2551 ว่าโครงการก่อสร้างมากมายในหลวงพระบางนี้เสี่ยงต่อการทำลายการเป็นเมืองมรดกโลกของหลวงพระบางยิ่งนัก เพราะการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค รวมทั้งถนนหนทาง สะพานข้ามแม่น้ำ โรงแรมขนาดใหญ่ ฯลฯ จะก่อให้เกิดการพัฒนาเมืองหลวงพระบางให้เป็นชุมชนเมือง (Urbanization) มากยิ่งขึ้น การจราจรจะหนาแน่นขึ้น การพัฒนาพื้นที่ป่าให้เป็นรีสอร์ต พร้อมทั้งทำการเปิดแขวงหลวงพระบางเพื่อการท่องเที่ยวขนาดใหญ่ที่ไหลทะลักเข้ามาสู่หลวงพระบางมากขึ้น ใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งในที่สุดจะสร้างแรงกดดัน (Pressure) ให้แก่เมืองเล็กๆ แห่งนี้ เป็นการเปลี่ยนแปลงและทำลายเอกลักษณ์ ของหลวงพระบาง ที่แม้จะเป็น "เมือง" แต่ก็ยังคงรักษาวิถีชีวิตที่ดำเนินไปตามประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดมาหลายร้อยปี รวมทั้งวิถีชีวิตที่ดำเนินไปอย่างช้าๆ จนสิ้นเชิง ในอีกไม่กี่ชั่วอายุคนนี้

การเปลี่ยนแปลงอาคารของโรงพยาบาลและโรงเรียน เพื่อให้กลายมาเป็นเพียงโรงแรมรองรับนักท่องเที่ยวเท่านั้นจะมีผลกระทบต่อสังคมและการดำเนินชีวิต ของชาวหลวงพระบาง เมื่อโรงเรียนที่ตั้งอยู่ใจกลางเมืองที่เด็กๆ เคยปั่นจักรยานหรือเดินเท้ามารับการศึกษาทุกเช้า กลับกลายเป็นทำเลทองทางธุรกิจ เป็นการถูกต้องแล้วหรือที่ชาวบ้านและคนท้องถิ่น โดยเฉพาะกลุ่มผู้ป่วยและเด็กเล็กๆ จะต้อง ยอมสละพื้นที่ใช้สอยของตัวเอง เพื่อหลีกทางให้แก่การพัฒนาทางเศรษฐกิจของเมือง และความสะดวกสบายของนักท่องเที่ยวที่มาเยือนหลวงพระบาง (วิไลลักษณ์ ถิรนุทธิ, 2552)

แนวทางการพัฒนาเมืองหลวงพระบางตามนโยบายการลงทุนของรัฐเกิดความขัดแย้งกับแนวทางของคณะผู้เชี่ยวชาญในด้านสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ของเมืองมรดกโลก แห่งองค์การยูเนสโก ส่งผลให้มีการเดินทางเข้ามาสำรวจจากเพื่อทำการสำรวจและเก็บข้อมูลเกี่ยวกับสภาพต่างๆ ของเมืองหลวงพระบางในปลายปี พ.ศ.2550 และผลของการศึกษา คณะผู้เชี่ยวชาญถึงกับต้องออกมาเตือนสติทางการลาวว่า "ถ้าปล่อยให้เกิดสภาพการณ์เช่นนี้ขึ้นต่อไปเรื่อยๆ ย่อมจะเป็นการทำลายหรือทำให้เงื่อนไขแห่งการเป็นเมืองมรดกโลกของเมืองหลวงพระบางนั้นหมดไปในที่สุด" (ทรงฤทธิ์ โพนเงิน, 2551) พร้อมทั้งได้ยุติการสำรวจและจดทะเบียนแหล่งทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่

ต้องอนุรักษ์ในเขตเมืองหลวงพระบางตั้งแต่ปี พ.ศ.2550 เพื่อเป็นการประท้วงการดำเนินนโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางของรัฐบาลลาว

2. **การปกครอง** ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก มีการจัดตั้งองค์การพัฒนาและบริหารตัวเมือง (อพบต.) ทำหน้าที่คล้ายเทศบาลโดยมีเจ้าแขวงเป็นประธานองค์กรฯ รับนโยบายจากรัฐบาลกลางและส่งต่อมายังรองประธานองค์กรฯ การบริหารงานแบ่งเป็นสี่แผนกใหญ่ๆ คือ ห้องการบริหาร ห้องการจัดตั้งปฏิบัติ โครงการ ห้องการบริหารตัวเมืองและห้องการเทคนิคและออกแบบ ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับความสะอาดโครงสร้างพื้นฐาน เช่น เก็บขยะ อนามัยสิ่งแวดล้อม ส่วนงานสาธารณะ ได้แก่ งานซ่อมและสร้างถนน และยังคงมีระบบการปกครองในระดับหมู่บ้านเหมือนเดิมตามแบบที่รัฐกำหนดคือในหมู่บ้านจะมีนายบ้านมาจากการเลือกตั้งเป็นผู้มีอำนาจสั่งการสูงสุดภายในหมู่บ้านทำหน้าที่ประสานงานระหว่างชาวบ้านกับรัฐ ผู้ที่รับการคัดเลือกจะต้องผ่านการคัดเลือกจากเมืองก่อนโดยเมืองจะดูผู้ที่มีการศึกษาพอสมควร ส่วนตำแหน่งอื่นๆ คือ คณะกรรมการประจำบ้าน 3 คณะ ได้แก่ คณะกรรมการป้องกันความสงบทำหน้าที่เหมือนเป็นตำรวจคอยสอดส่องดูแลภายในหมู่บ้านคณะกรรมการการเศรษฐกิจทำหน้าที่ออกหนังสืออนุญาตทำไร่ทำหน้าของชาวบ้าน และคณะกรรมการการวัฒนธรรมทำหน้าที่ดูแลความประพฤติของคนในชุมชน เมืองจะเป็นคนแต่งตั้ง โดยนายบ้านต้องประสานงานกับหน่วยงานพรรครากฐานขั้นบ้าน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เป็นเครือข่ายขององค์กรระดับชาติที่ทางการเรียกว่า "องค์กรจัดตั้งมหาชน" คณะกรรมการซาวหนุ่ม สหพันธ์แม่หญิงลาว สหพันธ์การค้าและแนวโฮมบ้าน ในกรณีเมืองหลวงพระบางได้เพิ่มหน่วยงานของพรรค ได้แก่ สำนักงานเจ้าเมือง คณะกรรมการองค์กร คณะกรรมการควบคุม คณะกรรมการแถลงข่าวและฝึกอบรมเข้ามาควบคุม

3. **การศึกษา** นโยบายด้านการศึกษาของสาธารณรัฐประชาชนลาว มีการจัดการเรียนการสอนขั้นพื้นฐาน 11 ปี ได้แก่ ประถม 5 ปี มัธยมต้น 3 ปีและมัธยมปลาย 3 ปี โดยการศึกษาระดับปริญญาตรี นักศึกษาที่เข้าเรียนจะต้องเรียนวิชาพื้นฐาน หรือ Foundation Study 2 ปี ซึ่งจะเป็นการเรียนวิชาวิทยาศาสตร์เป็นหลัก หลังจากนั้นจึงจะเรียนหลักสูตรปริญญาตรี เป็นเวลา 3 ปี การศึกษาของคนหลวงพระบางในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลกมีจำนวนมากขึ้น ทำให้รัฐบาลขยายพื้นที่มหาวิทยาลัยสุภานุวงศ์ไปยังบริเวณบ้านดอนใหม่ ห่างจากตัวเมือง 10 กิโลเมตร ด้วยความช่วยเหลือของรัฐบาลสาธารณรัฐเกาหลี ได้อนุมัติงบประมาณสนับสนุนการก่อสร้างมหาวิทยาลัยสุภานุวงศ์ จำนวน 22.7 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในปัจจุบันมีการจัดระบบการศึกษา หลักสูตรปริญญาตรี 5 ปี 5 คณะวิชา 14 สาขาวิชา ในปี พ.ศ.2550 มีนักศึกษาประมาณ 3,900 คน มีสาขาวิชาที่เน้นทางด้านธุรกิจเช่น สาขาบริหารธุรกิจสากล (ธุรกิจ

ระหว่างประเทศ) สาขาบริหารธุรกิจไอที สาขาบริหารธุรกิจการท่องเที่ยว สาขาเศรษฐศาสตร์และสาขาการบริหาร

4. **สาธารณูปโภค** ในเขตอนุรักษ์เมืองหลวงพระบางที่มีการปรับปรุงถนนทางเท้าโดยเปลี่ยนเป็นถนนอิฐบล็อก มีการประดับโคมไฟทำจากเครื่องปั้นดินเผาตามรายทางก็ได้เสียหายแตกหัก เพราะสิ้นสุดโครงการพัฒนาทางกายภาพของ UNESCO นอกเขตอนุรักษ์ถนนสายเก่าได้ถูกซ่อมแซมให้มีสภาพดีขึ้นเฉพาะถนนที่ไปสู่เขตสัมปทานของเอกชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ แต่เป็นถนนเลนเดียวซึ่งทำโดยบริษัทเอกชนที่รับสัมปทาน แต่ส่วนใหญ่ยังคงเป็นถนนลูกรังเหมือนเดิม ไฟฟ้ามีการขยายกำลังไฟให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้ประกอบการท่องเที่ยวและประชาชนในเมืองหลวงพระบาง โทรศัพท์มีเพียงพอต่อความต้องการของร้านค้าและประชาชนที่อาศัยอยู่ในหลวงพระบาง มีการติดตั้งเคเบิลทีวีและอินเทอร์เน็ตในโรงแรมและเรือนพักต่างๆ มีการจัดทำน้ำประปาของชุมชนให้เป็นระบบมากขึ้น

5. **อาชีพและเศรษฐกิจ** ในระยะเวลาช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลกพบว่ามีแหล่งขายสินค้าที่ใหญ่ที่สุดในเมืองหลวงพระบาง คือ ตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) ย่านบ้านเจ๊ก ถนนสีสว่างวงศ์ พ่อค้าแม่ค้าคนกลางที่ไม่ได้อยู่ในครอบครัวผู้ผลิตหัตถกรรมท้องถิ่นรับซื้อสินค้าหัตถกรรมชนิดต่างๆ มาขายที่ตลาดมืด โดยบางเจ้านำสินค้าเลียนแบบ หรือของที่ผลิตโดยเครื่องจักรมาขายปนด้วยเพื่อให้มีราคาถูก ขายง่ายกว่างานหัตถกรรมดั้งเดิมที่เป็นงานฝีมือและมีราคาสูง ปัจจัยดังกล่าวทำให้คนในหมู่บ้านหัตถกรรม ซึ่งมีข้อกำหนดว่าให้ขายได้เฉพาะสินค้าที่ผลิตในหมู่บ้านเท่านั้นเสียเปรียบสินค้าที่วางขายที่ตลาดมืด ทั้งในด้านของระยะทางที่ไกลกว่าการเดินที่ไม่สะดวกและราคาสินค้าที่แพงกว่า ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเลือกซื้อสินค้าที่ตลาดมืดในฐานะของฝาก ของที่ระลึกมากขึ้น และเดินทางไปท่องเที่ยวยังหมู่บ้านหัตถกรรมลดน้อยลง

เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในหมู่บ้านน้อยลงทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหัตถกรรมท้องถิ่นมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายสินค้าหลายรูปแบบ เช่น บางคนรับสินค้าหัตถกรรมชนิดต่างๆ จากหลายแหล่งไปขายที่ตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) บางคนก็นำสินค้าจากเมืองอื่นที่มีราคาถูกกว่ามาผสมขายกับสินค้าหัตถกรรมท้องถิ่น บางคนก็เริ่มมองหาตลาดใหม่ๆ สำหรับจำหน่ายสินค้านอกเหนือไปจากการรอขายให้กับนักท่องเที่ยวที่ศูนย์ฯและนำไปขายที่ตลาดมืด โดยการขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อเพื่อนำสินค้าไปขายยังต่างแขวง หรือบางคนที่ประกอบธุรกิจค้าขายในต่างแขวงอยู่แล้วก็ได้นำสินค้าหัตถกรรมของครอบครัวติดไปขายด้วย

ในส่วนของคนที่เข้ามาทำงานในภาคธุรกิจท่องเที่ยวและบริการในฐานะลูกจ้าง ตลอดจนผู้ประกอบกิจการรถโดยสารชนิดต่างๆ เช่น รถตู้ รถตุ๊กตุ๊ก ต่างก็มีเวลาในการทำงานที่ไม่แน่นอน จำเป็นต้องปรับไปตามนักท่องเที่ยว

6. **ความสัมพันธ์ในชุมชน** การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนหลวงพระบางที่ผูกพันกับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคม ดังเห็นได้จาก

> ...ในระดับชุมชน งานประเพณีที่เป็นกิจกรรมเฉพาะ เช่น ประเพณีส่วงเฮือ (แข่งเรือ) เดือน 9 ซึ่งเป็นประเพณีที่ต้องอาศัยแรงจากชายฉกรรจ์ เพื่อเป็นฝีพาย โดยเรือในแต่ละคุ้มต้องมีไม่ต่ำกว่า 50 ฝีพาย แต่ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงของภาวะค่าครองชีพที่สูงขึ้นส่งผลให้เวลา มีความสำคัญต่อการประกอบอาชีพหารายได้ ทำให้ไม่มีเวลาที่จะไปร่วมกันซ้อมพายเรือ ตลอดจนคนในชุมชนได้เริ่มขายเรือนออกไปหรือให้เช่า ส่งผลให้หลายคุ้มมีคนไม่เพียงพอต่อการจัดเรือ เข้าแข่งขัน เช่น บ้านเชียงม่วน ในปี พ.ศ.2549 ว่ามีจำนวนรวม 290 คน มี "ตัวเรือน" 120 หลัง ในจำนวนนี้มีครอบครัวคนหลวงพระบางที่ยังคงอาศัยในหมู่บ้าน 63 หลังคาเรือน ทำรัฐการ 26 คน พวกเขาได้ปรับการใช้พื้นที่ตัวเรือนของตนเองทำเรือนพัก 15 หลัง เปิดร้านอาหาร 15 หลัง ปล่อยเรือนให้คนอื่นเช่า 30 หลัง ดังนั้นในปัจจุบัน จึงมีคนหลวงพระบางรุ่นเก่าหลงเหลืออยู่ในเขตบ้านเชียงม่วนเพียง 10 หลังคาเรือน นอกนั้นเป็นคนรุ่นใหม่ที่ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ ซึ่งไม่เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น
>
> (แก้ว สมพาวัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2550)

> ...ดังนั้นกลุ่มผู้นำชุมชนบ้านเชียงม่วง จึงตัดสินใจไม่ส่งเรือเข้าแข่งขัด เพราะถ้าต้องการเข้าร่วมงานประเพณีก็จำเป็นต้องจัดจ้างฝีพายจากคุ้มอื่นมาแทน และแนวคิดดังกล่าวได้นำไปสู่ ความขัดแย้งภายในชุมชนระหว่างกลุ่มผู้อนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมและกลุ่มวัยแรงงานที่เห็นความสำคัญของการประกอบอาชีพมากกว่าการดำรงรักษาประเพณี เพราะกลุ่มผู้อนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมมองว่าเป็นประเพณีท้องถิ่นถ้าไม่มีคนก็ไม่ต้องส่งเรือเข้าแข่งขัน หรือกลุ่มวัยแรงงานที่เห็นความสำคัญของการประกอบอาชีพมากกว่าการดำรงรักษาประเพณี ก็นำเสนอถึงการจ้างแรงงานจากภายนอกมาแข่งเรือแทนเพื่อรักษาประเพณีท้องถิ่น แต่ประเพณีทั่วไปตามฮีตสิบสอง ไม่ได้รับผลกระทบ

มากนักชาวบ้านยังคงมีการถือปฏิบัติกันเหมือนดั้งเดิม เพราะเป็นความร่วมมือร่วมใจที่อาศัยแรงงานทุกช่วงวัยในการดำเนินกิจกรรม

(บุญคง ศรีพรรณธร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 มกราคม 2550)

...ในระดับครอบครัว เทศกาลงานประเพณีที่เคยเป็นวันหยุดได้พบปะครอบครัวและญาติพี่น้องก็กลายเป็นเวลาทำงานเนื่องจากเป็นกิจกรรมสำหรับขายนักท่องเที่ยว หรือการทำงานในแต่ละวันที่ไม่มีเวลาที่แน่นอนทำให้มีปฏิสัมพันธ์กันน้อยลง ความสัมพันธ์ในครอบครัวลดน้อยลง ประกอบกับการเกิดค่านิยมใหม่ๆ ที่เห็นความสำคัญของการศึกษาสมัยใหม่ ส่งผลให้เยาวชนทั้งชายและหญิงเข้าเรียนหนังสือต่อในระดับอุดมศึกษามากขึ้น ทั้งในตัวเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล คือ เริ่มมีค่านิยมสมัยใหม่ ลดความสำคัญของภูมิปัญญาและความรู้และบรรพบุรุษในเครือญาติและชุมชน โดยเฉพาะเรื่องการนุ่งผ้าซิ่นเริ่มเป็นประเด็นมากขึ้นว่านำความลำบากในการประกอบกิจกรรมใหม่ในสังคม ทำให้มีการเลือกในการตัดสินใจว่าจะแต่งกายแบบใหม่เพื่ออะไรและแต่งกายด้วยผ้าซิ่นในงานอะไร ดังคำบอกเล่าของหญิงชาวลาวที่ทำอาชีพค้าเครื่องประดับและเสื้อผ้าที่นำเข้าจากประเทศไทยยอมเสียเงินค่าปรับ เพราะต้องการนำเสนอภาพลักษณ์ใหม่ๆ ให้สอดคล้องกับสินค้าที่เป็นแบบใหม่ที่นำเข้ามา

(จันทร์มณี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

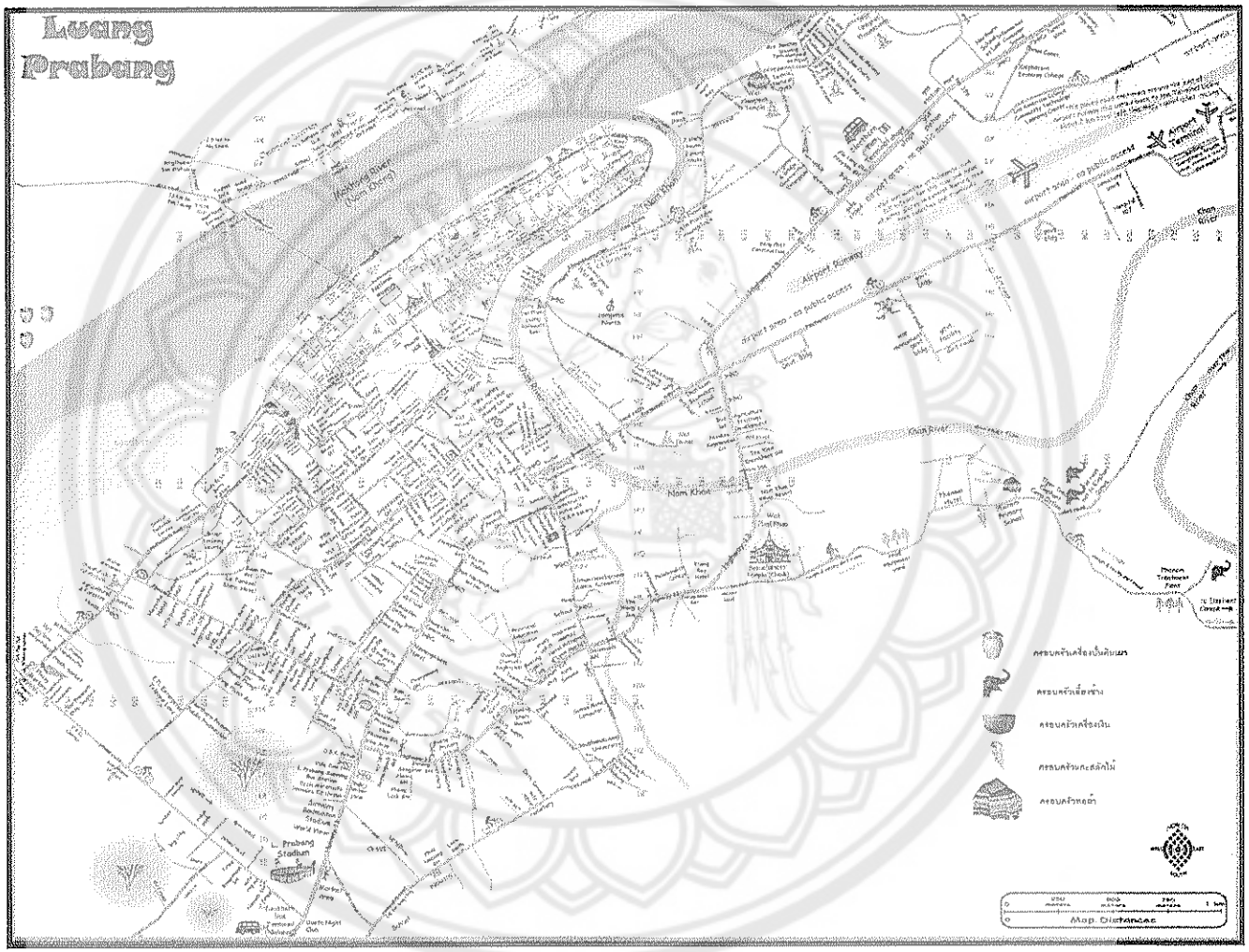

ภาพ 39 แสดงการกระจายของครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่มรดกโลก

พลวัตทางสังคมของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาพลวัตทางสังคมของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลกที่มีการเลื่อนไหลมีการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลา โดยแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่มรดกโลกศรีสัชนาลัยออกเป็น 3 ระยะ คือระยะที่ 1 ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529 – 2537) ระยะที่ 2 ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538 - 2546) และระยะที่ 3 ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 - 2550) ในครอบครัวที่ประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในพื้นที่มรดกโลก 5 กลุ่มอาชีพ คือ กลุ่มอาชีพที่ 1 กลุ่มทอผ้า กลุ่มอาชีพที่ 2 กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา กลุ่มอาชีพที่ 3 กลุ่มทำเครื่องเงิน กลุ่มที่ 4 กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก และกลุ่มสุดท้าย กลุ่มเลี้ยงช้าง โดยศึกษาช่วงวัยของสมาชิกในครอบครัวใน 3 ช่วงวัยของสมาชิกในครอบครัว คือ ช่วงวัยเด็ก ช่วงวัยมีครอบครัว และช่วงวัยชรา ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ การเปลี่ยนแปลงการปรับตัวและความหมายต่อความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ชุมชนในพื้นที่มรดกโลก กับการกระแสการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่างๆ เพื่อที่จะนำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจเรื่องพฤติกรรมการดำรงชีวิตของครอบครัวในพื้นที่มรดกโลก โดยศึกษาการเลื่อนไหลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของครอบครัวใน 2 ลักษณะ คือ 1. การดำเนินชีวิตของครอบครัว 2. การผลิตของครอบครัว ดังต่อไปนี้

ตาราง 11 แสดงพฤติกรรมการดำรงชีวิตของครอบครัว

การดำเนินชีวิตของครอบครัว	การผลิตของครอบครัว
สถานภาพและบทบาท	ลักษณะการผลิต
กลุ่มทางสังคม	รูปแบบผลิตภัณฑ์
การถ่ายทอดความรู้	ขั้นตอนการผลิต
การสื่อสารภายในครอบครัว	เทคนิค/เครื่องมือ
วงจรชีวิต	ตลาด
การจัดการเงินในครอบครัว	
โครงสร้างครอบครัว	

โดยการวิจัยในครั้งนี้เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) และสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) ทั้งในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว รวมจำนวนทั้งสิ้น 30 ครอบครัว จาก 5 กลุ่มอาชีพ ดังนี้

ตาราง 12 แสดงรายชื่อครอบครัวกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

กลุ่มอาชีพ	ครอบครัวในประเทศไทย		ครอบครัวในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว	
กลุ่มทอผ้า	ครอบครัวที่ 1 นายสาธร	โสรัฐประสพสันติ	ครอบครัวที่ 1 นางคำพัน	ไชยโคษา
	ครอบครัวที่ 2 นางบานเย็น	ขาวดี	ครอบครัวที่ 2 นางวันดารา	อำไพพร
	ครอบครัวที่ 3 นางเสงี่ยม	แสงลาภ	ครอบครัวที่ 3 นางจันสมร	วรรณราช
กลุ่มเครื่องปั้นดินเผา/เครื่องสังคโลก	ครอบครัวที่ 1 นายประเสริฐ	มโหธร	ครอบครัวที่ 1 นายบุญมา	เพชรมณี
	ครอบครัวที่ 2 นายประจักษ์	ฉลวย	ครอบครัวที่ 2 นายสีรัช	พันทะนิด
	ครอบครัวที่ 3 นายเกศ	พูลดี	ครอบครัวที่ 3 นายศร	รัตตะกร
กลุ่มเครื่องทอง/เครื่องเงิน	ครอบครัวที่ 1 นางสมสมัย	เขาเหิน	ครอบครัวที่ 1 นายเพ็ง	มะนีพร
	ครอบครัวที่ 2 นายสมศักดิ์	วงศ์ใหญ่	ครอบครัวที่ 2 นายโพทิสัก	บรรดาวงศ์
	ครอบครัวที่ 3 นางปัญญา	ลอยฟ้า	ครอบครัวที่ 3 นายชัยชนะ	รัตนกร
กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้ / /แกะสลัก	ครอบครัวที่ 1 นายณรงค์	แสงสุข	ครอบครัวที่ 1 นายบุญคง	ศรีพรรณธร
	ครอบครัวที่ 2 นายประจักษ์	สงวน	ครอบครัวที่ 2 นายแก่นศรี	แก้ววิไลจิต
	ครอบครัวที่ 3 นางทองวัน	เรืองโรจน์	ครอบครัวที่ 3 นายเชียงสุก	กรรมธิ
กลุ่มเลี้ยงช้าง	ครอบครัวที่ 1 นายเหมือน	ละอองทรวง	ครอบครัวที่ 1 นายแผง	สมผู้วิเศษ
	ครอบครัวที่ 2 นายประดิษฐ์	สุนันต๊ะ	ครอบครัวที่ 2 นายคำหล้า	แก้วศรีธรรมมา
	ครอบครัวที่ 3 นายอานนท์	ละอองทรวง	ครอบครัวที่ 3 นายเชียงหล้า	แก้วพิลา

1. พลวัตทางสังคมของครอบครัวกลุ่มผ้าทอ

การทอผ้าเป็นงานหัตถกรรมของผู้หญิงชาวลาวที่เรียนรู้สืบทอดกันมาภายในครอบครัวหลายชั่วอายุคน นับเป็นบทบาททางสังคมที่สำคัญของผู้หญิง ตั้งแต่สมัยก่อนจนถึงปัจจุบัน เด็กผู้หญิงในครอบครัวจะเรียนรู้การทอผ้าจากการเฝ้าสังเกตการณ์ทอผ้าเครือญาติ เช่น ยาย แม่ น้า หรือพี่สาว เมื่อเด็กโตพอที่จะนั่งกี่สำหรับใช้ทอผ้าได้ก็จะเริ่มทอผ้าแบบง่ายๆ ก่อน แล้วจึงเริ่มพัฒนาเทคนิคการทอจนกระทั่งสามารถทอผ้าที่มีลายวิจิตรพิสดารสำหรับงานพิธีต่างๆ ได้ กระบวนการทอผ้านั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จะอาศัยความจำและความชำนาญเป็นหลัก เนื่องจากไม่มีการเขียนบอกไว้เป็นตำรา แต่ละครอบครัวจะพยายามรักษารูปแบบและวิธีการเอาไว้อย่างเคร่งครัด ส่งผลให้เกิดการสืบทอดเทคนิควิธีและเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของครอบครัวและชุมชนผ่านวิถีการทอผ้าของแต่ละครอบครัว โดยผู้คนยังคงยังคงรักษาวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ไว้ ปัจจุบันการทอผ้าของผู้หญิงชาวลาวถือได้ว่ายังคงถือเป็นหน้าที่ที่สำคัญจนถึงทุกวันนี้ เพราะการทอผ้าเป็นวิถีชีวิตของผู้หญิงชาวลาว

โดยในเมืองหลวงพระบางมีชุมชนในการผลิตผ้าทอมือคือ หมู่บ้านผานมของชาวลื้อ โดยตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำคานนอกเมืองหลวงพระบาง ใช้ฝีมือทอผ้ารับใช้ราชสำนัก แม้ทุกวันนี้ชาวบ้านบ้านผานมจะมิได้ทอผ้ารับใช้ราชสำนักแล้ว แต่หัตถกรรมผ้าทอจากบ้านผานมยังคงมีชื่อเสียงในความงดงามของฝีมือและลวดลาย จนเป็นสินค้าซึ่งมีชื่อเสียงที่สุดของเมืองหลวงพระบาง นอกจากชุมชนบ้านผานม ผู้หญิงชาวเมืองหลวงพระบางต่างๆ ก็มีการทอผ้าไว้ใช้กันเอง จนกระทั่งในช่วงปี พ.ศ.2542 ได้มีการจัดตั้งหมู่บ้านผานมและบ้านซางของที่ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคานฝั่งตรงกันวัดเชียงทอง เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม พร้อมทั้งภาครัฐ คือ หอการค้าอุตสาหกรรมและหัตถกรรมเมืองหลวงพระบางได้สนับสนุนกลุ่มนักธุรกิจที่ทำกิจการเกี่ยวกับการผ้าทอในเมืองหลวงพระบางให้ร่วมมือกันเป็นกลุ่มนักธุรกิจผ้าทอเพื่อเป็นตัวแทนของเมืองหลวงพระบางในการนำเสนอผ้าทอมือหลวงพระบางและติดต่อตลาดในต่างประเทศ

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทอผ้าในเมืองหลวงพระบาง โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 3 ครอบครัว คือ ครอบครัวที่ 1 นางคำพัน ไชยโคษา ครอบครัวที่ 2 จันสมร วรรณราช และครอบครัวที่ 3 นางวันดารา อำไพพร ซึ่งมีชีวประวัติและสภาพของครอบครัว ดังนี้

ครอบครัวที่ 1 นางคำพัน ไชยโคษา

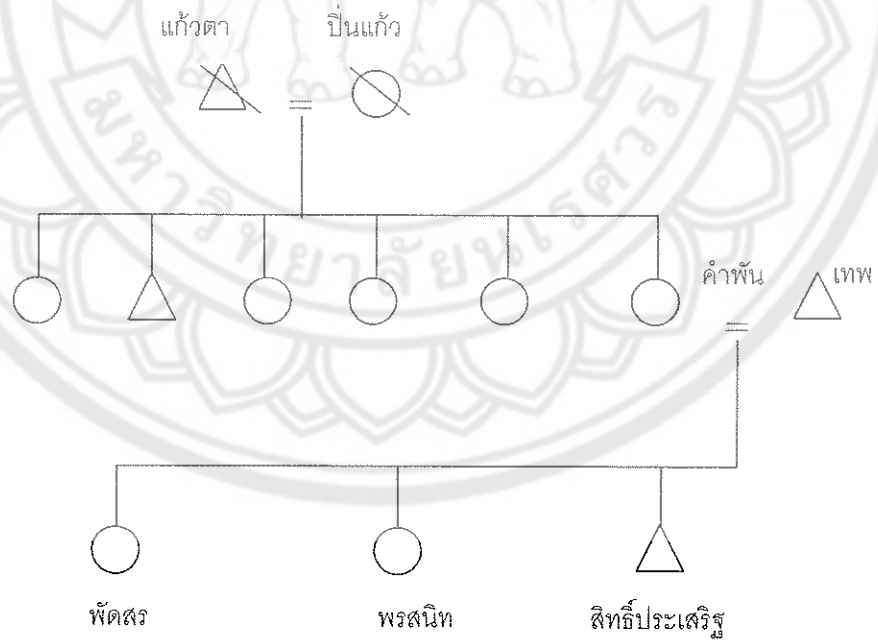

ภาพ 40 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนางคำพัน ไชยโคษา

ครอบครัวที่ 1 นางคำพัน ไชยโคษา อายุ 40 ปี เป็นชาวลื้อ ที่บ้านผานม เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง เป็นครอบครัวหนึ่งที่ได้เข้าร่วมโครงการของภาครัฐในการฟื้นฟูการทอผ้า ต่อมาในปี พ.ศ.2542 ภาครัฐจัดตั้งให้หมู่บ้านผานมเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมพร้อมกับการจัดตั้งศูนย์หัตถกรรมทอผ้าบ้านผานมขึ้น เพื่อให้เป็นสถานที่รวบรวมและจัดแสดงผลิตภัณฑ์เพื่อจัดจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวที่หมู่บ้านฯ โดยกลุ่มชาวบ้านได้เลือกนางคำพัน ไชยโคษา ให้เป็นประธานกลุ่ม ขณะเดียวกันนางคำพันยังคงทอผ้าเพื่อมาจัดจำหน่ายที่ศูนย์ฯเช่นกัน โดยในอดีตมีมารดา คือ นางปิ่นแก้ว ช่วยในการทอผ้าแต่ได้เสียชีวิตลง

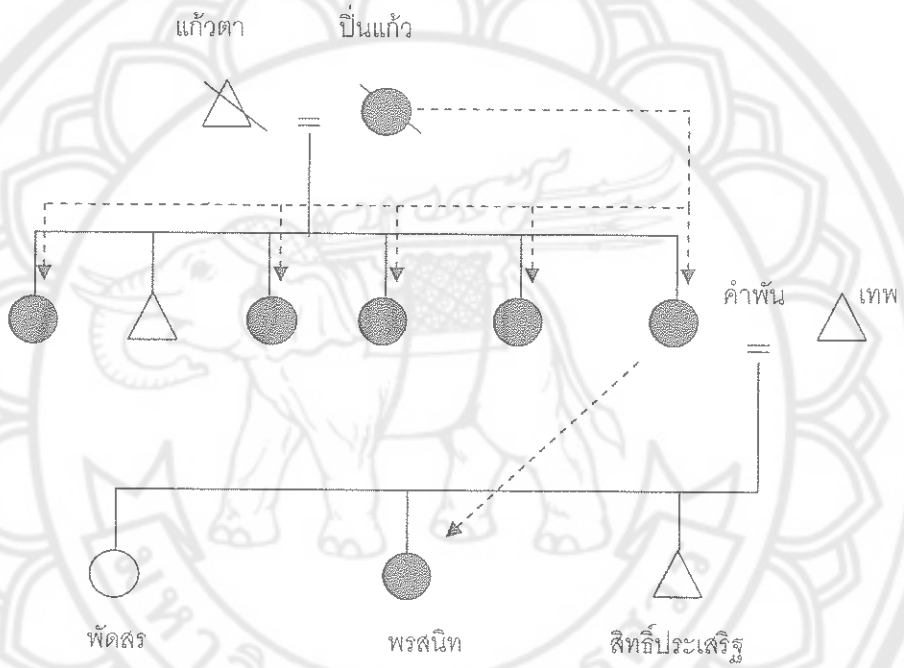

ภาพ 41 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนางคำพัน ไชยโคษา

ปัจจุบันบุตรสาว คือ นางสาวพรสนิท เป็นแรงงานสำคัญในการผลิต เมื่อกลับจากเลิกเรียนก็จะมาช่วยทอผ้า นางคำพันมีความคิดอยากให้บุตรสาวมาช่วยในกิจการทอผ้าเพราะมีรายได้ดีมีลูกค้าทั้งนักท่องเที่ยวในหลวงพระบางและในเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นอาชีพหลักได้แม้บุตรสาวจะมีความสามารถในเรื่องการทอผ้าและผลิตชิ้นงานที่ได้รับการยอมรับจากนักท่องเที่ยว แต่ก็เจ้าตัวกลับอยากทำงานรับราชการตามสายงานที่เรียนมามากกว่า เนื่องจากจะมี

ชื่อเสียงได้พบปะผู้คนมากมายมากกว่าการทอผ้าอยู่ที่หมู่บ้าน และมองเห็นว่างานทอผ้าเป็นอาชีพเสริม สามารถกลับมาทอผ้าได้หลังเลิกงาน

ครอบครัวที่ 2 นางวันดารา อำไพพร

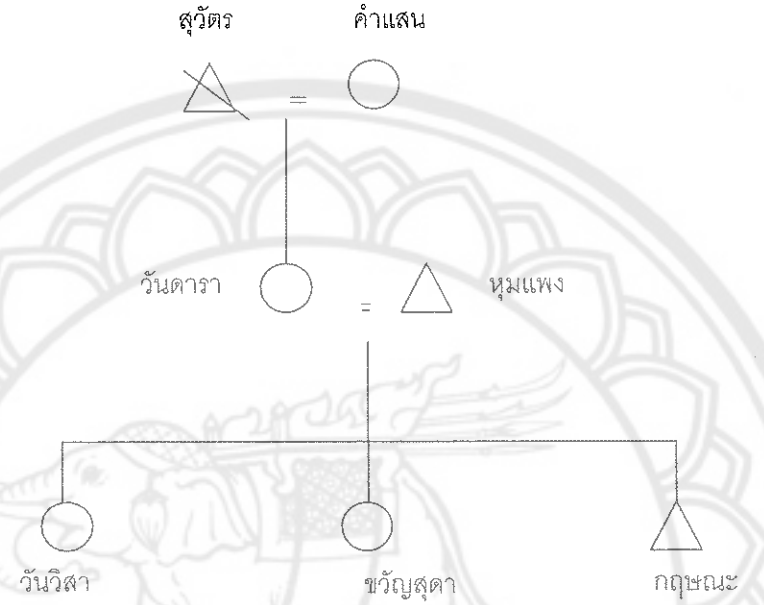

ภาพ 42 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนางวันดารา อำไพพร

ครอบครัวที่ 2 นางวันดารา อำไพพร อายุ 51 ปี อาศัยที่บ้านทาด เมืองหลวงพระบาง แขวงหลวงพระบาง ในอดีตนางวันดาราอาศัยอยู่กับครอบครัวที่เมืองหลวงเวียงจันทน์ โดยนางคำแสน สิทธิมงคล ผู้เป็นมารดาประกอบอาชีพทอผ้าให้กับบุคคลชั้นนำของพรรคคอมมิวนิสต์ ทำให้นางวันดาราได้รับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการทอผ้ามาตั้งแต่ยังเด็ก

เมื่อเรียนจบระดับอุดมศึกษานางวันดาราได้ประกอบอาชีพเป็นครูสอนวิชาเคมีในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาที่เมืองหลวงเวียงจันทน์ โดยนางวันดาราได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าที่ตนเองมีให้กับบุตรสาวคนกลาง คือ นางสาวขวัญสุดา

ในปี พ.ศ.2535 สามีของนางวันดารา คือ นายหุมแพงได้ย้ายมาทำงานที่เมืองหลวงพระบาง นางวันดาราจึงย้ายตามมาสอนหนังสือที่หลวงพระบางเช่นกัน แต่นางสาวขวัญสุดายังคงอาศัยอยู่กับป้าที่เวียงจันทน์ นอกเหนือจากการทำอาชีพเป็นครูสอนหนังสือแล้ว นางวันดารา ยังเป็นผู้ที่มีความนิยมชมชอบผ้าทอโบราณของหลวงพระบางจึงได้มีการหาซื้อมาเพื่อสะสมและขายแก่ชาว

ต่างประเทศ ต่อมาในปี พ.ศ.2539 ได้ลาออกจากราชการเพื่อมาประกอบกิจการ เฮือนพัก พร้อมทั้งจัดเฮือนพักให้เป็นศูนย์แสดงขั้นตอนการทอผ้าและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ผ้าทอ ประกอบกับการที่นางวันดารามีความสามารถด้านภาษาต่างประเทศจึงได้รับคัดเลือกจากหอการค้าอุตสาหกรรมและหัตถกรรมประจำเมืองหลวงพระบาง ให้เป็นผู้นำจัดตั้งกลุ่มนักธุรกิจผ้าทอหลวงพระบาง โดยมีเป้าหมายเพื่อนำเสนอผ้าทอของหลวงพระบางไปยังต่างประเทศ และเมื่อได้รับคำสั่งซื้อมาก็จะนำมาแบ่งกันในกลุ่ม โดยแต่ละร้านจะมีชาวบ้านมารับจ้างทอผ้าให้หรือบางร้านก็จะนำวัตถุดิบไปให้ชาวบ้านทอแล้วนำมาส่งให้ที่ร้าน

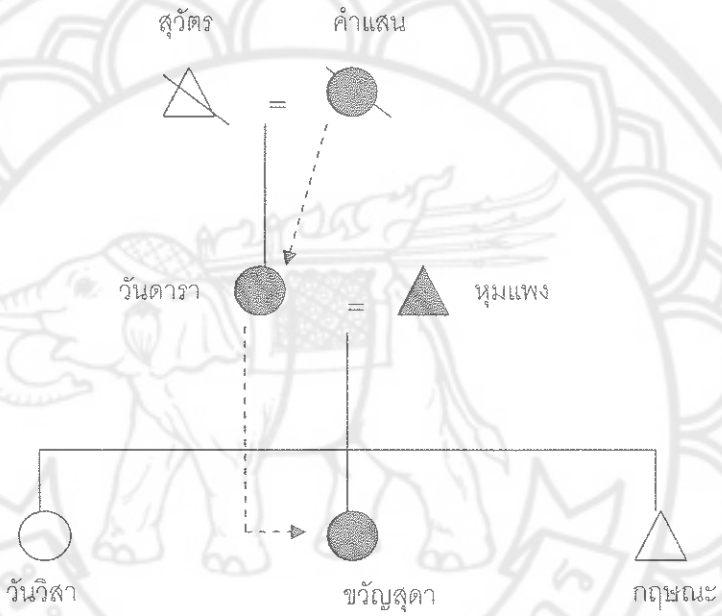

ภาพ 43 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนางวันดารา อำไพพร

ในปัจจุบันนางวันดารายังคงดำเนินธุรกิจผ้าทอโดยมีเป้าหมายเพื่อนำผ้าทอหลวงพระบางไปสู่การยอมรับในระดับนานาชาติ โดยหวังจะให้บุตรสาวเข้ามาช่วยในกิจการ เมื่อมีโอกาสไปต่างประเทศก็จะพาบุตรสาวไปด้วยเสมอเพื่อให้เห็นช่องทางธุรกิจ พร้อมทั้งให้บุตรสาวช่วยประสานงานในตลาดต่างประเทศ ปัจจุบันนางสาวขวัญสุดา บุตรสาวกำลังศึกษาในคณะแพทย์ศาสตร์ปีสุดท้าย แต่นางวันดารามองเห็นว่าการทำงานรับราชการในประเทศได้เงินเดือนน้อยจำเป็นต้องมีอาชีพเสริม จึงอยากให้นางสาวขวัญสุดามาทำกิจการผ้าทอต่อจากตนเอง แม้ว่าไม่ได้ทอเองก็สามารถเข้ามาทำหน้าที่บริหารจัดการได้ ในขณะที่นางขวัญสุดาอยากทำงานตามสายงานที่ได้เรียนมามากกว่า พร้อมทั้งมีความมุ่งหวังที่จะศึกษาต่อในต่างประเทศ หาก

ต้องสืบต่อกิจการของแม่อยากพัฒนาให้อยู่ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์ผ้ามากกว่าเนื่องจากแม่สะสมผ้าไว้มาก

ครอบครัวที่ 3 นางจันสมร วรรณราช

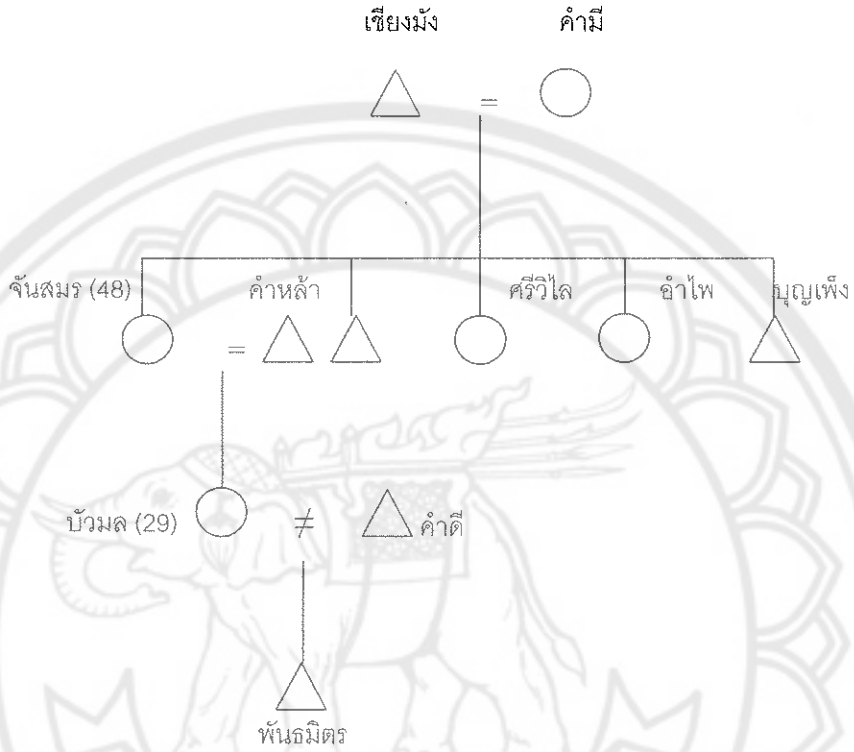

ภาพ 44 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนางจันสมร วรรณราช

ครอบครัวที่ 3 นางจันสมร วรรณราช อายุ 48 ปี อาศัยอยู่ที่บ้านซางของริมแม่น้ำคาน ฝั่งตรงข้ามวัดเชียงทองในเขตเมืองหลวงพระบาง แต่เดิมประกอบอาชีพทอผ้าเพื่อส่งขายที่ตลาดดารา ซึ่งเป็นตลาดผ้าประจำเมืองหลวงพระบาง โดยมีบุตรสาวคือนางบัวมลเป็นแรงงานในการทอผ้า ในปี พ.ศ.2542 ได้มีการจัดตั้งให้หมู่บ้านซางของ เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม โดยรวมกลุ่มชาวบ้านมาทอผ้าแต่ไม่ประสบความสำเร็จเหมือนกับที่บ้านผานม เนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนในเรื่องการหาตลาดให้กับกลุ่ม ปัจจุบันนางจันสมร แยกตัวออกมาทำการทอผ้าขายเองโดยขายส่งให้กับตลาดผ้าดาราเช่นเดิม ส่วนนางบัวมลได้นำผ้าที่ทอในครอบครัวไปขายต่างเมือง

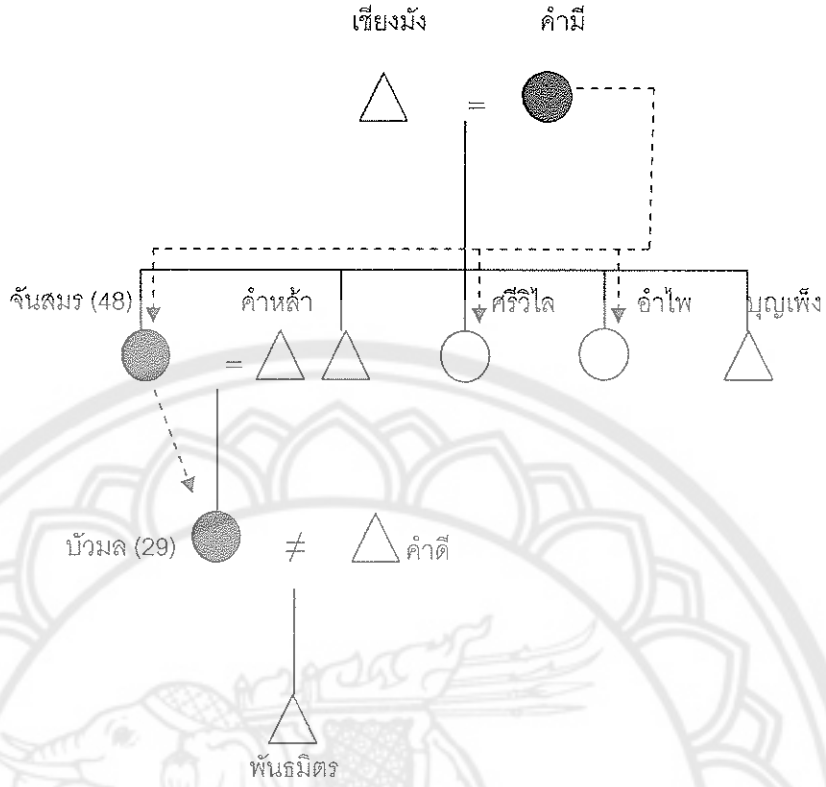

ภาพ 45 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนางจันสมร วรรณราช

1.1 ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ.2529-2537

1.1.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทอผ้า พบว่า สถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว นับได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าให้กับเครือญาติที่เป็นผู้หญิง เช่น พี่สาว น้องสาว บุตรสาว หลานสาว มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เพราะมีความเชื่อที่ว่า การทอผ้าเป็นหน้าที่สำหรับผู้หญิง เนื่องจากเป็นงานฝีมือที่ต้องใช้ความละเอียด

ประณีต อีกทั้งยังเป็นเกณฑ์ในการบ่งบอกถึงวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงาน และการเป็นแม่อีกด้วย

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในระยะก่อนมรดกโลกสถานภาพตามกำเนิดมีความสำคัญ ในการดำเนินชีวิต การทอผ้านับได้ว่าเป็นหนึ่งในบทบาทที่สำคัญของผู้หญิงชาวลาว นอกเหนือจากการดูแลงานบ้านงานเรือนต่างๆ

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชน ทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าลวดลายหลวงพระบาง ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ ดังคำบอกเล่าของนางจันสมร วรรณราช สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้า ที่เล่าว่า

> ...ตอนเด็กๆ เห็นรุ่นพ่อแม่ทอผ้ากันเกือบทุกหลังคาเรือน มีลูกกี่คนก็สอนให้ทอเกือบทุกคน สมัยก่อนว่างจากช่วยพ่อแม่ทำนาทำไร่ก็จะมาทอผ้า เห็นแม่ทอทุกวันแล้วเราก็ทำไปด้วย เราไม่ได้สอนเค้าดูแล้วก็ทำตามไปเลย แรกๆ ที่เริ่มทอตอนเด็กๆ ก็มีทอผิดบ้างไม่ผ่านเยอะเหมือนกัน แต่ตอนสมัยที่สอนบุตรสาวบัวมลก็ไม่ได้สอนเค้าเห็นเราทำก็เข้ามาช่วย ตอนนั้นถ้าแม่ไม่อยู่บ้านบัวมล บุตรสาวของแม่ ก็จะเรียนรู้จากยาย สอนตั้งแต่ 10 ขวบ แต่บัวมลเค้าเป็นคนสนใจ เริ่มทอตอน 10 ขวบ เห็นเราออกเมื่อไหร่ก็เข้าไปเล่นทุกที ก็ต้องดุเอาเหมือนกันแต่ตอนนี้เก่งกว่าแม่อีกเพราะคิดลายเอง แต่แม่ทอได้อย่างเดียว
>
> (จันสมร วรรณราช, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้ จะเกิดการการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน การสังเกตการทอผ้าของยาย แม่ น้า หรือพี่สาว เมื่อโตพอที่จะนั่งกี่สำหรับใช้ทอผ้าก็จะเริ่มหัดทอผ้าแบบง่ายๆ ก่อน โดยมีญาติผู้ใหญ่คอยสอน ดังคำบอกเล่าของนางวันดารา อำไพพร สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้า ที่เล่าว่า

> ...เริ่มเรียนทอผ้ากับแม่ตอนอายุ 7 ขวบ เกิดปี พ.ศ.2499 ตอนเรียนทอผ้านี้ทุกวันเราเห็นยาย เห็นแม่ทำ เราก็ทำ อยากทำเราก็ทำ ไปปั่นหลอด ไปเล่นกี่ทอโครมครามๆ โดนตีเพราะว่า หูกมันเป็นหูกราคาแพง ทำไหมคำพวกนี้เนอะ ทำไปทำมาลาย มันผิด เด็กน้อยโดนตีมือ เราเลยพยายามลักเรียน นั่งทำข้างๆ สนใจมาตั้งแต่เด็ก แม่เลย ทำอันเล็กไว้ให้เราทออยู่ข้างๆ ระหว่างนั้นแม่ก็หันมาดูแล้วสอน หลังจากเลิกเรียนมา ก็ช่วยแม่ทอผ้า เรียนเป็นปีนะกว่าจะทอได้ดีจริงๆ มันมีหลายขั้นตอน มันมีการก่อ ลงสี เลือกลาย เลือกสี ขั้นตอนการทอผ้า นับจากได้ฝ้ายมาก็ทำเป็นเครือก่อน แล้วคิดว่าเราจะทำรูปอะไร ตีนซิ่น หรือเปล่า หรือจะทำแพร่เบี่ยง แล้วเราก็ทำตามนั้น แล้วดูว่าเรามีฟืม อะไร เราจะทำตีนซิ่น 9 จก ก็คูณเอา มันมีหลักให้คำนวณ จากนั้นก็เอามาทำให้ผ้ามันแข็ง จากนั้นแต้มลายพอได้ที่เราชอบก็เลือกสีที่จะมาตำใส่ดอกใส่ลาย
>
> (วันดารา อำไพพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทอผ้าในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะก่อนมรดกโลกเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้หญิง ผู้หญิงจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปั่นด้าย ทอผ้า รวมถึงการมีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือ ลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) สามีของนางคำพัน ไชยโคษา สามีของนางจันสมร วรรณราช และสามีของนางวันดารา อำไพพร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่นางสาวพรสนิท ไชยโคษา นางบัวมล วรรณราช และนางสาวขวัญสุดา อำไพพร ซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิง ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าตามเพศสภาพ

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก อยู่ในการดูแลของนางคำพัน ไชยโคษา นางจันสมร วรรณราช และนางวันดารา อำไพพร

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงจะยังอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิม แต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

1.1.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับ

ลักษณะ การผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

การทอผ้าเป็นอาชีพดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยผู้หญิงส่วนใหญ่เมื่อมีเวลาว่างจากการทำงานประจำ ก็จะทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน โดยชาวบ้านจะนำใยฝ้ายที่ปลูกมาปั่นใช้งานเอง จากนั้นนำผ้าที่ทอได้ไปตัดเย็บเป็นเสื้อผ้าสำหรับสวมใส่ ดังคำบอกเล่าของนางจันสมร วรรณราช สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้า ได้เล่าถึงการทอผ้าไว้ใช้ว่า

> ...แต่ก่อนนั้นรุ่นพ่อรุ่นแม่ทำ ทำไร่ทำนาเป็นหลัก ทอผ้าเก็บไว้ใช้เพราะไม่มีตลาด ว่างจากทำไร่ทำนาก็มาทอผ้า
>
> (จันสมร วรรณราช, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางคำพัน ไชยโคษา สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้า ที่เล่าว่า

> ...สมัยก่อนผู้ชายเป็นทหารรับใช้เจ้ามหาชีวิต หลังจากปลดปล่อยออกมาก็ทำไร่ทำนา ส่วนผู้หญิงจะไม่รับราชการ เมื่อสามีไม่อยู่บ้านก็ดูไร่ดูนา เวลาว่างก็ทอผ้าอยู่กับบ้าน ทอไว้ใช้ในบ้าน เห็นแม่ทำก็ต้องช่วยเวลาแม่ลุกออกจากกี่เราก็ไปแทนที่ ดีไม่ดีก็ตัดออกได้ทำให้ได้ ก็ได้เรียนรู้ เรียนกันไปเรื่อยๆ แม่ไม่อยู่ ป้าก็มาดู ยายก็มาดู ผ้าที่บ้านเราสวยเมื่อก่อนชายาเจ้ามหาชีวิตองค์สุดท้ายก็สั่งผ้าจากที่บ้านผานม ไม่มีใครทอสวยเท่าแต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองใครอยากได้ลายแบบบ้านผานมเป็นลายลื้อก็ต้องมาจ้างเราทอ เมื่อก่อนลายยังไม่มากทอแต่ลายหลักๆ
>
> (คำพัน ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

ในระยะก่อนเป็นมรดกโลกนี้ ครอบครัวทอผ้ามีวิถีการผลิตดังนี้คือ ครอบครัวนางคำพัน ไชยโคษา ที่บ้านผานม และครอบครัวนางจันสมร วรรณราช ที่บ้านซางของ ทอผ้าเพื่อไว้ใช้ภายในครอบครัวในเวลาที่ว่างจากการทำไร่ ทำนา ทอด้วยลวดลายดั้งเดิมที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต พิธีกรรม และการใช้สอย ใช้แรงงานคนทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปั่นด้าย ทอผ้า เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ยังเป็นแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในครอบครัว

ส่วนครอบครัวนางวันดารา อำไพพร รับจ้างทอผ้าให้กับภรรยารัฐมนตรีและคนของพรรคคอมมิวนิสต์ ใช้แรงงานคนในการทอเป็นหลักเนื่องจากวัตถุดิบ เส้นด้าย เส้นไหม หรือไหมคำนั้น ผู้ว่าจ้างจะเป็นผู้นำมาให้ ลวดลายที่ทอจะเป็นไปตามความต้องการของผู้ว่าจ้าง เทคนิคและเครื่องมือที่ใช้ยังเป็นแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในครอบครัว

1.2 ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก พ.ศ.2538-2546

1.2.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทอผ้า พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว แล้วสถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัวทอผ้ามากขึ้น โดยผู้หญิงหลายคนได้รับสถานภาพใหม่ เช่น นางคำพัน ไชยโคษา ได้รับสถานภาพ "หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านผมนม" และนางวันดารา อำไพพรได้รับสถานภาพ "เจ้าของกิจการ" เป็นต้น

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกสถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทอผ้า ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Relationship) เป็นความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวหรือแบบเป็นทางการมีกฎระเบียบชัดเจน ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกันในเชิงอารมณ์ความรู้สึกค่อนข้างน้อย รู้จักกันเพียงผิวเผิน กลุ่มสังคมแบบนี้เกิดขึ้นเพื่อผลประโยชน์หรือเพื่อทำกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจง และเป็นกลุ่มที่ไม่ยั่งยืนเหมือนกลุ่มปฐมภูมิ การจ้างงานที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ ความสามารถ ตลอดจนมีการแบ่งงานกันทำเพื่อให้

เกิดความรวดเร็วในการผลิต ดังคำบอกเล่าของนางบัวมล วรรณราช อายุ 29 ปี สมาชิกรุ่นที่ 2 ในครอบครัวทอผ้า ว่า

> ...ในช่วงที่หมู่บ้านซางของได้รับการส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรม รูปแบบการทอผ้าในหมู่บ้านซางของและเซียงเล็กได้เปลี่ยนไป จากที่เคยทอแบบบ้านใครบ้านมันทั้งหมด เราก็เริ่มเห็นว่ามีการเปิดร้านขายผ้า และจ้างชาวบ้านมาทอผ้ารวมกันหลายๆ คนในร้าน แต่มีเพียงคนเดียวคือเรือนป้าบังอร ร้านแบบที่มีกี่ในร้านหลายๆ ตัว เขาจ้างหลายๆ คนมาทอให้ในร้าน เจ้าของเขาก็ทอเป็นแต่ว่าตอนหลังมีทุนเยอะจึงจ้างแรงงานมาทอ บางครั้งเขาก็ทอเองบ้างบางผืน
>
> (บัวมล วรรณราช, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนางคำพัน ไชยโคษา อายุ 40 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้า ที่ถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตโดยมีการจ้างงานของหมู่บ้านอื่นๆ ดังความว่า

> ...ร้านบางร้านในบ้านเซียงเล็กจ้างคนอื่นมาทอ จะหาคนที่ทอผ้าเก่งๆ จากที่อื่นมาอยู่กับเขาเลย จ่ายเงินให้ใช้ มองว่าร้านแบบนั้นไม่ใช่บ้านทอผ้า อยากตั้งร้านขายอย่างเดียว เขาจะรับเลี้ยงคนที่เอามาทอผ้า ไม่เหมือนกับบ้านเราที่เป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่ทอผ้า ทอกันเอง และนำมาวางขายรวมกันที่ศูนย์
>
> (คำพัน ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกเป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าลวดลายหลวงพระบาง ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

ดังคำบอกเล่าของนางสาวพรสนิท ไชยโคษา อายุ 19 ปี สมาชิกรุ่นที่ 2 ในครอบครัวทอผ้า ที่เล่าว่า

> ...ดูแม่ทอแล้วเรียนเอง แม่ทำฐานไว้ก่อนแล้วทำตาม ตอนแรกๆ ก็ผิด แม่ก็สอน เราก็ปรับปรุงแก้ไข เพราะรู้ว่าผิดก็ตัดทิ้งได้ เริ่มทำมาตั้งแต่ 7 ขวบ ทำเป็นผ้าผืนเล็กๆ ก่อน ทำจากสีพื้นแล้วค่อยลงลาย ถามแม่บ้าง ป้าบ้าง ทำกันหลายคนในบ้าน พี่น้องส่วนใหญ่ก็ทำกัน ตอนนี้เรียนแล้วก็ช่วยแม่ทำผ้าขาย
>
> (พรสนิท ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้จะเกิดการการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน การสังเกตการทอผ้าของยาย แม่ น้า หรือพี่สาว เมื่อโตพอที่จะนั่งกี่สำหรับใช้ทอผ้าก็จะเริ่มหัดทอผ้าแบบง่ายๆ ก่อนโดยมีญาติผู้ใหญ่คอยสอน

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะ มรดกโลกส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทอผ้าในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก เป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้หญิง ผู้หญิงจะทำทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ปั่นด้าย ทอผ้า รวมถึงการมีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิง ในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกนางคำพัน ไชยโคษา นางจันสมร วรรณราชและนางวันดารา อำไพพร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว ได้เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวแทนสามี ในขณะที่ นางสาวพรสนิท ไชยโคษา และนางสาวขวัญสุดา อำไพพร ซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิง ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าตามเพศสภาพ ส่วนนางบัวมล วรรณราช

ซึ่งเข้าสู่วัยมีครอบครัว ได้พัฒนาตนเองเป็นแรงงานในการผลิตของครอบครัว โดยช่วยเหลือนางจันสมร ทอผ้าขาย

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะมรดกโลกอยู่ในการดูแลของนางคำพัน ไชยโคษา นางจันสมร วรรณราชและนางวันดารา อำไพพร

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิม แต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเอง ต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

1.2.2 **การผลิตของครอบครัว**

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

การเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบางนอกจากจะส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและเลือกซื้อสินค้าที่สะท้อนความเป็นมรดกโลกภายในเมืองหลวงพระบางเป็นจำนวนมาก นักท่องเที่ยวนิยมเลือกซื้อผ้าทอที่มีลวดลายสะท้อนความเป็นมรดก

โลกหลวงพระบาง เพื่อเป็นของฝากของที่ระลึก ประกอบกับการพัฒนาหมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านผานมและบ้านซางของทำให้การทอผ้ามีวิถีการผลิตที่เปลี่ยนไปเน้นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ดังคำบอกเล่าของนางคำพัน ไชยโคษา สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้าที่เล่าว่า

> ...บ้านผานมทอผ้ากันมานานโดยวางขายบ้านใครบ้านมันหรือบางคนเอามาขายที่ตลาดในหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ตั้งศูนย์ฯ ในปัจจุบัน ท่านหนูฮักมาเยี่ยมหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2542 เห็นว่าไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยจึงให้จัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมทอผ้าขึ้นและจัดตั้งเป็นกลุ่มมีงบประมาณมาก่อสร้างอาคารให้มาขายรวมกัน แต่ไม่เป็นรูปสหกรณ์ เป็นทุนใครทุนมัน ใครมีมากก็ขายมาก ใครมีน้อยก็ขายน้อย แต่คนมีมากก็แบ่งคนมีน้อยขายได้ ยืมผ้ากันขายได้ ขายแล้วแบ่งกำไรให้กับเจ้าของ ใครที่ขายได้มากๆ ต้องเสียเปอร์เซ็นต์ให้ศูนย์ 2 เปอร์เซ็นต์ ที่นี่ไม่มีตลาดมารับ ไม่มีออร์เดอร์ รอรับนักท่องเที่ยวขาจรอยู่กับที่ พร้อมทั้งจัดการวางแผนให้หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมรองรับนักท่องเที่ยว
>
> (คำพัน ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

ซึ่งสอดคล้องกับนางบัวมล วรรณราช สมาชิกรุ่นที่ 2 ในครอบครัวทอผ้าที่เล่าถึง การเข้าไปมีส่วนร่วมในการทอผ้าที่หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านซางของว่า

> ...หลวงพระบางเป็นมรดกโลก ตอนนั้นรัฐบาลมาส่งเสริมให้เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมในปี พ.ศ.2542 ซางของของเราจะมีการทอผ้ากันเยอะ รัฐจึงให้เอาผ้าในแต่ละหมู่บ้านรอบๆ ไปรวมกันทั้งซางของและเขตรองนอกเช่น เซียงเล็ก แบบเอาไปโชว์รวมกันเหมือนที่บ้านผานม
>
> (บัวมล วรรณราช, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

พร้อมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ มีการพัฒนารูปแบบเพื่อปรับเป็นของที่ระลึก ตลอดจนพัฒนาเป็นของฝากจากการเดินทางมายังเมืองมรดกโลกหลวงพระบาง เช่น การทอผ้าเปลี่ยนรูปแบบเป็นผ้าปูโต๊ะ ผ้าปูเตียงและผ้าพันคอ

ดังคำบอกเล่าของนางคำพัน ไชยโคษา อายุ 40 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้าได้เล่าถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบผลิตภัณฑ์ของผ้าเพื่อการรองรับนักท่องเที่ยวดังความว่า

> ...เมื่อหมู่บ้านเราได้รับการส่งเสริมเป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมแล้ว ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามากขึ้น เมื่อก่อนนักท่องเที่ยวไม่มีมากเพราะเราอยู่ห่างจากเมืองคนไม่ค่อยรู้จัก แต่พอได้รับการส่งเสริมก็มีการบอกต่อ ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามา แต่ก่อนเราผลิตน้อย แต่เมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมเราจึงต้องผลิตมาก ให้แขกซื้ออย่างสะดวกสบาย ไม่มีการลดขั้นตอนการผลิต มีแต่เพิ่มขึ้น เมื่อก่อนเราทอแต่ผ้าซิ่นไว้ขาย แต่ตอนนี้เราผลิตสิ่งใหม่ๆ ขึ้น เช่น ย่าม ถุงใบน้อยๆ ถุงใส่โทรศัพท์ การทอส่วนใหญ่จะเหมือนเดิม ที่เปลี่ยนมากคือการเปลี่ยนลวดลาย ให้มีหลากหลายขึ้น คนไทยชอบลายละเอียดอ่อน ต่างชาติจะชอบสีสัน
>
> (คำพัน ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

1.2.3 ขั้นตอนการผลิต

พบว่ากลุ่มอาชีพทอผ้ายังคงใช้แรงงานคนในทุกขั้นตอนการผลิตเหมือนในระยะก่อนเป็นมรดกโลก แต่มีการนำเทคนิคใหม่ๆ มาช่วยในการผลิตสินค้าเพื่อให้ได้สินค้าที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้มากที่สุด เช่น การใช้ไหมประดิษฐ์ การใช้สีเคมี การใช้กี่กระตุก เป็นต้น ดังคำบอกเล่าของนางคำพัน ไชยโคษา อายุ 40 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้า ที่เล่าว่า

> ...เมื่อก่อนเป็นไหมธรรมชาติ 100 เปอร์เซ็นต์ และก็เป็นฝ้าย ช่วงแรกๆ เป็นมรดกโลกเป็นไหมธรรมชาติ 70 เปอร์เซ็นต์ ไหมประดิษฐ์ 30 เปอร์เซ็นต์ ฝ้ายที่บ้านผลิตได้ไม่เพียงพอ ต้องซื้อมาเพิ่มจากซำเหนือ หลวงน้ำทา และมีการย้อมสีเคมี เพราะลูกค้าบางคนไม่ชอบสีธรรมชาติเพราะมองว่าสีตก
>
> (คำพัน ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

1.3 ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก พ.ศ.2547 - 2550

1.3.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทอผ้า พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว แล้วสถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น ได้เข้ามามีส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัวทอผ้ามากขึ้น โดยผู้หญิงหลายคนได้รับสถานภาพใหม่ เช่น นาง คำพัน ไชยโคษา ได้รับสถานภาพ "หัวหน้ากลุ่มทอผ้าบ้านผมนม" และนางวันดารา อำไพพร ได้รับสถานภาพ "ประธานกลุ่มนักธุรกิจค้าผ้า" เป็นต้น

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) สถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทอผ้า ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) การรวมกลุ่มทางสังคมภายใต้การสนับสนุนของภาครัฐผ่านนโยบายหมู่บ้านวัฒนธรรมประสบปัญหา ทำให้การรวมกลุ่มแบบดังกล่าวลดความสำคัญลง ทำให้คนในสังคมหวนกลับมาให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) มากขึ้นอีกครั้ง โดยเน้นความสัมพันธ์ภายใน ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นหลัก แรงงาน ส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

แต่อย่างไรก็ตามในระยะนี้ ได้เกิดการรวมกลุ่มแบบใหม่ เป็นการรวมกลุ่มภายใต้ความร่วมมือของภาคธุรกิจ ได้แก่ การรวมกลุ่มกันของผู้ประกอบการธุรกิจผ้าทอ เพื่อรับออร์เดอร์งานมาแล้วแบ่งกันในกลุ่ม โดยความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มยังคงมีรูปแบบความสัมพันธ์แบบกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Relationship) เป็นความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัว หรือแบบเป็นทางการ มีกฎระเบียบชัดเจน ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกันในเชิงอารมณ์ความรู้สึกค่อนข้างน้อย รู้จักกันเพียงผิวเผิน กลุ่มสังคมแบบนี้เกิดขึ้นเพื่อผลประโยชน์หรือเพื่อทำกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจง และเป็นกลุ่มที่ไม่ยั่งยืนเหมือนกลุ่มปฐมภูมิ การจ้างงานที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ ความสามารถ ตลอดจนมีการแบ่งงานกันทำเพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการผลิต

ดังคำบอกเล่าของนางวันดารา อำไพพร อายุ 51 ปี ครอบครัวทอผ้ารุ่นที่ 1 ได้เล่าถึงการพัฒนาการค้าผ้าว่าเกิดการรวมกลุ่มของร้านค้าผ้าเป็นกลุ่มธุรกิจทอผ้า ดังความว่า

> ...ในปัจจุบันธุรกิจผ้าของตนเองได้รับการยกฐานะจากรัฐจัดตั้งเป็นกลุ่มนักธุรกิจผ้าทอหลวงพระบาง โดยมีตนเองเป็นประธาน มีสมาชิก 13 ร้าน รวมกัน ถ้ามีออร์เดอร์จากภาครัฐที่รับมาจากต่างประเทศผ่านหอการค้า เราก็รับมาเพื่อกระจายงานและจัดหาคนทอภายในสมาชิก 13 ร้าน ส่วนมากจะเป็นคนไทยมาสั่งให้เราทอ แต่ทำแบบนี้ต้องใช้ทุนเยอะเพราะต้องออกทุนไปก่อน หรือเมื่อมีงานแสดงสินค้า เราก็ต้องเป็นตัวแทนจัดเตรียมผ้าไปนำเสนอที่ต่างประเทศ ในฐานะตัวแทนของรัฐบาล เมื่อปีที่แล้วไปญี่ปุ่น แม้ว่าเราจะอยู่หลวงพระบาง แต่แหล่งจำหน่ายส่วนใหญ่คือที่เวียงจันทร์โดยมีบุตรสาวเป็นเครือข่ายให้ เพราะเค้าจะได้ภาษาอังกฤษใช้อินเตอร์เน็ตเป็นการรวมกลุ่มนี้ จะช่วยให้สินค้าของสมาชิกในกลุ่มได้รับใบรับประกันคุณภาพ ลูกค้าจะมั่นใจในสินค้า แต่โลโก้ก็จะยังคงเป็นโลโก้ของแต่ละร้านเอง แต่จะมีโลโก้ของกลุ่มธุรกิจผ้าทอเพิ่มให้ด้วย สำหรับชาวต่างชาติผ้าพันคอจะขายดีที่สุด
>
> (วันดารา อำไพพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ. 2547 – 2550) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทอผ้าลวดลายหลวงพระบางทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

กระบวนการเรียนรู้จะเกิดการการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน การสังเกตการทอผ้าของยาย แม่ น้า หรือพี่สาว เมื่อโตพอที่จะนั่งกี่สำหรับใช้ทอผ้าก็จะเริ่มหัดทอผ้าแบบง่ายๆ ก่อนโดยมีญาติผู้ใหญ่คอยสอน

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะนโยบายการลงทุนเพื่อการท่องเที่ยว (พ.ศ.2547 – 2550) ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวเปิด (Open Family) เน้นความเป็นประชาธิปไตย อนุญาตให้คนภายนอกมาเยี่ยมเยียนภายในบ้าน สมาชิกในครอบครัวมีการติดต่อกับภายนอก ไม่มีการควบคุมการใช้สื่อแต่จะคอยดูแลเมื่อจำเป็นเท่านั้น บทบาทของบุคคลยืดหยุ่นได้ กฎเกณฑ์ภายในบ้านมาจากการตกลงกัน ทุกคนในครอบครัวมีสิทธิ์ในการแสดงความคิดเห็น มีสิทธิ์ในการโน้มน้าวใจคนอื่นๆ พ่อแม่เปิดโอกาสให้ลูกหลานผู้หญิงเล่าเรียนหนังสือและยอมรับการตัดสินใจในเรื่องการทำงานตามความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา เช่น รับราชการ ทำงานบริษัท แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าให้ ลูกหลานที่ได้ทำงานภายนอกชุมชนยามว่างจากงานหลักก็ยังคงทอผ้าเพื่อเป็นรายได้เสริม

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทอผ้าในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะนโยบาย การลงทุนเพื่อการท่องเที่ยว (พ.ศ.2547 – 2550) ยังคงเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้หญิง ผู้หญิงจะทำทุกขั้นตอน ตั้งแต่การปลูกหม่อนเลี้ยงไหม ปั่นด้าย ทอผ้า รวมถึงการมีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะ ของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่เมื่อแต่งงานไปแล้ว

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) นางคำพัน ไชยโคษา นางจันสมร วรรณราชและนางวันดารา อำไพพร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว ได้เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวแทนสามี ในขณะที่ นางสาวพรสนิท ไชยโคษา และนางสาวขวัญสุดา อำไพพร ซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิง ได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าตามเพศสภาพ ส่วนนางบัวมล วรรณราช ซึ่งเข้าสู่วัยมีครอบครัวได้พัฒนาตนเอง

เป็นแรงงานคนสำคัญในการผลิตของครอบครัวทำหน้าที่ทั้งส่วนของการทอผ้า คิดแบบและลวดลายใหม่ๆ

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะมรดกโลกอยู่ในการดูแลของนางคำพัน ไชยโคษา นางจันสมร วรรณราช และนางวันดารา อำไพพร

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้า มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

โครงสร้างครอบครัวกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในระยะนี้ ยังคงเป็นครอบครัวขยาย ผู้นำครอบครัวรุ่นที่ 1 จะเป็นใหญ่ ตลอดจนการสื่อสารภายในครอบครัวเป็นในลักษณะสั่งการพ่อแม่มีอำนาจในการกำหนดวิถีชีวิตของคนในครอบครัว แต่ไม่เข้มงวดเท่ากับระยะก่อนเป็นมรดกโลก เปิดโอกาสให้ลูกหลานผู้หญิงเล่าเรียนหนังสือและยอมรับการตัดสินใจในเรื่องการทำงานตามความรู้ที่ได้เล่าเรียนมา เช่น รับราชการ ทำงานบริษัท แต่ถึงกระนั้นก็ยังคงถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าให้ ลูกหลานบางคนที่ได้ทำงานภายนอกชุมชน ยามว่างจากงานหลักก็จะทอผ้า เพื่อเป็นรายได้เสริม

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า ลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของตนเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่มีอำนาจสูงสุดในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นพ่อหรือพี่ชาย

โครงสร้างครอบครัวเหมือนเดิม เป็นครอบครัวขยายอำนาจอยู่ที่ผู้นำในครอบครัว เพราะวิถีการผลิตไม่เกิดสังคมอุตสาหกรรม เป็นสังคมเกษตรกรรมเพราะระบบครอบครัวเข้มแข็ง ความขัดแย้งถูกระงับโดยกลไกทางสังคม

1.3.2 **การผลิตของครอบครัว**

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

ภายหลังการสิ้นสุดของนโยบายการลงทุนพัฒนากรท่องเที่ยวประกอบกับการส่งเสริมของภาครัฐที่ทำให้เกิดตลาดมืด ทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปท่องเที่ยวยังหมู่บ้านหัตถกรรมน้อยลง สมาชิกกลุ่มผู้ทอผ้าที่หมู่บ้านวัฒนธรรมเริ่มประสบปัญหาเพราะขายสินค้าสู้พ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดมืดไม่ได้ ทำให้มีสมาชิกหลายรายแยกตัวออกจากกลุ่มและหันกลับมาผลิตแบบธุรกิจในครอบครัวแทน ทำให้เห็นได้ว่า การรวมกลุ่มทางสังคมภายใต้การสนับสนุนของภาครัฐได้ลดความสำคัญลง กลุ่มครอบครัวและเครือญาติกลับมามีบทบาทที่สำคัญอีกครั้ง ดังคำบอกเล่าของนางบัวมล วรรณราช สมาชิกรุ่นที่ 2 ในครอบครัวทอผ้า ที่เล่าว่า

> ...ตอนนี้พูดได้เต็มปากว่าทอผ้าเป็นอาชีพหลัก มันก็พอขายได้แต่ไม่ได้เยอะเหมือนช่วงที่เป็นมรดกโลกใหม่ๆ นอกจากทอผ้าแล้วยังไปค้าขายที่ห้วยทรายเป็นอาชีพเสริม เอาผ้าและเครื่องปั้นดินเผาจากบ้านจ่านไปขายด้วย เพราะเมื่อรัฐส่งเสริมให้ทำหมู่บ้านอุตสาหกรรมไม่ได้ปล่อยกู้ฟรีแบบเมืองไทย เอาเงินมาให้กู้แต่ดอกเบี้ยถูกกว่าธรรมดาร้อยละ 2 มันก็ต้องใช้ลงทุน แต่รัฐไม่ทำตลาดให้ เงินที่ลงทุนไปก็หมด พอปี พ.ศ.2547 ศูนย์ก็ยุบไม่มีใครไปขาย ก่อนนั้นก็ได้เข้าร่วมกลุ่มไปรวมกันทอที่ศูนย์วัฒนธรรมเหมือนกัน แต่พอทำออกมาแล้วไม่มีตลาดออกไม่เห็นผล 2 ปี ก็เลยกลับไปทอแบบแยกกันทอบ้านใครบ้านมัน เอาของมาโชว์ขายต้องมีสต็อก มีหลายชิ้น จมทุนมาก สู้เอากลับไปขายที่ตลาดดาราแบบเดิมดีกว่า ปัจจุบันเงินทุนเป็นเงินทุนหมุนเวียน เมื่อขายผ้า

ได้ผืนสองผืนก็ซื้อวัตถุดิบมาทำใหม่ไปเรื่อยๆ พี่จะเป็นคนดูแลทุนหมุนเวียนนี้เอง ถึงแม้ว่าจะขายของที่ห้วยทรายได้กำไรมากกว่า แต่การทอผ้ามันไม่มีทุนมีแต่แรงถ้าเราไม่ซื้อไหมมันก็ไม่มีทุน ย้อมสีธรรมชาติยิ่งดี ไม่มีคนมาซื้อเราก็เอามาใช้เองได้ด้วย อยากได้สีอะไรก็ไปหาเอาตามป่า เปลือกไม้ ยอดไม้ อยากสีอะไรก็ไปหา ไม่มีใครหวงห้ามเป็นของธรรมชาติที่มีอยู่รอบบ้าน ที่ซื้อไหมใช้สีเคมีเพราะบางคนเขาชอบสีมัน ไม่ตก

(บัวมล วรรณราช, ผู้ให้สัมภาษณ์, 26 เมษายน 2550)

ยังคงเหมือนในระยะที่เป็นมรดกโลก และมีการใช้แรงงานคนในทุกขั้นตอนการผลิต แต่ว่ามีการปรับปรุงเทคนิคในการผลิตเพื่อให้ได้สินค้าที่ตรงตามความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ดังคำบอกเล่าของของนางคำพัน ไชยโคษา สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทอผ้าที่เล่าว่า

...ในปัจจุบันได้กลับมาผลิตแบบดั้งเดิม ไม่มีการใช้สีเคมีใช้สีธรรมชาติ เคยไปดูงานการทำกี่กระตุก ห้องการเคยเอากี่กระตุกมาให้ในปี 2549 ก็เรียนเอาแต่ไม่ทำ เราทำแบบพื้นบ้าน มีมูลนิธิต่างประเทศของธนาคารโลก พาไปดูงานที่ อุดรฯ ขอนแก่น สุรินทร์ มีการทำมัดหมี่ ทอยกตะกอ ก็ไม่เอา ลายอื่นๆ ก็เห็นมี เช่น ลายน้ำไหล ลายแบบน่านแบบเชียงใหม่ ก็เป็นลายดั้งเดิมที่มีอยู่ ก็ไม่รู้จะเปลี่ยนทำไม เพราะถ้าเปลี่ยนเป็นกี่กระตุกต้องมีการลงทุน ผู้หญิงที่นี่บ้านผานม ไม่ยอมกู้เงิน ไม่ชอบกู้ยืม เพราะจะเป็นหนี้ ถ้าเป็นหนี้จะอยู่ยาก มีน้อยทำน้อย ไม่มีการลดขั้นตอนเราต้องทำลายให้ละเอียดให้สวยงาม การทอเราเน้นสีธรรมชาติแม้ใช้เวลานานแต่เรามีเวลา การใช้สีธรรมชาติไม่ใช่ปัญหาไม่ต้องลงทุน ถ้าใช้สีเคมีและไหมประดิษฐ์ต้องลงทุน ถ้าลงทุนจะไม่ได้กำไร แต่ลงแรงจะได้กำไร เราอยู่กับธรรมชาติทุกอย่างเอามาเป็นสีย้อมได้หมด สีธรรมชาติไม่ยาก สีใบสักก็ได้ใบสัก กาบมะพร้าวแห้ง ใบมะเกลือ เปลือกสานคำ ฝางแดง ต้องมีเทคนิคเอาสารส้มใส่หน่อยสีจะติดทน ถ้าคนไม่ได้ทำมาตลอดจะไม่รู้ ต้องรู้ตัวว่าการทอเป็นการเอาเวลาว่างมาทำเพราะทุกคนก็มีไร่นา ช่วยเหลือกันทำ ช่วยเหลือกันขาย ไม่ใช่เรียกราคาสูงเราต้องดูที่เนื้อผ้า เรียกให้สมราคา ใครเรียกแพงคนข้างๆ ก็จะบอก ราคาคนลาวกับนักท่องเที่ยวคือราคาเดียวกันเราถึงจะอยู่ได้ เพราะผ้าบ้านผานมไม่ได้ขายเฉพาะชาวต่างประเทศอย่างเดียว

(คำพัน ไชยโคษา, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

สรุปภาพรวมการดำเนินชีวิตของครอบครัว ผู้ประกอบอาชีพทอผ้าเมืองหลวงพระบาง ได้ดังนี้ สถานภาพของผู้ประกอบอาชีพทอผ้าทั้งสามช่วงเวลามีสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด เหมือนกันทั้งสิ้น แต่ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดแล้ว ผู้ประกอบอาชีพทอผ้ามีสถานภาพตามความสามารถเพิ่มขึ้น ในขณะที่บทบาทของผู้ประกอบอาชีพทอผ้า ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เป็นบทบาทที่ยึดตามเพศวิถี ส่วนในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกและช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก มีสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถเพิ่มขึ้น มีจึงจำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกันตามสถานภาพที่มีความหลากหลาย

กลุ่มสังคมของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทอผ้าทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มแบบปฐมภูมิ ส่วนการจ้างงานในก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547- 2550) แรงงานคือสมาชิกในครอบครัว เครือญาติหรือคนในชุมชน ในขณะที่ช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) มีการจ้างงานในลักษณะของลูกจ้างและนายจ้างแต่แรงงานมีความสามารถในการทอผ้าแต่เดิม

การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของผู้ประกอบอาชีพทอผ้าในเมืองหลวงพระบางมีลักษณะเหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ มีลักษณะการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวและเครือญาติ มีการเรียนรู้วิธีการทอผ้าจากการสังเกตและทดลองทำด้วยตนเอง รวมทั้งการสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงคือเป็นแบบครอบครัวปิด เช่นเดียวกับบทบาทชายหญิงในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าเป็นบทบาทเป็นของผู้หญิงฝ่ายเดียว

วงจรชีวิตครอบครัว ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) และช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวโดยมีกลุ่มวัยเด็กได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทอผ้าตามเพศสภาพและในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) กลุ่มวัยเด็กที่เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้ได้เข้าสู่วัยแรงงานและได้พัฒนาตนเองเป็นแรงงานคนสำคัญในการผลิตของครอบครัวทำหน้าที่ทั้งส่วนของการทอผ้า คิดแบบและลวดลายใหม่ๆ

ในส่วนเรื่องการจัดการทางการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะเหมือนกัน คือ ภรรยาเป็นผู้ดูแลจัดการเรื่องการเงิน เช่นเดียวกับโครงสร้างของครอบครัวที่มีลักษณะเหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ เป็นครอบครัวขยาย หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิง อำนาจในครอบครัวเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทอผ้าเมืองหลวงพระบาง สรุปได้ว่า ทั้งสามช่วงเวลาใช้แรงงานหญิงในการผลิตทุกขั้นตอน ส่วนพัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงดังนี้ ก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) มีลักษณะการผลิตเพื่อใช้แลกเปลี่ยนสินค้าซึ่งกันและกัน รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นแบบดั้งเดิม ใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิม ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) การผลิตของครอบครัวในกลุ่มอาชีพทอผ้าเมืองหลวงพระบางเริ่มเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้เป็นการผลิตเพื่อขาย รอรับลูกค้าจากภายนอกด้วยการเปิดร้านค้าที่บ้าน รูปแบบผลิตภัณฑ์พัฒนาเป็นของฝาก ของที่ระลึก เช่น ผ้าปูโต๊ะ ผ้าพันคอ มีการใช้สารเคมีเข้ามาในขั้นตอนการย้อมผ้า ส่วนในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) เป็นการผลิตเพื่อขาย ออกไปหาลูกค้าจากตลาดภายนอก รูปแบบผลิตภัณฑ์ยังคงเป็นของฝาก ของที่ระลึก เช่น ผ้าปูโต๊ะ ผ้าพันคอ กลับมาใช้สีธรรมชาติในการย้อมสีเพื่อประหยัดต้นทุนในการผลิต

ตาราง 13 แสดงพลวัตทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มทอผ้า ในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

พฤติกรรม การดำรงชีวิต		ช่วงก่อนขึ้นทะเบียน มรดกโลก	ช่วงระหว่างเป็น มรดกโลก	ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลง นโยบายรัฐ
1.สถานภาพ	1.สถานภาพ	ได้มาโดยกำเนิด	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ
2.บทบาท	2.บทบาท	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้หญิง	แสดงหลายบทบาท	แสดงหลายบทบาท
3.กลุ่ม	3.1 ลักษณะของกลุ่ม 3.2 การจ้างงาน (แรงงาน)	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ คนในชุมชน	กลุ่มปฐมภูมิ ลักษณะลูกจ้าง นายจ้าง	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ
4.ถ่ายทอดความรู้	4.1 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ 4.2 ลักษณะการเรียนรู้	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและ ทดลองทำด้วยตนเอง	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและ ทดลองทำด้วยตนเอง	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและ ทดลองทำด้วยตนเอง
5.การสื่อสาร	5.ลักษณะการสื่อสารในครอบครัว	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด
6.บทบาทชายหญิง	6.ลักษณะของการแสดงบทบาท	บทบาทเป็นของผู้หญิง ฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้หญิง ฝ่ายเดียว	ตามเพศสภาพ เป็นงานของผู้หญิง
7.วงจรชีวิต	7.1 วัยเด็ก / วัยรุ่น วัยพึ่งพิง 7.2 มีครอบครัว 7.3 วัยชรา	นางสาวพรสนิท นางบัวมล นางสาวขวัญสุดา สามีนางคำพัน สามีนางจันสมร สามีนางวันดารา -	นางสาวพรสนิท นางสาวขวัญสุดา นางคำพัน นางจันสมร นางวันดารา นางบัวมล -	นางสาวพรสนิท นางสาวขวัญสุดา นางคำพัน นางจันสมร นางวันดารา นางบัวมล -
8.การเงิน		อยู่ในการดูแลของภรรยา	อยู่ในการดูแลของภรรยา	อยู่ในการดูแลของภรรยา
9.โครงสร้างครอบครัว	9.1 รูปแบบ 9.2 ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน 9.3 อำนาจในครอบครัว	ครอบครัวขยาย ผู้ชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ผู้ชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ผู้ชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่
10. การผลิต	10.1 ลักษณะการผลิต 10.2 ตลาด 10.3 รูปแบบผลิตภัณฑ์ 10.4 แรงงานในขั้นตอนการผลิต 10.5 เทคนิค เครื่องมือ	ผลิตเพื่อใช้ ลักษณะแลกเปลี่ยน รูปแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานผู้หญิงทุกขั้นตอน เครื่องมือแบบดั้งเดิม	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ ขายที่บ้าน หรือศูนย์วัฒนธรรม พัฒนารูปแบบ เป็นของฝาก ของที่ระลึก ใช้แรงงานผู้หญิงทุกขั้นตอน ใช้สีเคมี เพื่อตอบสนองตลาด	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรุก ออกไปขายตลาดมืด พัฒนารูปแบบ เป็นของฝาก ของที่ระลึก ใช้แรงงานผู้หญิงทุกขั้นตอน ใช้สีธรรมชาติ เพื่อลดต้นทุน

2. **พลวัตทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา**

เครื่องปั้นดินเผาเป็นของใช้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวเมืองหลวงพระบางมาเป็นเวลายาวนาน โดยมีชุมชนบ้านจ่านเหนือ ซึ่งตั้งอยู่ทิศใต้ของเมืองหลวงพระบางโดยอยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำโขง เป็นเพียงหมู่บ้านเดียวในเมืองพลวงพระบางที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาสืบทอดกันมายาวนานกว่า 200 ปี

ภายในหมู่บ้านมีการสอนและถ่ายทอดความรู้กันภายในหมู่บ้านโดยมีรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น เตา ไห ครก เพื่อนำไปขายที่ตลาดโพสีซึ่งเป็นตลาดเช้าประจำเมือง แต่เมื่อภายหลังเมืองหลวงพระบางได้รับการยกย่องเป็นมรดกโลก ทำให้ได้รับการส่งเสริมจากยูเนสโกให้เป็นกลุ่มหัตถกรรมเครื่องปั้นดินเผาและได้ไปศึกษาดูงานที่เวียงจันทร์ตลอดจนมีการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นโคมไฟ แจกัน กระถางต้นไม้ กระถางดอกไม้ เพื่อเป็นเครื่องใช้และประดับตกแต่งสถานที่ในโรงแรม ร้านอาหารและบ้านพักต่างๆ แต่ไม่สามารถนำมาขายที่ตลาดมืด ในลักษณะของที่ระลึกได้เพราะ ชิ้นงาน มีขนาดใหญ่ แตกหักง่าย รวมถึงร้านค้าต่างๆ ไม่นิยมนำมาจัดจำหน่ายเพราะไม่เป็นที่นิยมของลูกค้าและขายยาก

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในเมืองหลวงพระบาง โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 3 ครอบครัว คือ ครอบครัวที่ 1 นายบุญมา เพชรมณี ครอบครัวที่ 2 นายสีรัช พันทะนิด และครอบครัวที่ 3 นายศรัดตะกร ซึ่งมีชีวประวัติและสภาพของครอบครัว ดังนี้

ครอบครัวที่ 1 นายบุญมา เพชรมณี

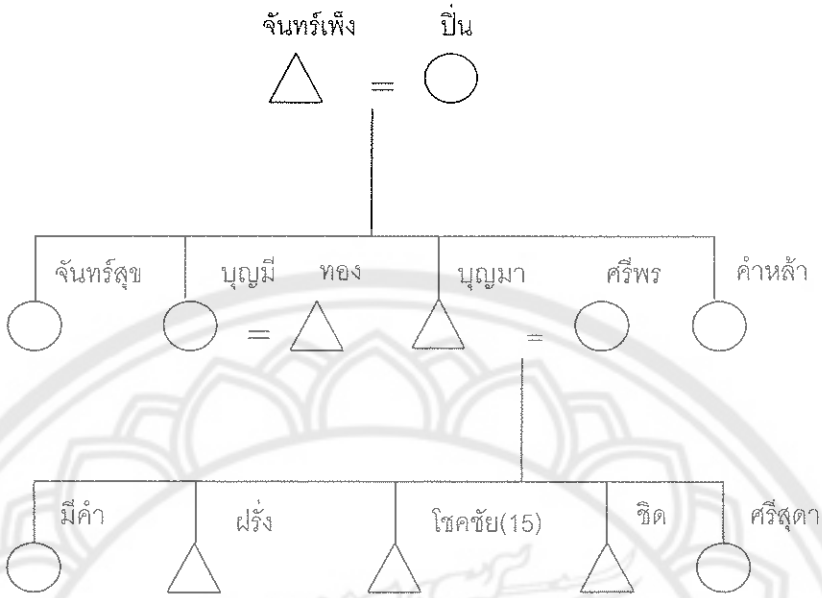

ภาพ 46 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายบุญมา เพชรมณี

ครอบครัวที่ 1 นายบุญมา เพชรมณี อายุ 47 ปี ชาวบ้านจ่านเหนือ เป็นครอบครัวชาวนาที่ทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพเสริมในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือช่วงที่ว่างจากการทำนา โดยทำเครื่องปั้นดินเผาแบบเครื่องใช้ เช่น หม้อ ไห และเก็บรวบรวมไว้และนำไปขายที่ตลาดโพสี (หมายถึงตลาดสด) จนในปี พ.ศ. 2540 ได้รับการส่งเสริมจากองค์กรยูเนสโกให้มีการปรับปรุงรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบต่างๆ ที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น โคมไฟ แจกัน กระถางต้นไม้ กระถางดอกไม้ เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องใช้ในโรงแรม ร้านอาหารและบ้านพักต่างๆ และใช้ในการประดับตามถนนและซอยสภาพหนทางในเมืองหลวงพระบาง ทำให้กลุ่มคนในบ้านจ่านเหนือได้รวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านจ่านเหนือ โดยนายบุญมา ได้รับเลือกให้เป็นรองหัวหน้ากลุ่ม และทำหน้าที่ประสานงานกับคนในกลุ่มในการใช้เตาเผากลางที่ได้รับการสนับสนุนจากห้องการมรดกโลกร่วมกัน

ภายหลังการส่งเสริมขององค์กรยูเนสโกสิ้นสุดลง ในปี พ.ศ.2544 ทำให้การรับงานของกลุ่มยุติลง นายบุญมาจึงได้ผลิตสินค้ารูปแบบใหม่ เช่น ชุดโต๊ะเก้าอี้กลม ไปขายที่ตลาดมืด (หมายถึงตลาดวัฒนธรรม) เมืองหลวงพระบาง ในระยะแรกก็ได้รับความนิยม แต่เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีขนาดใหญ่ แตกหักง่าย และขนย้ายยากไม่มีที่เก็บ ตลอดจนภาครัฐ (ตำรวจ) เห็นว่า

กีดขวางทางเดิน ปัจจุบันจึงทำงานตามคำสั่งซื้อ และกลับไปทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมสะสมไว้ขายที่ตลาดในเมืองแทนเพราะขายได้ทั้งปีมีพ่อค้ารับซื้อสินค้าเช่นเดิม

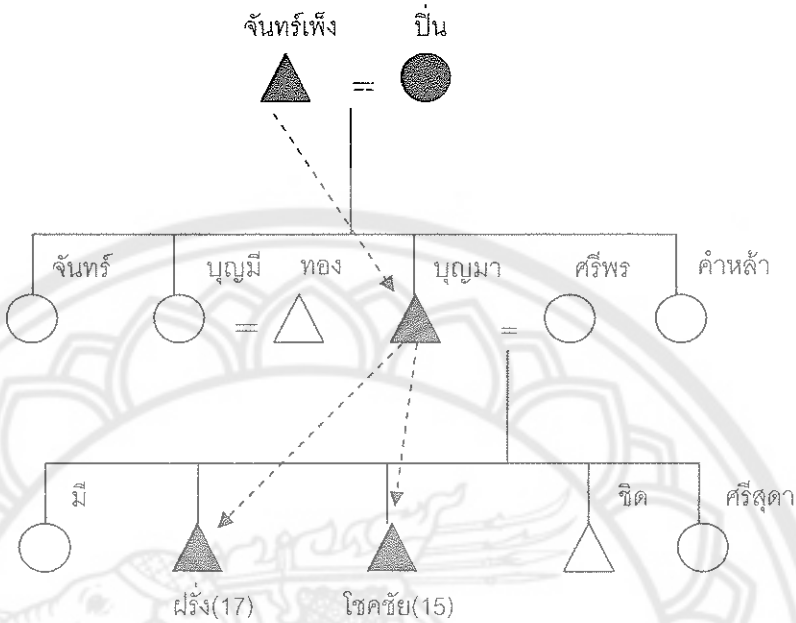

ภาพ 47 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายบุญมา เพชรมณี

ในปัจจุบันได้ถ่ายทอดการปั้นและเทคนิคในการเผาเครื่องปั้นดินเผาให้กับบุตรชาย 2 คนคือ นายฝรั่ง อายุ 17 ปี และนายโชคชัย อายุ14 ปี และทั้งสองคนเป็นแรงงานที่สำคัญในการผลิตของครอบครัว ประกอบกับนายบุญมามองว่านายฝรั่งลูกชายไม่ค่อยชอบเรียนหนังสือต้องนำมาสอนและให้ช่วยงานด้านปั้นเครื่องปั้นดินเผาเพราะสามารถยึดเป็นอาชีพในอนาคตได้เพราะสร้างรายได้ได้อย่างมั่นคงและสามารถเลี้ยงครอบครัวได้และน่าจะเป็นคนสืบทอดความรู้ด้านการปั้น พร้อมทั้งตัวเองก็มีความสนใจที่จะประกอบอาชีพงานปั้นและทำงานร่วมกับพ่อคือนายบุญคง ในขณะที่นายโชคชัยขยันเรียนก็จะให้เรียนไปก่อน ถ้าสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้และหางานทำได้ก็ไม่ขัดถ้าจะทำงานอย่างอื่นๆ แต่ถ้าไม่มีงานการทำเครื่องปั้นดินเผาก็สามารถเลี้ยงครอบครัวได้เช่นกัน

ครอบครัวที่ 2 นายสีรัช พันทะนิด

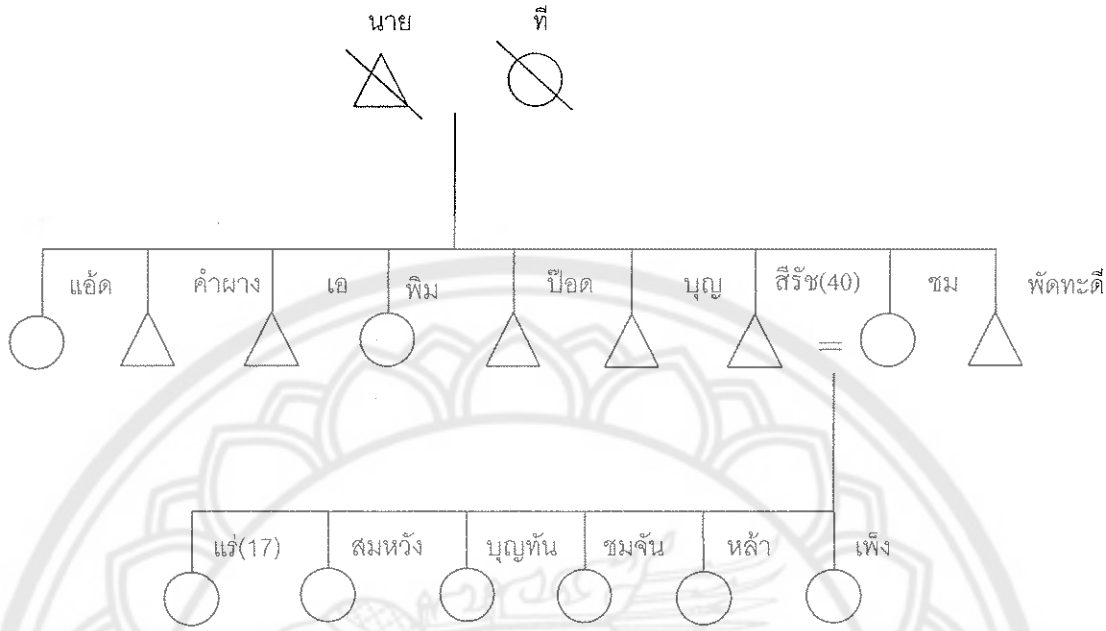

ภาพ 48 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายสีรัช พันทะนิด

ครอบครัวที่ 2 นายสีรัช พันทะนิด อายุ 40 ปี ชาวบ้านจ่านเหนือเป็นครอบครัวชาวนาที่ทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพเสริมในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือช่วงที่ว่างจากการทำนาแต่พ่อแม่นายสีรัชทำนาอย่างเดียวทำให้ไม่ได้สอนการปั้น นายสีรัชอาศัยเรียนรู้จากกลุ่มญาติและเพื่อนบ้านแทน เมื่อพ่อแม่ตายพี่น้องก็ขายที่นาเพื่อแบ่งทรัพย์สมบัติกันทำให้นายสีรัชไม่มีที่นา จึงหันมาประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลัก โดยทำเครื่องปั้นดินเผาแบบเครื่องใช้ เช่น หม้อไห และเก็บรวบรวมไว้และนำไปขายที่ตลาดโพสี (ตลาดใหญ่ในเมืองหลวงพระบาง) จนในปี พ.ศ.2540 กระทั่งมีการรวมกลุ่มทำเครื่องปั้นดินเผาแบบใหม่ นายสีรัชจึงสมัครเป็นสมาชิกและช่วยดูและเตาเผารวมของกลุ่มและที่ทำการของกลุ่มเพราะเป็นคนเดียวที่ทำเป็นอาชีพหลัก และเมื่อโครงการยุติลงก็เป็นหนึ่งในคนที่นำเอาสินค้ารูปแบบใหม่ที่ผลิตขึ้นไปขายที่ตลาดมืด (หมายถึงตลาดวัฒนธรรม)ในเมืองหลวงพระบาง เช่น ชุดโต๊ะเก้าอี้กลม แต่ก็ประสบปัญหาอย่างเดียวกันกับครอบครัวของบุญมา คือ เป็นสินค้าที่มีขนาดใหญ่ แตกหักง่าย และขนย้ายยากไม่มีที่เก็บตลอดจนภาครัฐ (ตำรวจ) เห็นว่ากีดขวางทางเดิน

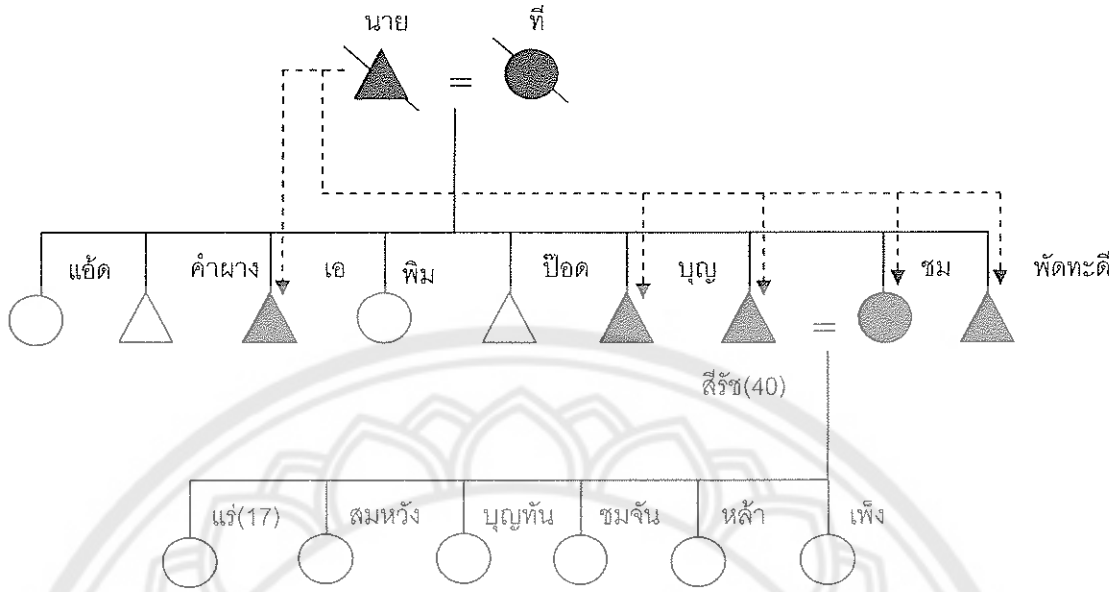

ภาพ 49 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายสีรัช พันทะนิด

ปัจจุบันนายสีรัชทำงานตามคำสั่งซื้อและทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิมสะสมไว้ขายที่ตลาดในเมืองกับพ่อค้าที่ตลาดโพสีเป็นหลักและให้บุตรสาว คือ นางสายแร่นำไปขายที่ตลาดโพสี (หมายถึงตลาดสด) เนื่องจากนายสีรัชมีบุตรสาวทั้งสิ้น 6 คนและไม่สอนในเรื่องการปั้นเครื่องปั้นดินเผาให้เพราะเห็นว่าไม่ใช่งานของผู้หญิง โดยบุตรสาวมีหน้าที่ช่วยในการนำผลิตภัณฑ์ไปขายเท่านั้น ถ้าจะถ่ายทอดก็รอว่าบุตรสาวมีสามีและสามีสนใจหรือไม่ ถ้าสนใจก็จะถ่ายทอดให้

ครอบครัวที่ 3 นายศร รัตตะกร

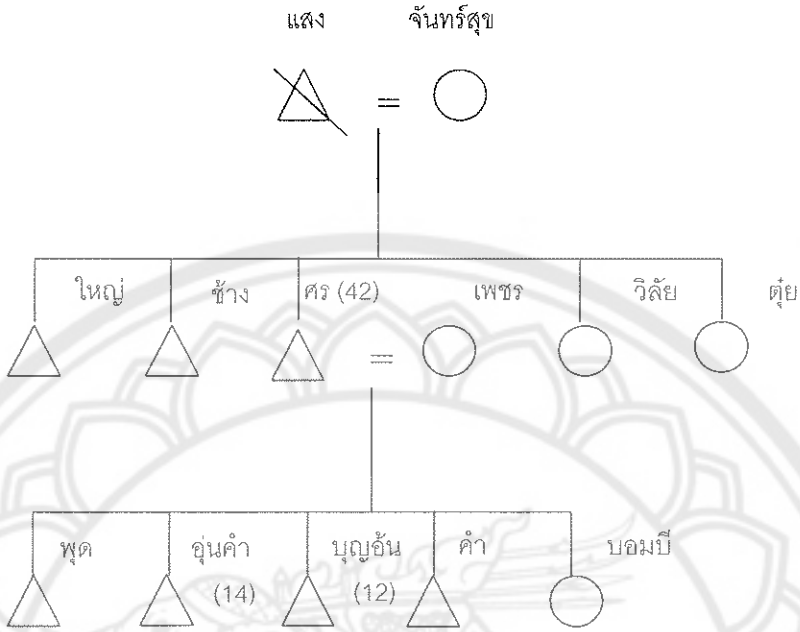

ภาพ 50 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายศร รัตตะกร

ครอบครัวที่ 3 นายศร รัตตะกร อายุ 42 ปี ชาวบ้านจ่านเหนือ เป็นครอบครัวชาวนาที่ทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพเสริมในช่วงหลังฤดูเก็บเกี่ยว หรือช่วงที่ว่างจากการทำนา โดยทำเครื่องปั้นดินเผาแบบเครื่องใช้ เช่น หม้อ ไห และเก็บรวบรวมไว้และนำไปขายที่ตลาดโพสี (ตลาดใหญ่ในเมืองหลวงพระบาง) จนในปี พ.ศ.2540 ได้รับการส่งเสริมจากองค์กรยูเนสโกให้มีการปรับปรุงรูปแบบเครื่องปั้นดินเผาเป็นแบบต่างๆ ทำให้นายศรเข้าร่วมโครงการของยูเนสโก แต่เมื่อภายหลังการส่งเสริมขององค์กรยูเนสโกหมดลง ทำให้การรับงานในรูปแบบกลุ่มยุติลง และมีการเปลี่ยนเป็นการแยกผลิตเป็นราย ครอบครัวนายศร รัตตะกรเป็นคนแรกๆ ที่แยกตัวมาและกลับมาทำเครื่องปั้นดินเผาแบบดั้งเดิม โดยปั้นเป็นกระถาง ครก ไห หรือหม้อ เก็บสะสมไว้และนำไปขายที่ตลาดโพสี หรือรอรับงานที่ได้รับการจ้างไห้ปั้นเพื่อไปประดับตามอาคารบ้านเรือน และทำสืบต่อมาถึงปัจจุบัน

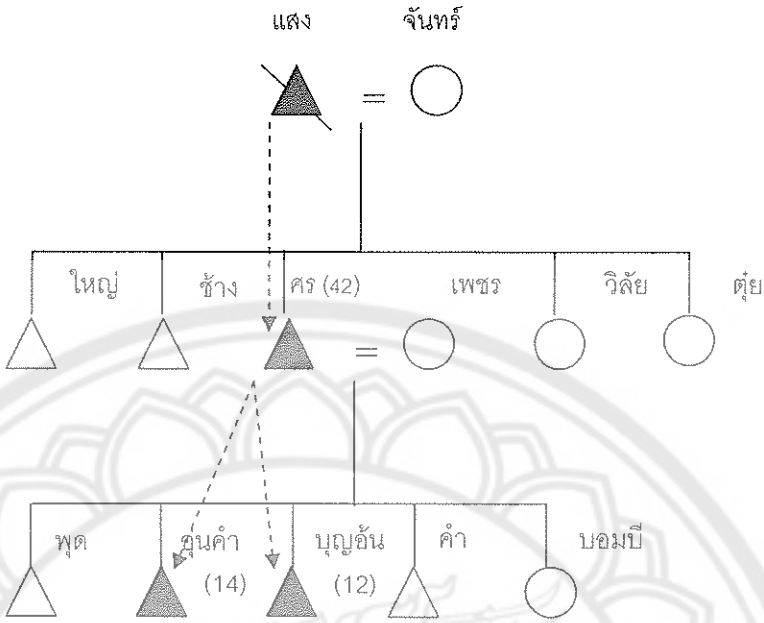

ภาพ 51 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายศร รัตตะกร

พร้อมทั้งถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรชายคนโตคือเด็กชายอุ่นคำ อายุ 14 ปี โดยหวังให้เป็นผู้สืบทอดความเป็นช่างปั้นเครื่องปั้นดินเผาของครอบครัว อีกทั้งเด็กชายอุ่นคำก็มีเป้าหมายที่จะเป็นช่างปั้นสืบต่อจากพ่อ และทำเป็นอาชีพ ปัจจุบันเด็กชายอุ่นคำเป็นแรงงานที่สำคัญในการผลิตของครอบครัว

2.1 ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ.2529-2537

2.1.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา พบว่าสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น นับได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย

มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิง เพราะมีความ เชื่อที่ว่า การทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นหน้าที่สำหรับผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องขุดดิน เตรียมดิน ปั้นขึ้นรูปด้วยกำลังแขนของตนเอง เพื่อให้ได้ขนาดที่ต้องการ รวมถึงการเฝ้าเตาที่มีความร้อนและการทำงานที่ต้องเปรอะเปื้อนอยู่เสมอ

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในระยะก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก สถานภาพตามกำเนิดมีความสำคัญในการดำเนินชีวิต การทำเครื่องปั้นดินเผานับได้ว่าเป็นหนึ่งในบทบาทที่สำคัญของผู้ชาย บ้านจ่านเหนือ นอกเหนือจากการทำไร่ ทำนา

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้าง เหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติกลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัวเครือญาติ

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัว เครือญาติและเพื่อนบ้าน ดังคำบอกเล่าของนายศร รัดตะกร อายุ 42 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

> ...เครื่องปั้นดินเผาทำมาตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นย่า ครอบครัวพี่ทำนาเป็นหลัก ทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพเสริม 6 เดือนทำนา เมื่อหมดหน้าฝนก็เริ่มทำเครื่องปั้นดินเผา ส่วนมากปั้นครก ไห ธรรมดาไม่มีลวดลายไปขายช่วยมาตั้งแต่เด็ก พ่อแม่สอนโดยการทำให้ดูแล้วเราก็ลองทำตาม แต่ลวดลายต่างๆ อาศัยดูจากคนอื่นๆ เพราะพ่อแม่ทำแต่แบบไม่มีลาย อยากทำลายก็อาศัยดูจากเพื่อนบ้านเอา
>
> (ศร รัดตะกร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายบุญมา เพชรมณี อายุ 47 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

> ...เห็นทำมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า แต่ไม่ได้สนใจอะไร แต่พอแต่งงานแล้วก็ลองมาทำดู ทั้งๆที่พ่อแม่ทำกันแต่ต้องมาเรียนรู้จากคนอื่นโดยเรียนกับเพื่อนที่ทำเป็น ตอนนั้นช่วยมันหมุน แล้วให้เพื่อนสอน เพื่อนก็บอกว่า "มึงก็ทำเอาเองสิ" เพื่อนสอนแค่การปั้นการบีบดิน เราสนใจก็เลยคิดว่าต้องทำให้เป็น 2 วันก็ทำเป็นที่ยังทำนาอยู่ ปั้นเป็นอาชีพเสริม
>
> (บุญมา เพชรมณี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในระยะก่อนมรดกโลกส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในระยะก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือ เป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การขุดดิน เตรียมดิน ปั้นขึ้นรูปตามขนาดที่ต้องการ (ผู้หญิงในครอบครัวอาจจะช่วยหมุนแป้นให้) การเผา การเฝ้าเตา (หาขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผามาเขียนให้ครบ) ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้ทำเครื่องปั้นดินเผา แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะ ของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว ดังคำบอกเล่าของ นายสีรัช พันทะนิด สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

> ...ที่บ้านจ่านผู้ชายผู้หญิงแบ่งหน้าที่กันชัดเจนผู้ชายเป็นกรรมกร ผู้หญิงดูแลงานบ้าน งานปั้นทำคนเดียวทุกขั้นตอน เมียและบุตรสาวช่วยหมุนหรือช่วยยกเข้าเตาเผา ไม่สอนบุตรสาวเพราะผู้หญิงทำไม่ได้ ไม่มีใครในบ้านจ่านสอนบุตรสาว สอนแต่บุตรชาย ไม่ใช่หน้าที่ผู้หญิง แต่ถ้ามีลูกเขยก็สอนลูกเขยมันเป็นงานหนัก ผู้หญิงเหยียบดินไม่ได้ เพราะจะเจ็บท้อง ผู้หญิงส่วนมากช่วยงานบ้านเลี้ยงน้อง หุงข้าว งานปั้นเป็นของผู้ชายเท่านั้น
>
> (สีรัช พันทะนิด, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) นายบุญมา เพชรมณี นายสีรัช พันทะนิด และนายศร รัดตะกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ เด็กชายฝรั่ง เด็กชายอุ่นคำ และเด็กหญิงแร่ เป็นวัยพึ่งพิง

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในระยะก่อนมรดกโลกอยู่ในการดูแลของนายบุญมา เพชรมณี นายสีรัช พันทะนิดและนายศร รัดตะกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาหลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผามีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือ ปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

2.1.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

ครอบครัวเครื่องปั้นดินเผา นับได้ว่ามีเพียงชุมชนเดียวคือ บ้านจ่านเหนือ ที่อยู่นอกเขตเมืองหลวงพระบาง คนละฝั่งของแม่น้ำโขง ที่เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญของเมืองหลวงพระบาง โดยการผลิตเครื่องปั้นดินเผาของชาวบ้านจ่านเหนือส่วนใหญ่จะเป็นการผลิตเพื่อขายเป็นอาชีพเสริมหลังในช่วงที่ว่างเว้นจากการทำไร่ ทำนา ซึ่งเป็นอาชีพหลัก รูปแบบการผลิต เทคนิคต่างๆ จะเป็นแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานคนทุกขั้นตอน นับตั้งแต่การขุดดิน ตำดิน เตรียมดิน นวดดิน การปั้น จนถึงการเผาในเตาอุโมงค์ที่ต้องมีคนคอยเฝ้าอยู่ตลอดเวลา โดยเครื่องปั้นดินเผาที่ผลิตออกมานั้นมีเป้าหมายเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและส่งขายพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อ หรือไม่ก็ข้ามฝั่งไปขายที่ตลาดโพสีด้วยตนเอง เน้นการผลิตแบบเรียบง่าย ไม่มีลวดลายเพื่อใช้งานในชีวิตประจำวันในครัวเรือน เช่น หม้อ ครก ไห ดังคำบอกเล่าของ นายบุญมา เพชรมณี อายุ 47 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัว ทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

> ...ลูกค้ามาจากหลวงพระบางข้ามเรือมาสั่งเป็นอย่างนี้มาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นย่า เมื่อก่อนหม้อ ไหปลาร้า เตา เห็นผู้ใหญ่ปั้นมาแต่เด็ก ผู้ใหญ่เล่าให้ฟังว่าเมื่อ 50 ปีที่แล้ว มีบ้าน 40 หลังคาเรือน ทำเครื่องปั้นดินเผาอยู่ 7-8 หลังคาเรือน สมัยปู่เมื่อหมดหน้านาปู่จะปั้นเก็บไว้ ทำกันที่บ้าน ส่วนใหญ่ทำครก ไหเหล้า แล้วจะมีพ่อค้าหลวงพระบางมารับซื้อ โดยจะปั้นกันฤดูแล้งช่วงธันวา-เมษา ตั้งแต่เด็กมาไม่ได้ข้ามไปตลาดที่หลวงพระบางอยู่แต่แถวบ้าน ส่วนมากพ่อค้ามาใช้ระบบแลกกันบ้าง ใช้เงินบ้าง พี่ปั้นหม้อขายมา 20 กว่าปี ตั้งแต่แต่งงานทำในครอบครัว ที่นี่ทำนาไว้กิน ทำเครื่องปั้นดินเผาไว้ขายในช่วง

ที่มาปั้นเองนี้ก็ยังไม่มีลวดลายอะไรมาก เป็นแบบธรรมดา เน้นใช้สอยมากกว่าแต่ก็มีบางอย่างที่ใส่ลวดลาย แต่ตามแบบโบราณ เช่น ลายผักกูด ลายผักแว่น

(บุญมา เพชรมณี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายศร รัดตะกร อายุ 42 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

...เครื่องปั้นดินเผา ทำมาแต่รุ่นปู่ย่า รุ่นพ่อแม่ ทำไว้ขายหลวงพระบางเป็นหลัก เราเอาไปส่งเขา ไปขายที่ตลาดโพสี บ้านพักบ้าง นิดหน่อย ทำนาเป็นหลัก ไม่มีฝนก็มาทำอาชีพนี้ ช่วยกันทำเด็กช่วยขุดดิน เมียช่วยหมุนแป้น พี่ก็ปั้นทำเก็บไว้ได้มากเราก็เอาไปขายรุ่นปู่ย่า พ่อแม่ จะเรียบง่ายไม่มีลวดลาย

(ศร รัดตะกร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

2.2 **ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ. 2538-2546)**

2.2.1 **การดำเนินชีวิตของครอบครัว**

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา พบว่านอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ช่างปั้นเครื่องปั้นดินเผา" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิง เพราะมีความเชื่อที่ว่า การทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นหน้าที่สำหรับผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและ

ความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องขุดดิน เตรียมดิน ปั้นขึ้นรูปด้วยกำลังแขนของตนเอง เพื่อให้ได้ขนาดที่ต้องการ รวมถึงการเฝ้าเตาที่มีความร้อนและการทำงานที่ต้องเปรอะเปื้อนอยู่เสมอ

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก นอกเหนือจากสถานภาพตามกำเนิดแล้วสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถได้เข้ามามีความสำคัญในการดำเนินชีวิตมากขึ้น ส่งผลให้มีการแสดงหลายบทบาท การทำเครื่องปั้นดินเผานับได้ว่าเป็นหนึ่งในบทบาทที่สำคัญของผู้ชายบ้านจ่านเหนือ นอกเหนือจากการทำไร่ ทำนา

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน ถึงแม้ว่าในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา จะมีการรวมกลุ่มกันตามคำแนะนำของห้องการมรดกโลก แต่การผลิตยังคงแยกเป็นของแต่ละครอบครัวส่งผลให้ บุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาส่วนใหญ่ยังคงมีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ ยังคงเป็นสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่ยังคงเป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือมีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ แต่จากการส่งเสริมของห้องการมรดกโลก ได้ส่งผลให้กลุ่มช่างทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านจ่าน ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ ดังคำบอกเล่าของนายบุญมา เพชรมณี อายุ 47 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา รุ่นที่ 1 ได้เล่าถึงการได้รับการอบรม โดยการไปเรียนที่เวียงจันทน์และมีการจ้างอาจารย์จากประเทศไทยมาสอน ดังความว่า

> ...ตอนที่ให้รวมกลุ่ม ก็ไปรวมกลุ่มกับเค้า เป็นฝรั่งมาคอยควบคุมดูแล และให้คนลาวจากเวียงจันทน์มาสอน นอกจากนั้นยังมีการส่งสมาชิกในกลุ่มให้ไปเรียนเพิ่มเติมที่เวียงจันทน์ และดูงานที่เชียงใหม่ ลำปาง ตอนหลังมีอาจารย์คนไทยจากลำปางมาสอน
>
> (บุญมา เพชรมณี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

การสื่อสารการสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่ยังคงเป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำ และควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกยังคงเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอน ตั้งแต่การขุดดิน เตรียมดิน ปั้นขึ้นรูปตามขนาดที่ต้องการ (ผู้หญิงในครอบครัวอาจจะช่วยหมุนแป้นให้) การเผา การเฝ้าเตา (หาขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผามาเขียนให้ครบ) ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้ทำเครื่องปั้นดินเผา แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงาน และการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงาน จนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) นายบุญมา เพชรมณี นายสีรัช พันทะนิด และนายศร รัดตะกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ เด็กชายฝรั่ง เด็กชายอุ่นคำ และเด็กหญิงแร่ เป็นวัยพึ่งพิง แต่ได้เริ่มมีส่วนช่วยในกระบวนการผลิตในฐานะผู้ช่วยเหลือ เช่น ช่วยเตรียมดิน ช่วยหมุนแป้น ช่วยนำเครื่องปั้นดินเผาเข้าไปเรียงในเตาเผา เป็นต้น

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในระยะก่อนมรดกโลกอยู่ในการดูแลของนายบุญมา เพชรมณี นายสีรัช พันทะนิดและนายศร รัดตะกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

2.2.2 **การผลิตของครอบครัว**

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

เมื่อเมืองหลวงพระบางได้รับการประกาศให้เป็นเมืองมรดกโลก รัฐบาลลาวได้ดำเนินการจัดทำแผนแม่บทเมืองหลวงพระบาง เพื่อกำหนดรูปแบบอาคารบ้านเรือนในเมืองหลวงพระบาง พร้อมทั้งมีการจัดตั้ง “ห้องการมรดกโลก” ขึ้นมาดูแลเป็นการบริหารเมืองมรดกโลก ภายใต้การดำเนินงานของ “ห้องการมรดกโลก” ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการผลิตงานหัตถกรรมของชาวลาวหลายประการ เช่น โครงการจัดการหมู่บ้านวัฒนธรรมการทอผ้าที่บ้านผานม และบ้านเชียงเล็ก การส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านเพื่อการพัฒนาเมืองหลวงพระบางในโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการอนุรักษ์ เช่นการปรับปรุงถนนทางเดินเท้า การติดตั้งโคมไฟเครื่องปั้นดินเผา โดยในระยะนี้มีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในบางขั้นตอนการผลิตเพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการผลิตมากขึ้น เช่น การนำเครื่องบดมีช่วยแทนการใช้แรงงานคน

รูปแบบผลิตภัณฑ์มีการพัฒนาให้มีลักษณะเฉพาะเพื่อผลิตเป็นสินค้าตอบสนองต่อกระแสการท่องเที่ยวอันเป็นผลต่อเนื่องจากนโยบายมรดกโลก โดยมีรูปแบบของผลิตภัณฑ์เพื่อเป็นองค์ประกอบในการปรับภูมิทัศน์เมืองหลวงพระบาง

ดังคำบอกเล่าของนายศร รัดตะกร อายุ 42 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

...ตอนที่ให้รวมกลุ่ม ก็ไปรวมกลุ่มกับเค้า จากนั้นรัฐก็ส่งสมาชิกในกลุ่มให้ไปเรียนเพิ่มเติมที่เวียงจันทน์ จากที่ไม่เคยทำลวดลายอะไรก็เริ่มนำลวดลายต่างๆ มาใส่เข้าไป เช่น ลายตาอ้อย ลายผักกูด ลายดอกจำปา แล้วก็หาลายใหม่ๆ บ้างที่ต้องใส่ลวดลายเพิ่มเข้าไปเพราะมันเป็นงานปั้นเพื่อเป็นเครื่องประดับ ไม่ได้ทำเป็นของใช้แบบพวก ครก หม้อ ไห โดยรูปแบบที่ทำส่วนใหญ่ได้รับการออกแบบมาแล้ว จะให้เป็นแบบมาเลยว่าจะทำแบบไหนเช่น ตะเกียง แจกันดอกไม้ กระถางต้นไม้ เราก็ทำตามที่เขาต้องการส่งขายให้เขา ทิ้งไปก็เยอะเพราะออกมาไม่เหมือนแบบที่เค้าต้องการ ตอนหลังเมื่อของเราประดับในเมืองแล้วก็มีกลุ่มโรงแรม เฮือนพัก ร้านอาหารที่เห็นแล้วสนใจก็ตามมาสั่งให้เราทำเครื่องปั้นดินเผาให้เขาถึงบ้านจ่าน

(ศร รัดตะกร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายบุญมา เพชรมณี อายุ 47 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

...เริ่มทำตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 ปั้นหม้อ ครก ไห ขาย ในปี พ.ศ.2543 ห้องการมรดกโลกมาติดต่อให้รวมกลุ่ม จะจัดซื้อดินและทำเตาเผาแบบเวียงจันทน์ให้ แต่ต้องรวมกลุ่มกัน แล้วผลิตภัณฑ์แบบใหม่ตามที่ห้องการกำหนด แล้วจะช่วยรับซื้อ เรามารู้ทีหลังว่าเค้าจะเอาเครื่องปั้นดินเผาแบบใหม่นี้ไปประดับถนนหนทาง ทำเป็นโคมไฟ แบบที่เห็นในเมืองหลวงพระบางช่วงนั้นรายได้ดีมาก ครอบครัวละ 20 ล้านกีบต่อปีเค้าก็อยากให้ทำเป็นแบบเคลือบโดยส่งคนไทยจากลำปางมาสอน 2 คน บอกวิธีลงสีและเคลือบ แต่ว่าของเราเผาเคลือบไม่ได้ ไฟเตาเราไม่ถึงขั้นเคลือบ ทำได้แค่เครื่องปั้นดินเผา เตาที่เห็นทุกวันนี้ก็ดีกว่าเมื่อก่อน เพราะเมื่อก่อนใช้สุมไฟเอา เตาที่ใช้อยู่นี้ไปเรียนมาจากเวียงจันทน์ เป็นเตาใต้ดิน ไฟไม่แรงเท่าเตาบนดินที่เป็นห้องๆ

(บุญมา เพชรมณี, ผู้ให้สัมภาษณ์, เมษายน 2550)

2.3 ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก พ.ศ.2547 - 2550

2.3.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา พบว่านอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ช่างปั้นเครื่องปั้นดินเผา" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิงเพราะมีความเชื่อว่าการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นหน้าที่ของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้อง (หาขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผาให้ครบ)

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) สถานภาพตามกำเนิดยังคงมีความสำคัญในการดำเนินชีวิต การทำเครื่องปั้นดินเผานับได้ว่าเป็นหนึ่งในบทบาทที่สำคัญของผู้ชายบ้านจ่านเหนือ นอกเหนือจากการทำไร่ ทำนา

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องปั้นดินเผา ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ

กระบวนการเรียนรู้ อยู่ในรูปแบบของการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ

การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) เป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การ (หาขั้นตอนการทำเครื่องปั้นดินเผามาเขียนให้ครบ) ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้ทำเครื่องปั้นดินเผา แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์ บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่การแต่งงานและการเป็นแม่เมื่อแต่งงานไปแล้ว

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) นายบุญมา เพชรมณี นายสีรัช พันทะนิด และนายศร รัดตะกรซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ เด็กชายฝรั่ง เด็กชายอุ่นคำ และเด็กหญิงแร่ เป็นวัยพึ่งพิง ได้เข้ามีมีส่วนช่วยในกระบวนการผลิตในฐานะผู้ช่วยเหลือมากขึ้น เช่น ช่วยเตรียมดิน ช่วยหมุนแป้น ช่วยนำเครื่องปั้นดินเผาเข้าไปเรียงในเตาเผา เป็นต้น

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) อยู่ในการดูแลของนายบุญมา เพชรมณี นายสีรัช พันทะนิด และนายศร รัตตะกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผามีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือ ปิตาธิปไตยแม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเอง ต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

2.3.2 **การผลิตของครอบครัว**

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

ภายหลังจากปี พ.ศ.2547 โครงสร้างพื้นฐานทั้งระยะที่ 1 และระยะที่ 2 ได้สิ้นสุดลง ส่งผลให้การดำเนินงานของห้องการมรดกโลก ในการส่งเสริมพัฒนาผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาของชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านจ่าน เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาเมืองหลวงพระบางในโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การปรับปรุงถนนทางเดินเท้า การติดตั้งโคมไฟ ได้หยุดตามไปด้วย ส่งผลให้แม้ขั้นตอนการผลิตและเทคนิคยังคงเหมือนในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดก

โลกแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์กลับไปเหมือนในระยะก่อนเป็นมรดกโลก คือ เน้นการผลิตแบบเรียบง่าย ไม่มีลวดลาย เพื่อใช้งานในชีวิตประจำวันในครัวเรือน เช่น ครก หม้อ ไห เป็นต้น ดังคำบอกเล่าของ นายบุญมา เพชรมณี อายุ 47 ปี สมาชิกรุ่นที่ในครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ที่เล่าว่า

> ...ตอนที่มาส่งเสริมเป็นสหกรณ์มีงานปั้นตลอด มีเงินปันผล แต่เมื่อหมดโครงการตลาดไม่มี เลยต้องหาตลาดใครตลาดมัน ถ้ามีออร์เดอร์มาก็จะแบ่งกันทำ ถ้ามีน้อยก็แบ่งบ้านใครบ้านมัน ใช้เตาที่กลุ่มร่วมกัน แต่ของใครของมัน รัฐไม่ได้เขามาอุดหนุน ปัจจุบันช่วงทำนาก็ไปทำนา ทำนาเสร็จก็มาปั้น เวลาปั้นก็ปั้นทั้งวัน ช่วงกลางคืนก็ไปหาปลาเป็นอาหารเสริมเอาไว้ ถ้าไม่มีออร์เดอร์ก็จะปั้นไห ปั้นครก ช่วงเดือน 8-9 จะเอาไปขาย ตอนนี้ทำเป็นชุดโต๊ะเก้าอี้กลม คนลาวเองก็สนใจ ขายให้คนในหลวงพระบางขายได้ทั้งปีถ้าเป็นของใช้ ดีกว่าจะรอออร์เดอร์จากโรงแรมและเฮือนพัก
>
> (บุญมา เพชรมณี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายศร รัดตะกร ครอบครัวทำเครื่องปั้นดินเผา ได้เล่าถึงปัญหาเมื่อหมดโครงการทำให้กลับไปผลิตรูปแบบผลิตภัณฑ์แบบเดิม เนื่องจากมีกลุ่มลูกค้าเก่าอยู่แล้ว ว่า

> ...อยากให้มีการส่งเสริมเหมือนเดิมเพราะ ไปหาตลาดยาก ตามโรงแรมและเฮือนพักปัจจุบันก็เกิดเพิ่มขึ้นน้อย เหมือนจะอยู่ตัวไม่ค่อยมีใครมาสั่งเหมือนช่วงแรกๆ ตอนนี้ก็อาศัยกลับไปทำแบบดั้งเดิม ทำง่ายขายคล่อง ขายได้ทั้งปี พวกลูกค้าเก่าเราก็เยอะ
>
> (ศร รัดตะกร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

สรุปภาพรวมการดำเนินชีวิตของครอบครัว ผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในเมืองหลวงพระบาง ได้ดังนี้ สถานภาพของผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งสามช่วงเวลามีสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดเหมือนกันทั้งสิ้น แต่ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดแล้ว ผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผามีสถานภาพตามความสามารถเพิ่มขึ้น บทบาทของผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) และช่วงเกิดการ

เปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) เป็นบทบาทที่ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของเพศชาย ส่วนในช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538 - 2546) มีสถานภาพที่ได้มาด้วยความสามารถมีจึงจำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกันตามสถานภาพที่มีความหลากหลาย

กลุ่มสังคมของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในเมืองหลวงพระบางทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มของกลุ่มเหมือนกันทั้งสิ้น คือเป็นแบบปฐมภูมิ แรงงานคือสมาชิกในครอบครัว เครือญาติหรือคนในชุมชน

การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) มีลักษณะเหมือนกันคือการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวและเครือญาติ มีการเรียนรู้วิธีการทอผ้าจากการสังเกตและทดลองทำด้วยตนเอง ในขณะที่ช่วงระหว่างเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) มีการเรียนรู้ด้วยการศึกษาดูงานทั้งในประเทศและต่างประเทศ

ในเรื่องการสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบทำเครื่องปั้นดินเผา ทั้งสามช่วงเวลาเป็นแบบครอบครัวปิด เช่นเดียวกับบทบาทชายหญิงในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งสามช่วงเวลา เป็นบทบาทของผู้ชายฝ่ายเดียว

วงจรชีวิตครอบครัว ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว กลุ่มวัยเด็กที่เป็นวัยพึ่งพิงไม่ได้เข้ามาช่วยเหลือ

ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวเช่นเดิม โดยมีกลุ่มวัยเด็กที่เติบโตเป็นวัยรุ่น เข้ามาช่วยในกระบวนการ ขั้นตอนในการเตรียมการผลิตในฐานะผู้ช่วยเหลือ และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวเช่นเดิม กลุ่มวัยรุ่นที่เคยได้รับการถ่ายทอดความรู้ได้เข้าสู่วัยแรงงานและได้พัฒนาตนเองเป็นแรงงานหรือช่างฝีมือสำคัญในการผลิตของครอบครัว

ในส่วนเรื่องการจัดการทางการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะเหมือนกัน คือ สามีเป็นผู้ดูแลจัดการเรื่องการเงิน เช่นเดียวกับโครงสร้างของครอบครัวที่มีลักษณะเหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ เป็นครอบครัวขยาย หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิง อำนาจในครอบครัวเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเครื่องปั้นดินเผาสรุปได้ดังนี้ ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ในช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ. 2538-2546) เป็นการผลิตเพื่อใช้และขายในตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นแบบดั้งเดิมเป็นหม้อ ไห ใช้แรงงานผู้ชายทุกขั้นตอน ใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิมในการผลิต ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) เป็นการผลิตเพื่อขาย เปิดร้านที่บ้านตนเอง รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นไปตามนโยบายของยูเนสโก ใช้แรงงานผู้ชายมีเครื่องจักรเข้ามาช่วยในบางขั้นตอนโดยมีเทคนิคใหม่ เช่น การใช้แป้นในการช่วยหมุน ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ. 2547-2550) เป็นการผลิตเพื่อขาย เดินทางไปขายให้กับลูกค้าในตลาดที่ใกล้บ้านตนเองมากขึ้นรูปแบบผลิตภัณฑ์กลับมาเป็นแบบดั้งเดิมขายให้คนในตัวเมืองหลวงพระบาง เทคนิคยังคงเป็นเช่น การใช้แป้นในการช่วยหมุนขึ้นรูป

ตาราง 14 แสดงพลวัตทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มเครื่องปั้นดินเผา ในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

พฤติกรรมการดำรงชีวิต		ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนมรดกโลก	ช่วงระหว่างเป็นมรดกโลก	ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐ
1.สถานภาพ	1.สถานภาพ	ได้มาโดยกำเนิด	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ	ได้มาโดยกำเนิด
2.บทบาท	2.บทบาท	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย	แสดงหลายบทบาท	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย
3.กลุ่ม	3.1 ลักษณะของกลุ่ม 3.2 การจ้างงาน (แรงงาน)	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ
4.ถ่ายทอดความรู้	4.1 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ 4.2 ลักษณะการเรียนรู้	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองด้วยตนเอง	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ ศึกษาดูงานทั้งในและต่างประเทศ	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองด้วยตนเอง
5.การสื่อสาร	5.ลักษณะการสื่อสารในครอบครัว	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด
6.บทบาทชายหญิง	6.ลักษณะของการแสดงบทบาท	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว
7.วงจรชีวิต	7.1 วัยเด็ก /วัยรุ่น วัยพึ่งพิง 7.2 มีครอบครัว 7.3 วัยชรา	เด็กชายฝรั่ง เด็กชายอุ่นคำ เด็กหญิงแร่ นายบุญมา นายสีรัช นายศร -	เด็กชายฝรั่ง เด็กชายอุ่นคำ เด็กหญิงแร่ นายบุญมา นายสีรัช นายศร -	เด็กชายฝรั่ง เด็กชายอุ่นคำ เด็กหญิงแร่ นายบุญมา นายสีรัช นายศร -
8.การเงิน		ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน
9.โครงสร้างครอบครัว	9.1 รูปแบบ 9.2 ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน 9.3 อำนาจในครอบครัว	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่
10. การผลิต	10.1 ลักษณะการผลิต 10.2 ตลาด 10.3 รูปแบบผลิตภัณฑ์ 10.4 แรงงานในขั้นตอนการผลิต 10.5 เทคนิค / เครื่องมือ	ผลิตเพื่อใช้ขายที่ตลาดโพสี ตลาดเชิงรุก เดินทางไปขายให้กับที่ตลาดโพสี รูปแบบดั้งเดิม / หม้อ ไห ครก ใช้แรงงานผู้ชายทั้งหมด เครื่องมือดั้งเดิม	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ ลูกค้ามาสั่งปั้นและซื้อที่บ้าน ผลิตตามนโยบายของยูเนสโก แรงงานคน ใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน มีการนำเทคนิคใหม่ ๆ เช่น แป้นหมุน	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรุก เดินทางไปขายให้กับลูกค้าที่ตลาด กลับมาผลิตรูปแบบดั้งเดิมเพื่อขายในตัวเมือง แรงงานคน ใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน มีการนำเทคนิคใหม่ ๆ เช่น แป้นหมุน

3. พลวัตทางสังคมของครอบครัวกลุ่มเครื่องเงิน

การทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบาง ได้เกิดขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้ามหาชีวิตในฐานะช่างหลวง ทำหน้าที่ผลิตเครื่องใช้ เครื่องประดับในราชสำนัก ด้วยเหตุนี้ช่างทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบางจึงมีชื่อเสียงในฐานะช่างทำเครื่องเงินที่มีฝีมือดีที่สุดในประเทศลาว โดยกลุ่มช่างทำเครื่องเงินที่สำคัญจะรวมกันอยู่บริเวณบ้านทาด ตรงกันข้ามกับวัดพระทาดน้อย สืบทอดความรู้กันสืบมาในฐานะลูกหลานและลูกศิษย์ในสำนักวิชาของครูช่างเงิน ช่างทอง และช่างแต้มที่ทำงานให้เจ้ามหาชีวิตเจ้าศรีสว่างวงศ์ จนกระทั่งประเทศลาวเกิดการเปลี่ยนแปลงปกครองเป็นระบบสังคมนิยม ครอบครัวช่างทำเครื่องเงิน ช่างทำทองและช่างแต้มก็หยุดตัวลง เหลือเพียงบางกลุ่มหันมาทำเงินก้อน โดยการนำความรู้มาแยกแร่ธาตุหาแร่เงินรับซื้อแร่เงินมาหลอมเป็นเงินก้อนส่งขายเวียงจันทน์ และเมื่อสงครามสงบลงก็ได้กลับมาทำเครื่องเงินอีกครั้งหนึ่งในราวปี พ.ศ.2523 จากชื่อเสียงในฐานะช่างทำเครื่องเงินในราชสำนักหลวงพระบาง ทำให้กลุ่มลูกค้าชาวลาวจากแขวงต่างๆ นิยมที่จะเข้ามาสั่งทำและซื้อสินค้า ตลอดจนบางส่วนได้ทำและนำไปฝากขายที่เวียงจันทน์ จนกระทั่งเมืองหลวงพระบางได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก ทำให้มีสื่อนำเสนอถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวหลวงพระบาง งานหัตถกรรมเครื่องเงินก็ได้กลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวอีกอย่างหนึ่ง ทำให้แหล่งทำเครื่องเงินในบริเวณหน้าวัดทาด ได้เปิดบ้านและที่ทำเครื่องเงินเป็นร้านเครื่องเงิน และเปิดให้ชมการทำเครื่องเงินในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองหลวงพระบาง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบาง โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 3 ครอบครัว คือ ครอบครัวที่ 1 นายเพ้ง มะนีพร ครอบครัวที่ 2 นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และครอบครัวที่ 3 นายชัยชนะ รัตนกร ซึ่งมีชีวประวัติและสภาพของครอบครัว ดังนี้

ครอบครัวที่ 1 นายเพ้ง มะนีพร

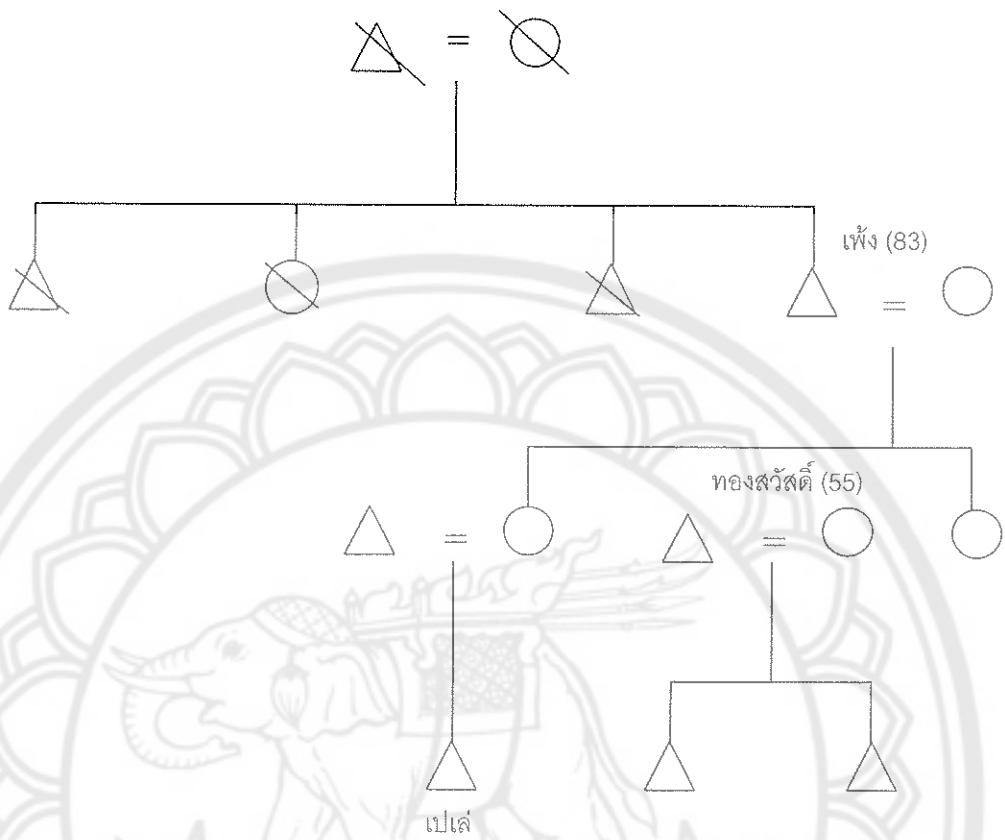

ภาพ 52 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายเพ้ง มะนีพร

ครอบครัวที่ 1 นายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี เป็นหนึ่งในครอบครัวช่างเงินที่เคยรับราชการเป็นช่างเงินในราชสำนักหลวงพระบาง จนกระทั่งสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวเกิดการเปลี่ยนแปลงปกครองเป็นระบบสังคมนิยม นายเพ้งจึงหยุดการทำเครื่องเงินและหันไปทำธุรกิจล่องเรือซักลากไม้ไปขายที่เวียงจันทน์ แต่การดำเนินธุรกิจไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เมื่อรัฐได้ดำเนินนโยบายจินตนาการใหม่ในปี พ.ศ.2528 นายเพ้งได้ตั้งร้านเงินขึ้นอีกครั้งชื่อว่าร้านทิดเพ้ง โดยอาศัยชื่อเสียงที่มีมาตั้งแต่ครั้งทำงานอยู่ในราชสำนักหลวงพระบาง ทำให้มีทั้งพ่อค้าคนกลางมารับซื้อเพื่อนำไปขายต่อและลูกค้าจากต่างแขวงที่ชื่นชอบผลงานมารับซื้อเครื่องเงินจากที่ร้านไปใช้ จนกระทั่งเมืองหลวงพระบางได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก ทำให้มีสื่อนำเสนอถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวหลวงพระบาง งานหัตถกรรมเครื่องเงินก็ได้กลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวอีกอย่างหนึ่ง ส่งผลให้นายเพ้งเปิดบ้านและสถานที่ที่ทำเครื่องเงินให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชมการทำเครื่องเงิน ในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองหลวงพระบาง

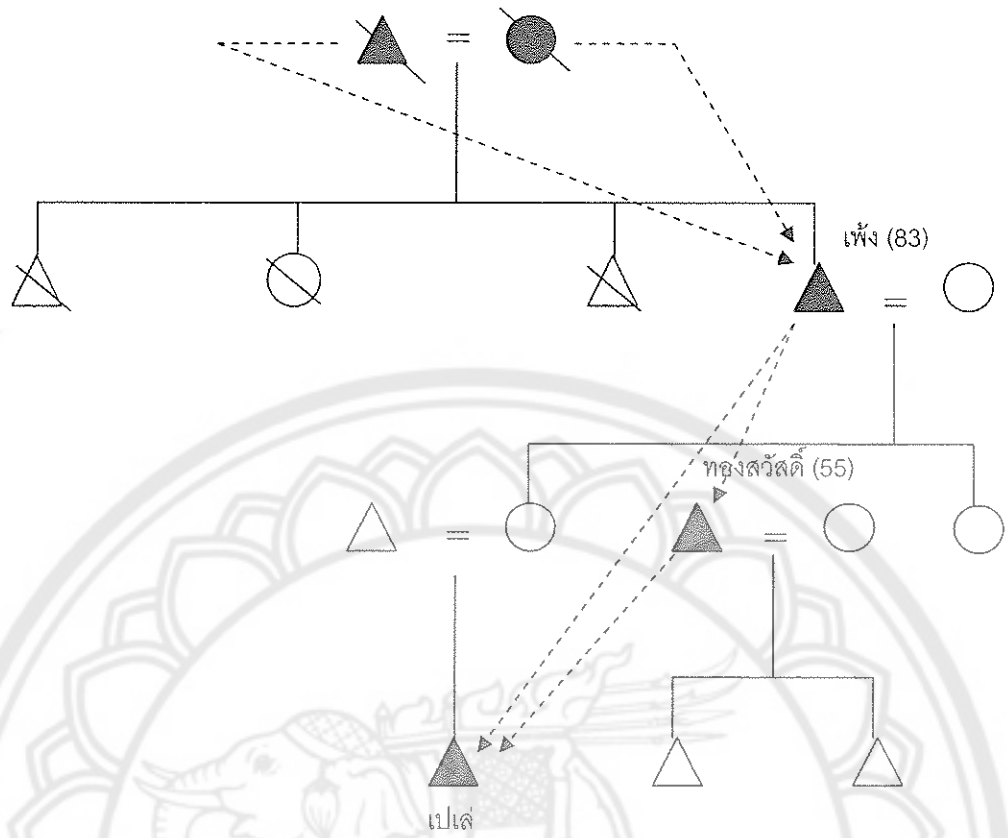

ภาพ 53 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายเพ้ง มะนีพร

ปัจจุบันนายเพ้งยังคงดูแลกิจการและควบคุมการผลิตด้วยตนเอง พร้อมทั้งสืบทอดความรู้ให้กับบุตรชาย คือนายทองสวัสดิ์ มะนีพร อายุ 55 ปี ซึ่งในวัยเด็กเคยเรียนรู้เรื่องการทำเครื่องเงินจากนายเพ้งมาก่อน แต่เมื่อเติบโตไม่ได้ช่วยนายเพ้งประกอบอาชีพทำเครื่องเงินอยู่ที่หลวงพระบาง เนื่องจากแต่งงานมีครอบครัวและรับราชการในโรงงานผลิตยาที่เมืองเวียงจันทน์ จนกระทั่งเมื่อทางเวียงจันทน์ส่งให้มาประจำที่หลวงพระบางจึงได้มีโอกาสกลับมาเรียนรู้การทำเครื่องเงินกับนายเพ้งอีกครั้งหนึ่ง และได้ทำเครื่องเงินฝีมือตนเองเพื่อจำหน่ายโดยนายเพ้งเป็นคนออกทุนให้ เพียงแต่ต้องทำภายใต้รูปแบบที่นายเพ้งกำหนด ผลตอบแทนที่ได้คือกำไรจากการขาย และถึงจะคิดอะไรใหม่ๆ ก็ต้องผ่านความเห็นชอบจากนายเพ้งก่อนทุกครั้ง หากนายเพ้งไม่ชอบก็ไม่สามารถทำได้ นอกจากนั้นนายเพ้งได้รับหลานชายชื่อ เปเล่ ลูกของบุตรสาวนายเพ้งอายุ 20 ปี ภายหลังจากการจบมัธยมศึกษาตอนปลาย ก็ได้นำมาฝึกงานที่ร้านของตนเองด้วย

ครอบครัวที่ 2 นายโพทิสัก บรรดาวงศ์

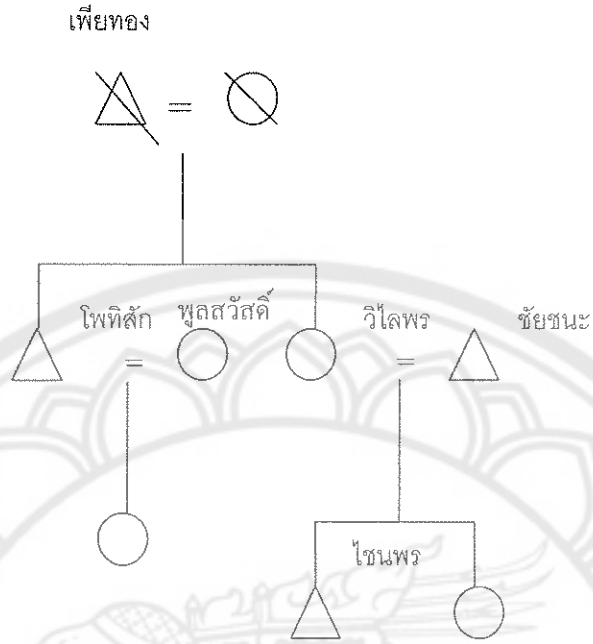

ภาพ 54 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายโพทิสัก บรรดาวงศ์

ครอบครัวที่ 2 ครอบครัวนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี ซึ่งเป็นผู้สืบเชื้อสายการทำเครื่องเงินจากเพียทองซึ่งเป็นช่างทองของราชสำนักหลวงพระบาง แต่ในช่วงสงครามการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศลาว ช่างฝีมือต่างๆ ได้หยุดการทำงานและหันไปประกอบอาชีพอื่น ในช่วงเวลาดังกล่าวจะมีเพียงครอบครัวของเพียทองซึ่งได้เปลี่ยนแปลงการทำเครื่องทองมาเป็นการทำเครื่องเงิน ประกอบกับช่างเงินในหลวงพระบางส่วนใหญ่ไม่สามารถออกแบบและเขียนลายได้เองจึงหันมาพึ่งพิงโดยการเข้ามาเป็นช่างในร้านของเพียทอง พร้อมกันนั้นเพียทองได้ถ่ายทอดการเขียนลายและการผลิตเครื่องเงินให้กับนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ ผู้เป็นบุตรชาย ต่อมานายโพทิสัก ได้ไปช่วยกิจการของพ่อเลี้ยง (ลุงเขยที่ขอไปเลี้ยงเป็นลูกตั้งแต่ยังเด็ก) ของตนเอง คือการทำเงินก้อน จนกระทั่งในปี พ.ศ.2535 พ่อเลี้ยงเสียชีวิต ทำให้นายโพทิสัก หันมาประกอบกิจการช่างเงินตามความชอบของตนเองอีกครั้งหนึ่ง โดยเปิดร้านของตนเองชื่อว่า โพทิสัก ในบริเวณบ้านเชียงม่วน ซึ่งเป็นที่ดินของพ่อเลี้ยง

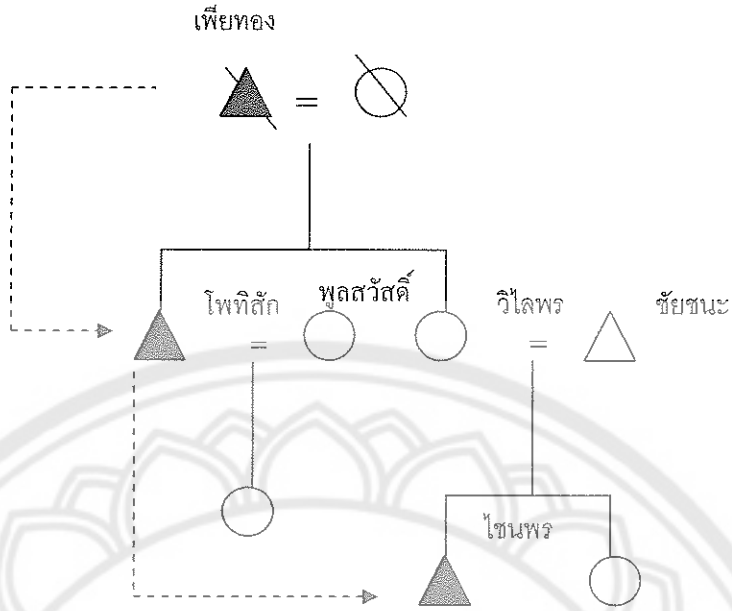

ภาพ 55 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายโพทิสัก บรรดาวงศ์

ปัจจุบันนายโพทิสัก ยังคงดูแลและควบคุมกิจการด้วยตนเอง เนื่องจากบุตรสาวประกอบอาชีพเป็นแอร์โฮสเตสสายการบินไทย ทำให้ไม่มีเวลาอยู่กับครอบครัว การสืบทอดความรู้ด้านการทำเครื่องเงินส่วนใหญ่จึงเป็นการถ่ายทอดความรู้ให้กับเครือญาติ คือนายไชยพร ซึ่งเป็นหลานชายลูกของน้องสาวที่ชื่อนางวิไลพรและลูกศิษย์

ครอบครัวที่ 3 นายชัยชนะ รัตนกร

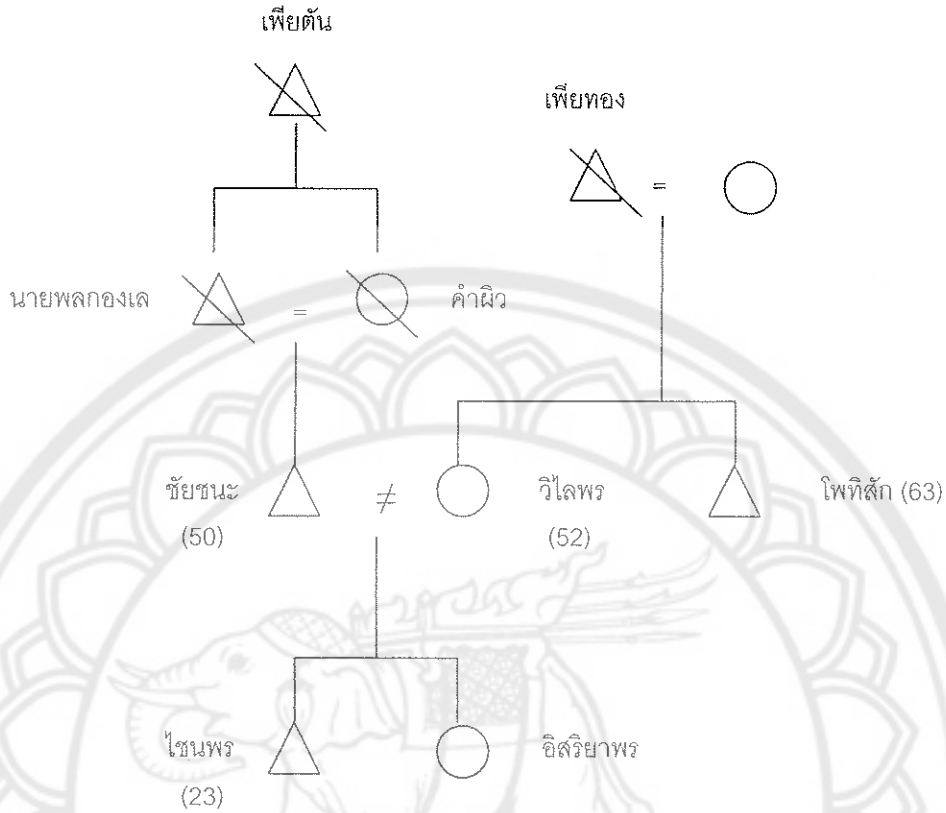

ภาพ 56 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายชัยชนะ รัตนกร

ครอบครัวที่ 3 นายชัยชนะ รัตนกร อายุ 50 ปี เป็นบุตรชายของเพียตันช่างแต้ม (ช่างเขียนลาย) ในราชสำนักหลวงพระบาง ในวัยเด็กได้รับการถ่ายทอดความรู้เรื่องการแต้มลายและการออกแบบดอกดวง (ลวดลาย) นายชัยชนะได้เริ่มทำเครื่องเงินเมื่อได้แต่งงานกับบุตรสาวคนเล็กของเพียทอง คือ นางวิไลพร วิทมาลี และทำเครื่องเงินอยู่กับครอบครัวของภรรยาจนกระทั่งเพียทองเสียชีวิตลง นายชัยชนะจึงหันไปประกอบอาชีพอื่น ในปี พ.ศ.2528 ต่อมากิจการเครื่องเงินของภรรยาเริ่มซบเซาลงเนื่องจากไม่มีคนงาน จนในที่สุดจึงได้หยุดกิจการลง

ในปี พ.ศ.2537 นางวิไลพร ได้กลับมาเปิดร้านอีกครั้งหนึ่งชื่อว่า วิไลพร คิงพาเลซ โดยมีช่างเก่าแก่สมัยรุ่นเพียทองเป็นแรงงานสำคัญในการผลิต พร้อมทั้งส่งบุตรชาย คือนายไชยพร อายุ 23 ปี ไปเรียนเรื่องการทำเครื่องเงินที่ร้านของพี่ชายตนเอง คือ นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ เนื่องจากตนเองเป็นเพียงคนขายของเท่านั้น ไม่มีความรู้ด้านการทำเครื่องเงิน ต่อมา ปี พ.ศ.2540 นายชัยชนะ (สามี) ได้กลับเข้ามาช่วยงานในด้านการทำเครื่องเงินในร้าน แต่เนื่องจากทัศนคติไม่

ตรงกันในหลายๆ ประการจึงนำไปสู่การหย่าร้างกันในปี พ.ศ.2545 โดยบุตรชาย คือ นายไชยพร และบุตรสาว คือ นางสาวอิสริยาพร อายุ 20 ปี อาศัยอยู่กับนางวิไลพร

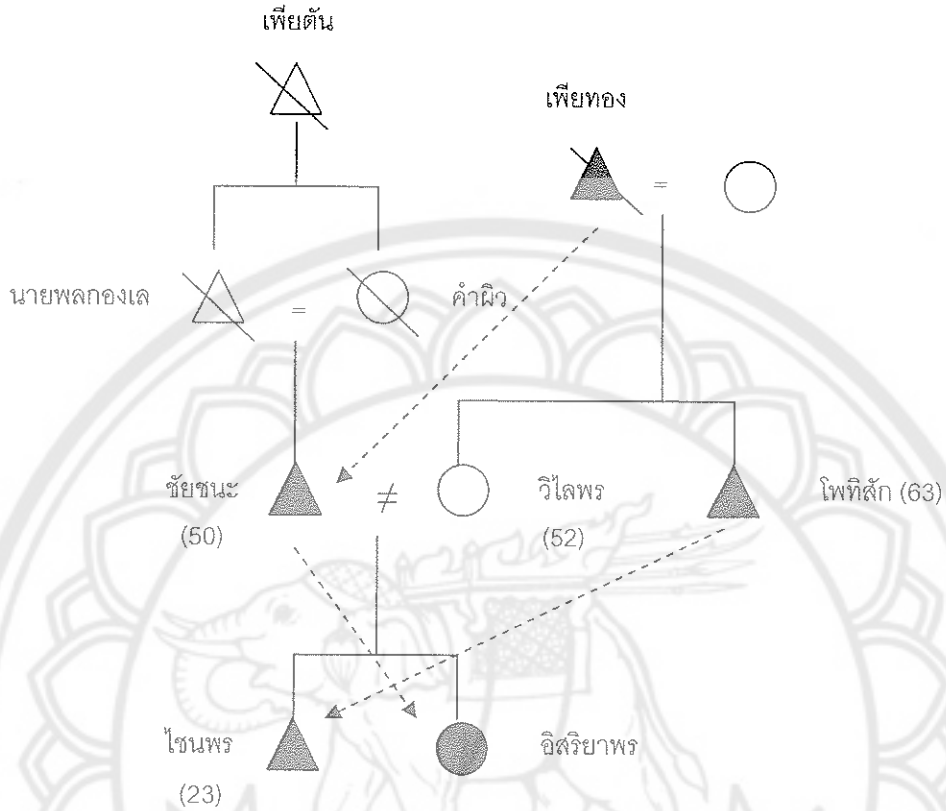

ภาพ 57 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายชัยชนะ รัตนกร

ในปี พ.ศ.2547 นายชัยชนะได้แยกตัวออกมาเปิดร้านใหม่โดยแบ่งร้านเก่าของภรรยาออกมาเป็นอีกร้านหนึ่งติดกัน ชื่อร้านว่า คิงพาเลซ ถึงแม้ว่านายชัยชนะจะมีความขัดแย้งกับภรรยา แต่ยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับบุตรชายและบุตรสาว แต่มีปฏิสัมพันธ์กับบุตรสาวมากกว่าบุตรชาย เนื่องจากบุตรชายประสบอุบัติเหตุไม่สามารถเดินได้ บุตรสาวจึงได้พบปะ พูดคุย กับพ่อมากกว่า พร้อมกันนั้นพ่อได้ถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับเครื่องเงินให้กับ บุตรสาวซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดแผกจากธรรมเนียมของช่างเงินหลวงพระบางที่ไม่นิยมถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรสาว โดยในปัจจุบันบุตรสาวได้เข้ามามีส่วนในการช่วยพ่อออกแบบลายบ้างในบางครั้ง

3.1 ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ.2529-2537

3.1.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior)การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเครื่องเงิน พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ “ช่างเงิน” ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำเครื่องเงินให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิง เพราะมีความเชื่อว่าการทำเครื่องเงินเป็นหน้าที่ของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องตีและยืดเงินด้วยกำลังแขนของตนเองเพื่อให้ได้ขนาดที่ต้องการ รวมถึงการอยู่หน้าเตาหลอมที่ร้อนและการทำงานที่ต้องเปรอะเปื้อนอยู่เสมอ

ดังคำบอกเล่าของนายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าถึงสถานภาพของตนเองที่เป็น “ช่างเงิน” ว่า

> ...ผมเป็นคนกำหนดลายบุตรชายต้องทำตามเปลี่ยนแบบไม่ได้ ผมเป็นคนออกแบบ เพราะเป็นเราช่าง ถ้าเราไม่ธำรงลวดลายหลวงพระบางไว้มันก็จะศูนย์หาย ลูกหลานก็จะไม่เปลี่ยนลวดลาย...คิดว่าตัวเองเป็นช่างตีเงินหลวงพระบางที่สืบทอดมา
>
> (เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

บทบาท (Role) หมายถึง การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในระยะก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก สถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชน ทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้ ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...นามสกุลของพ่อตนเองคือ รัตนกร ซึ่งเป็นช่างทองหลวงชื่อเพียทอง แต่นามสกุล บรรดาวงศ์เป็นนามสกุลของพ่อเลี้ยง ซึ่งป้าได้รับมาเลี้ยงตั้งแต่เด็ก หลังจากเรียนทำเครื่องเงินจากพ่อของตนเองแล้วแล้วมาเปิดร้านเป็นของตัวเองในปี พ.ศ.2535 ก็ทำลวดลายหลวงพระบาง ไม่ทำลายอื่น ผมคิดว่าคนหลวงพระบางต้องรักความเป็นหลวงพระบาง ต้องรักษาคุณภาพ ใช้มือทำทั้งหมด เป็นวิธีการดั้งเดิมทุกขั้นตอน ถ้าเราใช้เครื่องจักรคุณค่าก็จะหมดทันที เราขายศิลปะ ใครอยากซื้อก็ซื้อ ส่วนมากคนลาวก็จะซื้อหรือคนลาวที่อพยพไปอยู่ต่างประเทศเมื่อกลับมาบ้านก็จะมาซื้อเครื่องเงินของผมกลับไปไว้ใช้เพราะเราทำด้วยวิธีการดั้งเดิม ลวดลายดั้งเดิม ซึ่งเห็นก็รู้ว่านี่คือเอกลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง โดยการทำงานนั้นเราจ้างลูกน้องและเลี้ยงเหมือนลูกหลานไม่จ้างคนนอกชุมชน คนทำงานส่วนใหญ่เห็นกันมาแต่เล็กเป็นญาติกันทั้งนั้น ส่วนใหญ่ทำเป็นแต่เด็กจนถึงวัยรุ่นเป็นแรงงานหลัก ถ้าได้เมียก็จะย้ายไปตามบ้านเมีย ถ้าบ้านเมียมีงานที่ดีกว่าก็เปลี่ยนไปช่วยงานบ้านเมียแต่ถ้าไม่ดีก็คงยังทำกับเราต่อไป เพราะเราอยู่กันเหมือนญาติ
>
> (โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...กระบวนการผลิตยังคงเหมือนเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ดำรงลวดลายหลวงพระบาง ต้องทำตาม หนีจากลายโบราณไม่ได้เพราะมันดี มันงาม ถ้าเราไม่ทำตามก็ไม่มีใครทำ จะเพิ่มเติมได้บ้างนิดหน่อย เป็นมาอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน อาศัยลูกหลานและคนงานเก่าแก่ที่ทำตั้งแต่ครั้งเจ้ามหาชีวิตและคนบ้านนี้ (บ้านทาด) เป็นหลักพ่อทำมาถึงลูก ถ้าไม่ได้เมียบ้านอื่นก็ยังคงทำงานกับเรา
>
> (เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

การถ่ายทอดความรู้ การถ่ายทอดความรู้ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ. 2529-2537) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องเงินลวดลายหลวงพระบาง ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาทำงานอยู่ภายในร้าน

ดังคำบอกเล่าของนางสาวมะนี เครือญาติของนายเพ้ง มะนีพร ที่เล่าถึงการถ่ายทอดความรู้ภายในครอบครัวและเครือญาติ ว่า

> ...ตัวเองเป็นบุตรสาวของน้องสาวทิดเพ้ง ตาเป็นช่างเงินที่ทำงานให้กับพ่อของทิดเพ้ง แต่รุ่นแม่ลูกผู้หญิงไม่ได้ทำ ทอผ้าเย็บผ้าและตัวเองก็ไม่ได้ทำ แต่น้องชายที่ชื่อสัมฤทธิ์ เป็นคนทำ บ้านนี้ข้ามรุ่นแม่ให้น้องชายไปเรียนกับทิดเพ้งผู้เป็นลุง ตอนเด็กๆ สัมฤทธิ์ก็เรียนกับตาเรียนเขียนลายได้ 8-9 ปี ตาก็ตาย หลังจากตาตายก็ไปเรียนกับทิดเพ้ง เรียนตั้งแต่เป็นเด็กบ้านอยู่ตรงข้ามกัน เรียนกับตาไม่เท่าไรตาไม่ได้ทำแล้วสอนแต่การแต้ม มาเรียนจริงจังกับทิดเพ้ง โดยลุงจะบอกและทำตามนานๆ ไปก็ซึมซับไปเอง ลุงคอยบอก คอยแนะนำ ติชม แล้วจะรู้สึกว่ามันงามมันประณีต มีความชัดเจน จะฝึกฝนเองไปในตัว และรุ่นของตัวเองก็ไม่ได้ทำเพราะเป็นผู้หญิงพอแต่งงานก็ค้าขายสามีเป็นทหาร แต่ความชอบเห็นเครื่องเงินตั้งแต่เด็กโตมากับสัมฤทธิ์และเงินลงทุนก็เป็นของแม่ เป็นเงินกงสีเราช่วยแม่ช่วยน้องขายแต่ทำไม่เป็น จึงส่งบุตรชายมาเรียนกับน้องชายและตอนนี้ก็มาทำตอนแรกก็ทำงานโรงไฟฟ้าของรัฐเงินเดือนมันน้อย พอแต่งงานไม่พอกินพอใช้ก็ให้

ออกมาทำเครื่องเงินดีกว่าตอนนี้เป็นแรงงานสำคัญ โดยมีสัมฤทธิ์ผู้เป็นน้าคอยแต้มลายให้บุตรชายทำบุตรสาวเป็นเภสัชก็มาช่วยขายเป็นสมบัติของตระกูลก็ช่วยกันทำครอบครัวสัมฤทธิ์มีแต่บุตรสาวก็ไม่ได้ทำแต่มีหลานชายลูกสัมฤทธิ์ก็มีความสนใจอยู่ก็ว่าจะเอามาหัด เพราะหลานชอบวาดเขียนถ้ามาฝึกจะซึมซับติดตัวต่อไป

(เจ้าของร้านสาวมะนี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้ อยู่ในรูปแบบของการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ ดังคำบอกเล่าของนายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน เล่าถึงการเรียนรู้จากครอบครัวโดยการเป็นลูกมือช่วยพ่อทำเครื่องเงิน ว่า

...สืบทอดมาจากพ่อแม่ เกิดมาก็เห็นพ่อแม่ทำ พ่อแม่เป็นช่างตีเงิน คนหลวงพระบาง ใช้เงินเยอะ ใช้เป็นเครื่องประดับ แต่คนที่ใช้มีเฉพาะกลุ่ม เป็นพวกเจ้าขุนมูลนาย ช่างเงินต้องเขียนลาย ที่เรียกว่าช่างแต้ม ให้ได้ก่อนเป็นหัวใจสำคัญ พ่อแม่สอนการแต้มให้ เราก็เรียนแต้มอยู่ 2-3 ปี ถึงจะเริ่มเรียนตีเงิน ต้องรอให้มีกำลังก่อน 15-20 ถึงจะทำพอเรียนได้แล้วก็บวช ออกมาก็แต่งงานแล้วก็ทำเงินสืบต่อกันมา

(เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ครอบครัวทำเครื่องเงิน เล่าถึงการเรียนรู้จากครอบครัวโดยการเป็นลูกมือช่วยพ่อทำเครื่องเงิน ว่า

...แม้ว่าลุงและป้าจะรับตนเองมาเลี้ยงเป็นลูกบุญธรรม แต่พออายุ 17 ปี นายเพียทองผู้เป็นพ่อแท้ๆ ได้ให้ไปเรียนการทำทองกับพ่อ แต่ทองคำมีราคาแพง ใช้ทุนสูง จึงหันมาผลิตเครื่องเงินแทนหลังจากที่สิ้นยุคของเจ้ามหาชีวิตในยุคที่เกิดสงคราม ความต้องการเงิน (Silver) มีสูง เนื่องจากเป็นสิ่งที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนในช่วงดังกล่าว ลุงซึ่งเป็นพ่อเลี้ยงมีความสามารถด้านการหล่อเงิน แยกธาตุเงินกับธาตุอื่นๆ ได้ จึงมีคนจ้างให้หล่อเงินเป็นจำนวนมาก พ่อเลี้ยงจึงสอนวิธีการ เทคนิค ต่างๆ เกี่ยวกับการหล่อเงินให้ แต่ความที่สนใจด้านงานช่างเงินและทองตอนเย็นจึงไปเรียนกับพ่อแท้ๆ ที่บ้านทาด โดยพ่อสอนตั้งแต่ขั้นตอนการแต้มลาย การแกะและตี เครื่องเงิน โดยเฉพาะเรื่องการแต้มลายใช้

เวลาเรียนนานมากจะถ่ายทอดเฉพาะคนในครอบครัวเพราะเป็นหัวใจของการทำเครื่องเงิน โดยเรียนพร้อมกับนายชัยชนะผู้เป็นน้องเขย แต่ขณะนั้นก็ยังไม่ได้ทำเป็นจริงเป็นจัง จนเมื่อพ่อเลี้ยงเสียชีวิตในปี พ.ศ.2535 จึงปรับเปลี่ยนบ้านพ่อเลี้ยงให้กลายเป็นร้านเครื่องเงินอย่างในปัจจุบัน

(โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในระยะก่อนขึ้นทะเบียนมรดกโลกส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องเงินในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในระยะก่อนมรดกโลกเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การหลอมเงิน ตีเงินเป็นแผ่นหรือรีดเงินเป็นเส้น (หาขั้นตอนการทำเครื่องเงินมาอธิบายให้ครบ) ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้ทำเครื่องเงิน แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะ ของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว ดังคำบอกเล่าของบุตรสาวของเจ้าของร้านสาวมะนี ได้เล่าถึงบทบาทของผู้หญิงที่อยู่ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...ตาทำเงินแต่รุ่นแม่ ที่เป็นน้องสาวทิดเพ้งไม่ได้รับการถ่ายทอด เพราะลูกผู้หญิงไม่ได้ทำเงิน ผู้หญิงจะไม่รู้เรื่องเงิน แม่และตัวเองตอนสาวๆ ก็ทอผ้าเย็บผ้า สมัยก่อนที่ทำเงินเป็นแต่ผู้ชายทั้งนั้น ไม่มีหญิงหรอก เพราะมันต้องใช้แรง ผู้หญิงจะทำแต่งานบ้านและทอผ้า แม่ก็ไม่ได้ทำเงินทอผ้าแบ่งหน้าที่กันเป็นความรู้สึกว่างานบ้านเป็นหน้าที่เรามันเป็นการปลูกฝังแนวคิดมาอยู่แล้ว ถ้าทอผ้าทำงานบ้านไม่ได้ก็ไม่มีใครมาขอ

(บุตรสาวเจ้าของร้านสาวมะนี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2550)

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) นายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และนายชัยชนะ รัตนกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ นายทองสวัสดิ์ มะนีพร และนางสาวอิสริยาพร วิทมาลี ยังคงเป็นวัยพึ่งพิงและเป็นแรงงาน ในการผลิตของครอบครัวในฐานะผู้ช่วยเหลือส่วนนางสาว (แอร์โฮสเตส) ไม่ได้ช่วยทำเครื่องเงินเลย

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน ในระยะก่อนมรดกโลกอยู่ในการดูแลของนายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และนายชัยชนะ รัตนกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือ ปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

3.1.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับ

ลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

การทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบาง ได้เกิดขึ้นภายใต้การอุปถัมภ์ของเจ้ามหาชีวิตในฐานะช่างหลวง ทำหน้าที่ผลิตเครื่องใช้ เครื่องประดับในราชสำนัก ด้วยเหตุนี้ช่างทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบางจึงมีชื่อเสียงในฐานะช่างทำเครื่องเงินที่มีฝีมือดีที่สุดในประเทศลาว โดยกลุ่มช่างทำเครื่องเงินที่สำคัญจะรวมกันอยู่บริเวณบ้านทาด ตรงกันข้ามกับวัดพระทาดน้อย สืบทอดความรู้กันสืบมา ในฐานะลูกหลานและลูกศิษย์ในสำนักวิชาของครูช่างเงิน ช่างทอง และช่างแต้ม ที่ทำงานให้เจ้ามหาชีวิตเจ้าศรีสว่างวงศ์ จนกระทั่งประเทศลาวเกิดการเปลี่ยนแปลงปกครองเป็นระบบสังคมนิยม ครอบครัวช่างทำเครื่องเงิน ช่างทำทองและช่างแต้มก็หยุดตัวลง เหลือเพียงบางกลุ่มหันมาทำเงินก้อน โดยการนำความรู้มาแยกแร่ธาตุหาแร่เงินรับซื้อแร่เงินมาหลอมเป็นเงินก้อนส่งขายเวียงจันทน์ เมื่อสงครามสงบลงก็ได้กลับมาทำเครื่องเงินอีกครั้งหนึ่งในราวปี พ.ศ.2523 จากชื่อเสียงในฐานะช่างทำเครื่องเงินในราชสำนักหลวงพระบาง ทำให้กลุ่มลูกค้าชาวลาวจากแขวงต่างๆ นิยมที่จะเข้ามาสั่งทำและซื้อสินค้า ตลอดจนบางส่วนได้ทำและนำไปฝากขายที่เวียงจันทน์ จนกระทั่งเมืองหลวงพระบางได้รับการประกาศให้เป็นมรดกโลก ทำให้มีสื่อนำเสนอถึงวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวหลวงพระบาง งานหัตถกรรมเครื่องเงินก็ได้กลายเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวอีกอย่างหนึ่ง ทำให้แหล่งทำเครื่องเงินในบริเวณหน้าวัดทาด ได้เปิดบ้านและที่ทำเครื่องเงินเป็นร้านเครื่องเงิน และเปิดให้ชมการทำเครื่องเงินในฐานะแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองหลวงพระบาง

ในระยะก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกนี้จะมีการทำเครื่องเงินเพื่อขายมีการตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้าเดินทางมาซื้อที่ร้าน รูปแบบผลิตภัณฑ์แบ่งได้ 2 ลักษณะคือ 1. การทำเครื่องเงินเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันและเครื่องประดับ โดยเน้นขายศิลปะที่สืบทอดมาในกลุ่มช่างหลวงโบราณในราชสำนักหลวงพระบาง 2. การรับหลอมเงินก้อนให้กับผู้ที่ต้องการ โดยใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการผลิตยังคงเหมือนในสมัยที่เป็นช่างเงินทำเครื่องเงินถวายเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ ยังไม่มีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการผลิต ดังคำบอกเล่าของนายเพ็ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...กระบวนการผลิตยังคงเหมือนเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ดำรงลวดลายหลวงพระบาง ต้องทำตาม หนีจากลายโบราณไม่ได้เพราะมันดี มันงาม ถ้าเราไม่ทำตามก็ไม่มีใครทำ จะเพิ่มเติมได้บ้างนิดหน่อย เป็นมาอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน อาศัยลูกหลานและคนงานเก่าแก่ที่ทำตั้งแต่ครั้งเจ้ามหาชีวิตและคนบ้านนี้ (บ้านทาด) เป็นหลักพ่อทำมาถึงลูก ถ้าไม่ได้เมียบ้านอื่นก็ยังคงทำกับเรา
>
> (เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

3.2 ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ. 2538 - 2546)

3.2.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเครื่องเงิน พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้วสถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ช่างเงิน" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชื่อเสียงจากการเป็น "ช่างเงิน" ในสายตระกูลที่เคยทำงานรับใช้ให้กับเจ้ามหาชีวิตยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเลือกซื้อเครื่องเงิน ว่าจะได้เครื่องเงินที่สะท้อนถึงความเป็นมรดกโลกหลวงพระบางอย่างแท้จริง

นายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และนายชัยชนะ รัตนกร ต่างก็อธิบายถึงสถานภาพของตนเองด้วยความภาคภูมิใจว่าเป็น "ช่างเงิน" ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลช่างเงินที่เคยทำงานรับใช้ให้กับเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...นามสกุลของพ่อตนเองคือ รัตนกร ซึ่งเป็นช่างทองหลวงชื่อเพียทอง แต่นามสกุล บรรดาวงศ์เป็นนามสกุลของพ่อเลี้ยง ซึ่งป้าได้รับมาเลี้ยงตั้งแต่เด็ก หลังจากเรียนทำเครื่องเงินจากพ่อของตนเองแล้วแล้วมาเปิดร้านเป็นของตัวเองในปี พ.ศ.2535 ก็ทำลวดลายหลวงพระบาง ไม่ทำลายอื่น ผมคิดว่าคนหลวงพระบางต้องรักความเป็นหลวงพระบาง ต้องรักษาคุณภาพ ใช้มือทำทั้งหมด เป็นวิธีการดั้งเดิมทุกขั้นตอน ถ้าเราใช้เครื่องจักรคุณค่าก็จะหมดทันที เราขายศิลปะ

(โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...ผมเป็นคนกำหนดลายบุตรชายต้องทำตามเปลี่ยนแบบไม่ได้ ผมเป็นคนออกแบบ เพราะเป็นเราช่าง ถ้าเราไม่ธำรงลวดลายหลวงพระบางไว้มันก็จะศูนย์หาย ลูกหลานก็จะไม่เปลี่ยนลวดลาย...คิดว่าตัวเองเป็นช่างตีเงินหลวงพระบางที่สืบทอดมา

(เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกสถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชนทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้ ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...การทำงานนั้นเราจ้างลูกน้องและเลี้ยงเหมือนลูกหลาน ไม่จ้างคนนอกชุมชน คนทำงานส่วนใหญ่เห็นกันมาแต่เล็กเป็นญาติกันทั้งนั้น ส่วนใหญ่ทำเป็นแต่เด็กจนถึงวัยรุ่นเป็นแรงงานหลัก ถ้าได้เมียก็จะย้ายไปตามบ้านเมีย ถ้าบ้านเมียมีงานที่ดีกว่าก็เปลี่ยนไปช่วยงานบ้านเมีย แต่ถ้าไม่ดีก็คงยังทำกับเราต่อไป เพราะเราอยู่กันเหมือนญาติ

(โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...กระบวนการผลิตยังคงเหมือนเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ดำรงลวดลายหลวงพระบาง ต้องทำตาม หนีจากลายโบราณไม่ได้เพราะมันดี มันงาม ถ้าเราไม่ทำตามก็ไม่มีใครทำ จะเพิ่มเติมได้บ้างนิดหน่อย เป็นมาอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน อาศัยลูกหลานและคนงานเก่าแก่ที่ทำตั้งแต่ครั้งเจ้ามหาชีวิตและคนบ้านนี้ (บ้านทาด) เป็นหลัก พ่อทำมาถึงลูก ถ้าไม่ได้เมียบ้านอื่นก็ยังคงทำงานกับเรา

(เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกเป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องเงินลวดลายหลวงพระบาง ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาทำงานอยู่ภายในร้าน ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...น้องสาวชื่อ วิไลพร ที่เปิดร้านก็ทำไม่เป็น ผู้หญิงจะไม่ทำ ที่เปิดร้านอาศัยช่างเก่าของพ่อ (เพียทอง) ช่วยทำ วิไลพรขายอย่างเดียว ตอนพ่อตายจึงปิดร้านไปและหย่ากับสามี ก็แนะนำให้เปิดร้านเพื่อเป็นรายได้เพราะยังไงงานของพ่อก็มีคนซื้ออยู่แล้ว พอหลานชายลูกของวิไลพรโตก็เอามาเรียนมาสอนให้ กลัวจะไม่มีใครสืบทอดความรู้ ตัวเองก็มีแต่ บุตรสาวไม่มีใครทำ ตอนนี้ก็มองดูอยู่ว่าหลานลูกของบุตรสาวเมียคนแรกที่เลิกกันไป ก็ดูเขามีความรู้ด้านศิลปะอยู่แต่ไม่รู้ว่าแม่เขาจะว่าอย่างไร เพราะทำเงินที่นี้ทำแบบ

ดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลงต้องใช้แรงมาก เด็กส่วนใหญ่ถ้าไม่รักศิลปะจะท้อไม่เอางานเอาการ

(โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้ อยู่ในรูปแบบของการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ ดังคำบอกเล่าของนายทองสวัสดิ์ มะนีพร สมาชิกรุ่นที่ 2 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ซึ่งเล่าว่าในวัยเด็กเคยเรียนรู้เรื่องการทำเครื่องเงินจากนายเพ้ง ผู้เป็นบิดา แต่เมื่อเติบโตไม่ได้ช่วยทำเครื่องเงินอยู่ที่หลวงพระบาง เนื่องจากแต่งงานมีครอบครัวและรับราชการในโรงงานผลิตยาที่เมืองเวียงจันทน์ จนกระทั่งเมื่อทางเวียงจันทน์ส่งให้มาประจำที่หลวงพระบางในช่วงที่หลวงพระบางเป็นมรดกโลกแล้ว จึงได้มีโอกาสเรียนรู้การทำเครื่องเงินกับนายเพ้งมากขึ้น จนมีความสามารถผลิตเครื่องเงินฝีมือตนเองออกจำหน่ายได้ในที่สุด

การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว ดังคำบอกเล่าของนายทองสวัสดิ์ มะนีพร สมาชิกรุ่นที่ 2 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าถึงการเข้ามาช่วยทำเครื่องเงินในร้านของนายเพ้ง มะนีพร ผู้เป็นบิดาว่าแม้จะได้ทำเครื่องเงินฝีมือตนเอง เพื่อจำหน่ายโดยนายเพ้งเป็นคนออกทุนให้ แต่ต้องทำภายใต้รูปแบบที่นายเพ้งกำหนด ผลตอบแทนที่ได้คือกำไรจากการขาย และถึงจะคิดอะไรใหม่ๆ ก็ต้องผ่านความเห็นชอบจากนายเพ้งก่อนทุกครั้ง หากนายเพ้งไม่ชอบก็ไม่สามารถทำได้

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องเงินในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกยังคงเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่ การหลอมเงิน ตีเงินเป็นแผ่นหรือรีดเงินเป็นเส้น ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้ทำเครื่องเงิน แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

...ผู้หญิงทำเงินไม่ได้มันเป็นงานหนักผู้ชายเท่านั้นที่จะทำเครื่องเงิน เพราะเป็นสิ่งที่สืบทอดกันมา เป็นอาชีพของผู้ชาย ตอนนี้ที่ร้านของพ่อหลานชายก็เป็นคนทำ (ลูกวิไลพร) ตัวน้องสาวเขาค้าอย่างเดียวผู้หญิงไม่ทำอยู่แล้ว

(โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกนายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และนายชัยชนะ รัตนกร ซึ่งแม้จะเข้าสู่ช่วงวัยชราแต่ยังคงเป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่นายทองสวัสดิ์ มะนีพร ซึ่งอยู่ในวัยมีครอบครัวได้พัฒนาตนเองเป็นช่างเงินและช่วยเหลือกิจการของนายเพ้ง มะนีพรในฐานะช่างฝีมือ ในขณะที่นางสาวอิสริยาพร วิทมาลี ซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิง มีโอกาสได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้พัฒนาตนเองเป็น นักออกแบบและช่วยเหลือกิจการภายในร้านของนางวิไลพร วิทมาลี ผู้เป็นมารดา และช่วยออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ให้กับนายชัยชนะ รัตนกร ผู้เป็นบิดาเป็นครั้งคราว ส่วนลูกสาวเป็นแอร์โฮสเตส ไม่ได้ช่วยทำเครื่องเงินเลย เนื่องจากประกอบอาชีพแอร์โฮสเตส

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก อยู่ในการดูแลของผู้ที่มีอำนาจทางการผลิตในกลุ่ม ตัวอย่างผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบาง คือ กลุ่มคนรุ่นที่ 1 คือ วัยชรา อยู่ในการดูแลของนายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และ นายชัยชนะ รัตนกร

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538- 2546) มีลักษณะดังนี้คือครอบครัวนายเพ้ง มะนีพร เป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก หลังแต่งงานฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวฝ่ายหญิง

ครอบครัวนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ เป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear or Conjugal Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 2 ชั่วอายุคนเท่านั้น คือ รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก ลักษณะเด่นของครอบครัวประเภทนี้ คือ การเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสมากกว่าความสัมพันธ์ทางสายเลือด หลังแต่งงานฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับสามี

ครอบครัวนายชัยชนะ รัตนกร เป็นครอบครัวหย่าร้าง แยกมาอยู่คนเดียว แต่ยังคงมีความสัมพันธ์กับบุตรชายและบุตรสาว

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเอง ต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

3.2.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

การเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบางนอกจากจะส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและเลือกซื้อสินค้าที่สะท้อนความเป็นมรดกโลกภายในเมืองหลวงพระบางเป็นจำนวนมาก ในแต่ละวันมีนักท่องเที่ยวเดินทางไปยังแหล่งผลิตที่บ้านทาดเพื่อเที่ยวชมวิถีการผลิตเครื่องเงินและเลือกซื้อเครื่องเงินเพื่อนำไปใช้และเป็นของฝากอย่างแพร่หลาย ในช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538- 2546) นี้จะไม่มีการหลอมเงินเป็นก้อนให้กับผู้ที่ต้องการเหมือนในระยะก่อนเป็นมรดกโลกเนื่องจากในระยะนี้ ความต้องการใช้เงิน (Silver) ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าลดลง เนื่องจากมีการใช้เงิน (Money) เป็นสื่อกลางในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าแทนแล้ว การผลิตเครื่องเงินจึงเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้าเดินทางมาเที่ยวชมและเลือกซื้อเครื่องเงินที่ร้าน การผลิตด้วยแรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิตยิ่งเป็นจุดขายให้กับเครื่องเงินหลวงพระบาง ในฐานะที่เป็นงานหัตถกรรมแบบฉบับหลวงพระบาง ส่งผลให้เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการผลิตจึงยังคงเหมือนในสมัยที่เป็นช่างเงินทำเครื่องเงินถวายเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ และไม่มีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการผลิต

3.3 ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก พ.ศ. 2547- 2550

3.3.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเครื่องเงิน พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ “ช่างเงิน” ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะชื่อเสียงจากการเป็น “ช่างเงิน” ในสายตระกูลที่เคยทำงานรับใช้ให้กับเจ้ามหาชีวิตยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากเป็นสิ่งที่ช่วยสร้างความมั่นใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเลือกซื้อเครื่องเงิน ว่าจะได้เครื่องเงินที่สะท้อนถึงความเป็นมรดกโลกหลวงพระบางอย่างแท้จริง

นายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์และนายชัยชนะ รัตนกร ต่างก็อธิบายถึงสถานภาพของตนเองด้วยความภาคภูมิใจว่าเป็น “ช่างเงิน” ที่สืบเชื้อสายมาจากตระกูลช่างเงินที่เคยทำงานรับใช้ให้กับเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์

ในขณะที่นายทองสวัสดิ์ มะนีพร อธิบายถึงสถานภาพของตนเองว่าเป็น “ช่างเงิน” นางสาวอิสริยาพร วิทมาลี เริ่มมีบทบาทในการช่วยเหลือทั้งกิจการของนางวิไลพร วิทมาลี ผู้เป็นมารดาและกิจการของนายชัยชนะ รัตนกร ผู้เป็นบิดาในฐานะ “นักออกแบบ” โดยจะช่วยออกแบบผลิตภัณฑ์แบบใหม่ๆ ที่ทันสมัยมากขึ้นและช่วยในขั้นตอนการแต้มลาย

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) สถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน ในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชนทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้ ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...การทำงานนั้นเราจ้างลูกน้องและเลี้ยงเหมือนลูกหลานไม่จ้างคนนอกชุมชน คนทำงานส่วนใหญ่เห็นกันมาแต่เล็กเป็นญาติกันทั้งนั้น ส่วนใหญ่ทำเป็นแต่เด็กจนถึงวัยรุ่นเป็นแรงงานหลัก ถ้าได้เมียก็จะย้ายไปตามบ้านเมีย ถ้าบ้านเมียมีงานที่ดีกว่าก็เปลี่ยนไปช่วยงานบ้านเมียแต่ถ้าไม่ดีก็คงยังทำกับเราต่อไป เพราะเราอยู่กันเหมือนญาติ
>
> (โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายเพ้ง มะนีพร อายุ 83 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...กระบวนการผลิตยังคงเหมือนเดิมไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง ดำรงลวดลายหลวงพระบาง ต้องทำตาม หนีจากลายโบราณไม่ได้เพราะมันดี มันงาม ถ้าเราไม่ทำตามก็ไม่มีใครทำ จะเพิ่มเติมได้บ้างนิดหน่อย เป็นมาอย่างนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน อาศัยลูกหลานและคนงานเก่าแก่ที่ทำตั้งแต่ครั้งเจ้ามหาชีวิตและคนบ้านนี้ (บ้านทาด) เป็นหลักพ่อทำมาถึงลูก ถ้าไม่ได้เมียบ้านอื่นก็ยังคงทำงานกับเรา
>
> (เพ้ง มะนีพร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2550)

การถ่ายทอดความรู้ ในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องเงินลวดลายหลวงพระบางทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนใน

ชุมชนที่เข้ามาทำงานอยู่ภายในร้าน ดังคำบอกเล่าของนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ อายุ 63 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...น้องสาวชื่อ วิไลพร ที่เปิดร้านก็ทำไม่เป็น ผู้หญิงจะไม่ทำ ที่เปิดร้านอาศัยช่างเก่าของพ่อ (เพียทอง) ช่วยทำ วิไลพรขายอย่างเดียว ตอนพ่อตายจึงปิดร้านไปและหย่ากับสามี ก็แนะนำให้เปิดร้านเพื่อเป็นรายได้เพราะยังไงงานของพ่อก็มีคนซื้ออยู่แล้ว พอหลานชายลูกของวิไลพรโตก็เอามาเรียนมาสอนให้ กลัวจะไม่มีใครสืบทอดความรู้ตัวเองก็มีแต่ บุตรสาวไม่มีใครทำ ตอนนี้ก็มองดูอยู่ว่าหลานลูกของบุตรสาวเมีย คนแรกที่เลิกกันไป ก็ดูเขามีความรู้ด้านศิลปะอยู่แต่ไม่รู้ว่าแม่เขาจะว่าอย่างไรเพราะทำเงินที่นี้ทำแบบดั้งเดิมไม่เปลี่ยนแปลงต้องใช้แรงมาก เด็กส่วนใหญ่ถ้าไม่รักศิลปะจะท้อไม่เอา
>
> (โพทิสัก บรรดาวงศ์, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้อยู่ในรูปแบบของการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว ดังคำบอกเล่าของนางสาวอิสริยาพร วิทมาลี ที่เล่าถึงการเข้ามาช่วยออกแบบและแต้มลายเครื่องเงินให้กับร้านของนางนางวิไลพร วิทมาลี ผู้เป็นมารดาว่าแม้จะมีโอกาสในการแสดงความสามารถทางด้านการออกแบบลวดลายสมัยใหม่ แต่นางวิไลพรผู้เป็นมารดาจะไม่ค่อยชอบ เนื่องจากนางวิไลพรต้องการให้ผลิตเครื่องเงินลวดลายแบบดั้งเดิมของหลวงพระบางมากกว่า จึงให้นางสาวอิสริยาพร ช่วยในการแต้มลายเป็นหลัก ทำให้นางสาวอิสริยาพรชอบที่จะไปช่วยนายชัยชนะรัตนกร ผู้เป็นบิดาออกแบบเครื่องเงินลวดลายสมัยใหม่ เพราะนายชัยชนะ ยอมรับในการผลิตเครื่องเงินลวดลายสมัยใหม่มากกว่า

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องเงินในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) ยังคง

เป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การหลอมเงิน ตีเงินเป็นแผ่นหรือรีดเงินเป็นเส้น (หาขั้นตอนการทำเครื่องเงินมาอธิบายให้ครบ) ส่วนผู้หญิงที่มีโอกาสในการเข้ามาผลิตเครื่องเงินจะช่วยในขั้นตอนการออกแบบและแต้มลายเท่านั้น

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ. 2547 – 2550) นายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และนายชัยชนะ รัตนกร ซึ่งแม้จะเข้าสู่ช่วงวัยชราแต่ยังคงเป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัวและเป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่นายทองสวัสดิ์ มะนีพร ซึ่งอยู่ในวัยมีครอบครัวยังคงเป็นช่างเงินและช่วยเหลือกิจการของนายเพ้ง มะนีพร ในฐานะช่างฝีมือ ในขณะที่นางสาวอิสริยาพร วิทมาลี ซึ่งอยู่ในวัยพึ่งพิง มีโอกาสได้เข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษา ได้พัฒนาตนเองเป็น นักออกแบบและช่วยเหลือกิจการภายในร้านของนางวิไลพร วิทมาลี ผู้เป็นมารดา และช่วยออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ให้กับนายชัยชนะ รัตนกร ผู้เป็นบิดาเป็นครั้งคราว ส่วนบุตรสาวที่เป็นแอร์โฮสเตสไม่ได้ช่วยทำเครื่องเงินเลย เนื่องจากประกอบอาชีพอยู่ในประเทศไทย

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน ในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) อยู่ในการดูแลของนายเพ้ง มะนีพร นายโพทิสัก บรรดาวงศ์ และ นายชัยชนะ รัตนกร ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในวัยชรา

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในระยะช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) มีลักษณะดังนี้คือ

ครอบครัวนายเพ้ง มะนีพรเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

หลังแต่งงานฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวฝ่ายหญิง

ครอบครัวนายโพทิสัก บรรดาวงศ์ เป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear or Conjugal Family) ได้แก่ ครอบครัวที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 2 ชั่วอายุคนเท่านั้น คือ รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก ลักษณะเด่นของครอบครัวประเภทนี้ คือ การเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสมากกว่าความสัมพันธ์ทางสายเลือด หลังแต่งงานฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับสามี

ครอบครัวนายชัยชนะ รัตนกร เป็นครอบครัวหย่าร้าง แยกมาอยู่คนเดียว แต่ยังคงมีความสัมพันธ์กับบุตรชายและบุตรสาว

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิม แต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

3.3.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

ภายหลังปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางมากขึ้น โดยมีการกำหนดนโยบายการลงทุนเพื่อการท่องเที่ยว (พ.ศ.2547 -2550) ส่งผลให้ครอบครัวกลุ่มผู้ประกอบอาชีพหัตถกรรมท้องถิ่นหลายประเภทได้รับผลกระทบ แต่ครอบครัวกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินได้รับผลกระทบน้อย เนื่องจากเครื่องเงินมีราคาสูงกว่าสินค้าหัตถกรรมประเภทอื่นๆ ทำให้ไม่นิยมนำมาประดับ ตกแต่งสถานที่

การผลิตเครื่องเงินเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้าเดินทางมาเที่ยวชม และเลือกซื้อเครื่องเงินที่ร้าน การผลิตด้วยแรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิตยังเป็นจุดขายให้กับเครื่องเงินหลวงพระบาง ในฐานะที่เป็นงานหัตถกรรมแบบฉบับหลวงพระบาง ส่งผลให้เครื่องมือและเทคนิคที่ใช้ในการผลิตจึงยังคงเหมือนในสมัยที่เป็นช่างเงินทำเครื่องเงินถวายเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ และไม่มีการนำเครื่องจักรเข้ามาช่วยในการผลิต ยกเว้นร้านของนายชัยชนะ

รัตนกร ซึ่งเป็นคนที่มีหัวสมัยใหม่ มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบผลิตภัณฑ์ไปตามความต้องการของลูกค้า และนำเครื่องจักรมาช่วยในการรีดเงินให้เป็นแผ่น เป็นเส้น แทนการใช้แรงงานคนในการตีเงิน หรือดึงเงินเพื่อย่นระยะเวลาในขั้นตอนดังกล่าว ทำให้สามารถผลิตเครื่องเงินได้รวดเร็วยิ่งขึ้น แต่จะไม่ให้ลูกค้าเห็นเครื่องจักร เพราะจะทำให้ลูกค้าเข้ามาเลือกซื้อเครื่องเงินภายในร้านลดน้อยลง ดังคำบอกเล่าของ นายชัยชนะ รัตนกร สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวทำเครื่องเงิน ที่เล่าว่า

> ...ได้เริ่มกลับเข้ามาทำเครื่องเงินในปี 2545 รัฐเขาฟื้นฟูผมก็เลยกลับมาทำ และเราเป็นลูกหลานเชื้อสายเพียตัน เพียทอง มีความรู้เรื่องเครื่องเงินอยู่แล้ว เมื่อกลับมาทำมองว่าตลาดมันเปลี่ยนไป เริ่มนำเครื่องจักรเข้ามาช่วย ขณะเดียวกันก็ต้องประยุกต์ด้วย และยิ่งภายหลังโครงการต่างๆหยุดลง เราก็ต้องช่วยตัวเอง มันไม่เหมือนเมืองไทยที่มีฝ่ายการตลาดฝ่ายโฆษณาแบบโครงการของทักษิณ เราต้องพัฒนาเอง ต้องประดิษฐ์ลายใหม่ๆ เช่น ลายฝรั่งนำมาประยุกต์ เพราะลายลาวแท้ๆ มันใหญ่พวกพาน กระโถน จานเชิง นานๆ จึงจะขายได้ ส่วนชิ้นเล็กๆ ขายดีกว่า ต้องมีการเปลี่ยนเป็นแหวน เป็นกำไลสร้อยคอ ต่างหู เราก็ประดิษฐ์ลวดลายไปเรื่อยๆ ไม่หยุดนิ่ง ประยุกต์ลายจากเขมรจากพวนเข้ามา ไม่ได้ขายความเป็นหลวงพระบางทั้งหมดแต่ก็ทำในครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ บุตรสาวแต้มแบบ แล้วผมเป็นคนทำ อาศัยเครื่องรีดช่วยให้ทำได้เร็วขึ้นแต่จะไม่เอาเครื่องจักรไว้ในร้าน งานชิ้นเล็กๆเราก็ทำเองทั้งหมด ถ้าชิ้นใหญ่ก็มีการแบ่งไปจ้างคนที่ว่างงานตามบ้านแต่ไม่มาก เพราะไม่ใช่สินค้าหลัก
>
> (ชัยชนะ รัตนกร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 เมษายน 2550)

สรุปภาพรวมการดำเนินชีวิตของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบาง ได้ดังนี้ สถานภาพของผู้ประกอบอาชีพเครื่องเงิน ทั้งสามช่วงเวลามีสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิดเหมือนกันทั้งสิ้น บทบาทของผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นบทบาทที่ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของเพศชาย

เช่นเดียวกับกลุ่มสังคมของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินที่ทั้งสามช่วงเวลาลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มไม่มีความเปลี่ยนแปลง คือเป็นแบบปฐมภูมิ แรงงานคือสมาชิกในครอบครัว เครือญาติหรือคนในชุมชน

การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงิน มีลักษณที่เหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวและเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองทำด้วยตนเอง และสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบทำเครื่องเงินทั้งสามช่วงเวลาเป็นแบบครอบครัวปิด เช่นเดียวกับบทบาทชายหญิงในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องปั้นดินเผาทั้งสามช่วงเวลา เป็นบทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว

วงจรชีวิตครอบครัว ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว โดยมีกลุ่มวัยเด็กหรือวัยพึ่งพิงเป็นผู้ช่วยเหลือ ในขณะที่ช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัวได้กลายเป็นกลุ่มวัยชรา แต่ก็ยังเป็นเป็นผู้ควบคุมภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว โดยมีกลุ่มวัยเด็กได้กลายเป็นวัยรุ่น พัฒนาเป็นช่างฝีมือ และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัวได้กลายเป็นกลุ่มวัยชรา แต่ก็ยังเป็นเป็นผู้ควบคุมภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัวเหมือนเช่นเดิม โดยมีกลุ่มวัยรุ่นได้กลายเป็นวันทำงานและพัฒนาเป็นช่างฝีมือที่มีความเชี่ยวชาญแต่ก็ยังอยู่ในฐานะของผู้ช่วยของกลุ่มวัยชรา

ในส่วนเรื่องการจัดการทางการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะเหมือนกันคือ สามีเป็นผู้ดูแลจัดการเรื่องการเงิน เช่นเดียวกับโครงสร้างของครอบครัวที่มีลักษณะเหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ เป็นครอบครัวขยาย หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิง อำนาจในครอบครัวเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพทำเครื่องเงินในเมืองหลวงพระบาง สรุปได้ดังนี้ ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ผลิตเพื่อขายและรับจ้างหลอมเงินก้อนให้กับลูกค้าที่มาสั่งทำ ผู้ประกอบอาชีพเครื่องเงินรอให้ลูกค้ามาซื้อที่บ้าน รูปแบบลวดลายเป็นแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานผู้ชายทุกขั้นตอน ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) การผลิตเพื่อขายรอรับลูกค้าจากภายนอกด้วยการเปิดหน้าร้านเป็นสถานที่จำหน่าย รูปแบบลวดลายเป็นแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานชายทุกขั้นตอนเหมือนเช่นเดิม แต่ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่

มรดกโลก (พ.ศ. 2547-2550) เริ่มมีการใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยในกระบวนการผลิต เช่น เครื่องรีดเงิน แต่ก็ยังเป็นแรงงานชายทุกขั้นตอน

ตาราง 15 แสดงพลวัตทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มเครื่องเงิน ในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

พฤติกรรมการดำรงชีวิต		ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนมรดกโลก	ช่วงระหว่างเป็นมรดกโลก	ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐ
1.สถานภาพ	1.สถานภาพ	ได้มาโดยกำเนิด	ได้มาโดยกำเนิด	ได้มาโดยกำเนิด
2.บทบาท	2.บทบาท	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย
3.กลุ่ม	3.1 ลักษณะของกลุ่ม 3.2 การจ้างงาน (แรงงาน)	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ
4.ถ่ายทอดความรู้	4.1 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ 4.2 ลักษณะการเรียนรู้	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองด้วยตนเอง	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองด้วยตนเอง	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว หรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองด้วยตนเอง
5.การสื่อสาร	5.ลักษณะการสื่อสารในครอบครัว	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด
6.บทบาทชายหญิง	6.ลักษณะของการแสดงบทบาท	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว
7.วงจรชีวิต	7.1วัยเด็ก /วัยรุ่น วัยพึ่งพึง 7.2มีครอบครัว 7.3วัยชรา	นายทองสวัสดิ์ นางสาวอิสริยาพร นายเพ็ง นายโพทิสัก นายชัยชนะ -	นางสาวอิสริยาพร นายทองสวัสดิ์ นายเพ็ง นายโพทิสัก นายชัยชนะ -	นางสาวอิสริยาพร นายทองสวัสดิ์ นายเพ็ง นายโพทิสัก นายชัยชนะ -
8.การเงิน		ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน
9.โครงสร้างครอบครัว	9.1 รูปแบบ 9.2 ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน 9.3 อำนาจในครอบครัว	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยว หย่าร้าง ย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง อยู่คนเดียว พ่อเป็นใหญ่
10. การผลิต	10.1 ลักษณะการผลิต 10.2 ตลาด 10.3 รูปแบบผลิตภัณฑ์ 10.4 แรงงานในขั้นตอนการผลิต 10.5 เทคนิค / เครื่องมือ	ผลิตเพื่อขาย รับจ้างหลอมเงินก้อน ตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้ามาซื้อที่บ้าน เครื่องประดับแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานชายทุกขั้นตอน รูปแบบดั้งเดิม	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ รอรับลูกค้า เปิดขายหน้าบ้าน เครื่องประดับแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานชายทุกขั้นตอน รูปแบบดั้งเดิม	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ รอรับลูกค้าเปิดขายหน้าบ้าน เครื่องประดับแบบดั้งเดิม แรงงานคน ใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน มีการนำเครื่องรีดเงินมาใช้

4. พลวัตทางสังคมของกลุ่มครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้

ช่างแกะสลัก เจริญรุ่งเรืองในเมืองหลวงพระบางเนื่องจากเป็นช่างฝีมือที่มีความสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ในการทำเสาไม้ ประตู บานหน้าต่าง ประกอบโบสถ์ วิหาร ภายในวัด ทำให้มีการถ่ายทอดความรู้ในหมู่พระและเณร ตลอดจนประชาชนทั่วไปที่เข้ามาช่วยในการสร้างวัด ขณะที่ในสมัยเจ้ามหาชีวิตได้มีการส่งเสริมงานช่างแกะสลัก โดยช่างแกะสลักที่มีชื่อเสียงในสมัยเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนา คือ เพียตัน มีผลงานสำคัญ คือ งานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักเรื่องรามเกียรติ์ตอนนางสีดาลุยไฟ ที่ด้านหน้าของโรงเมี้ยนโกศ สถานที่เก็บพระโกศของเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ ซึ่งสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2504 ช่างในหลวงพระบางถือกันว่าลวดลายการแกะสลักของเพียตันเป็นต้นแบบของงานแกะสลัก ในภายหลังเจ้าศรีสว่างวัฒนาได้มีการจัดตั้งโรงเรียนศิลปกรรมขึ้นเพื่อเป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ด้านงานช่างแก่คนทั่วไป

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครอบครัวที่ประกอบประกอบอาชีพแกะสลักไม้ในเมืองหลวงพระบาง โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 3 ครอบครัว คือ ครอบครัวที่ 1 นายบุญคง ศรีพรรณธร ครอบครัวที่ 2 นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และครอบครัวที่ 3 นายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งมีชีวประวัติและสภาพของครอบครัว ดังนี้

ครอบครัวที่ 1 นายบุญคง ศรีพรรณธร

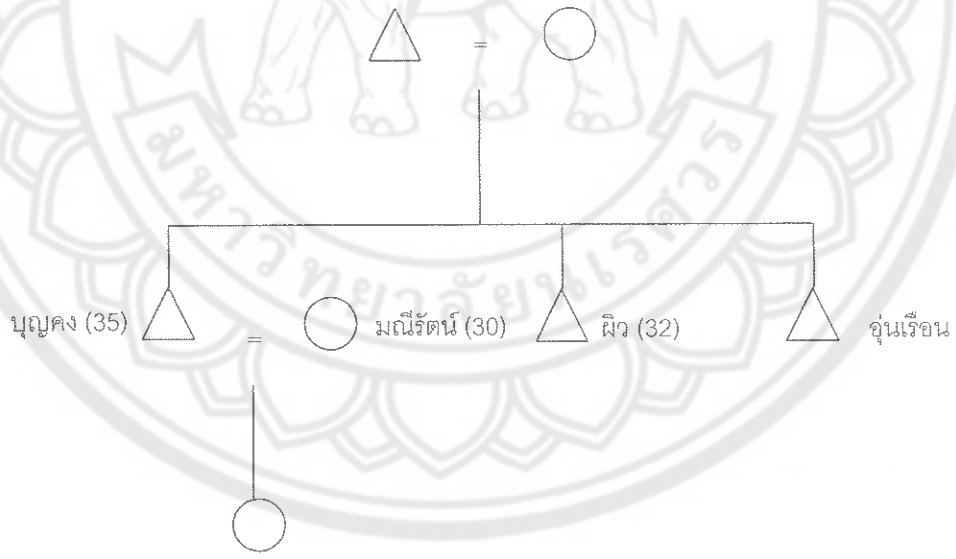

ภาพ 58 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายบุญคง ศรีพรรณธร

ครอบครัวที่ 1 นายบุญคง ศรีพรรณธร อายุ 35 ปี หลังจากที่เรียนจบจากโรงเรียนวิจิตรกรรม เมืองเวียงจันทน์ในปี พ.ศ. 2535 ได้กลับมาอยู่ที่บ้านเกิดที่เมืองหลวงพระบาง นายบุญคงได้ร่วมกับน้องชายและกลุ่มเพื่อน ๆ ทำงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักออกขาย ประกอบกับช่วงเวลานั้นสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวได้มีนโยบายการท่องเที่ยวให้เกิดการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง และยังไม่มีสินค้าประเภทไม้แกะสลักขนาดเล็กจำหน่ายในเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นสินค้าแปลกใหม่ทำให้ได้รับความสนใจจากลูกค้า ตลอดจนมีการคำสั่งซื้อสินค้าจากเมืองเวียงจันทน์และแขวงบ่อแก้ว แต่เมื่อภายหลังงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ได้ลดความนิยมน้อยลง เนื่องจากต้องระมัดระวังระหว่างการขนส่งอย่างมากเพราะแตกหักง่าย ทำให้การรวมกลุ่มกับเพื่อนๆ ได้ยุติลง แต่ด้วยความสนใจส่วนตัวจึงยังคงทำอยู่พร้อมทั้งรับวัยรุ่นชายในท้องถิ่นที่สนใจมาเรียนรู้การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักในฐานะลูกศิษย์

ในปี พ.ศ. 2538 เมืองหลวงพระบางได้ขึ้นทะเบียนมรดกโลก ประกอบกับนายบุญคงแต่งงานกับนางมณีรัตน์ ซึ่งเป็นพยาบาล และย้ายมาอยู่ที่บ้านภรรยาที่บ้านเชียงม่วนซึ่งอยู่เขตในพื้นที่อนุรักษ์เมืองมรดกโลก จึงปรับปรุงบ้านของภรรยาเป็นสถานที่จัดแสดงสินค้าไม้แกะสลักของตน แต่เมื่อภาครัฐส่งเสริมให้เกิดตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) ทำให้เกิดการนำงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักจากโรงงานนอกเมืองหลวงพระบางมาขายที่ตลาดมืด ทำให้การรายได้จากการขายไม้แกะสลักที่ร้านของนายบุญคงลดลง

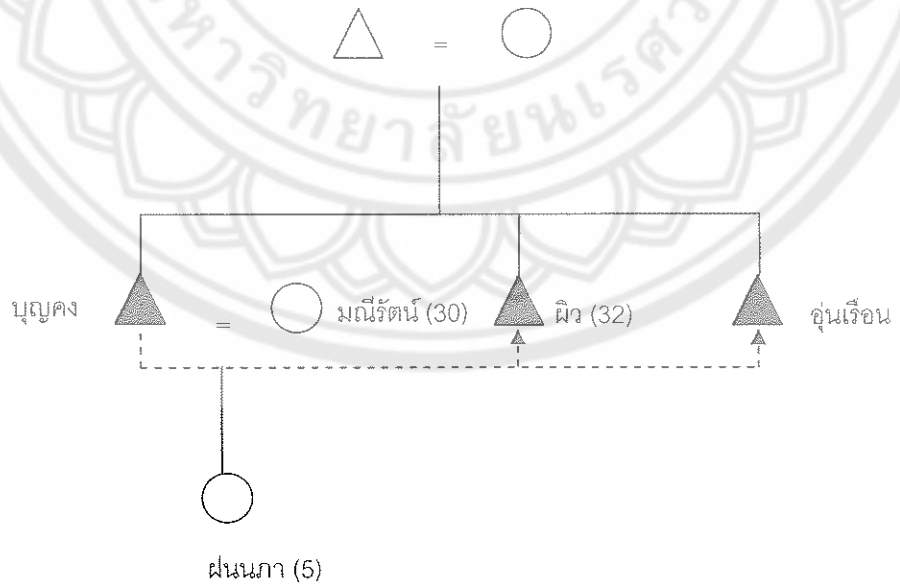

ภาพ 59 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายบุญคง ศรีพรรณธร

ในปัจจุบัน นายบุญคงยังคงประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก พร้อมกับเปิดร้านอาหารในที่ว่างหน้าบ้านริมน้ำโขงควบคู่ไปด้วยเพื่อเพิ่มรายได้ของครอบครัว และยังคงถ่ายทอดความรู้ด้านงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักให้แก่กลุ่มวัยรุ่นชายในชุมชนบ้านเชียงม่วน ทำให้ได้รับการแต่งตั้งจากภาครัฐเป็นหัวหน้ากลุ่มชาวหนุ่มซึ่งมีหน้าที่ในการอบรมให้คำชี้แนะแก่วัยรุ่นในชุมชนอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย

ครอบครัวที่ 2 นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต

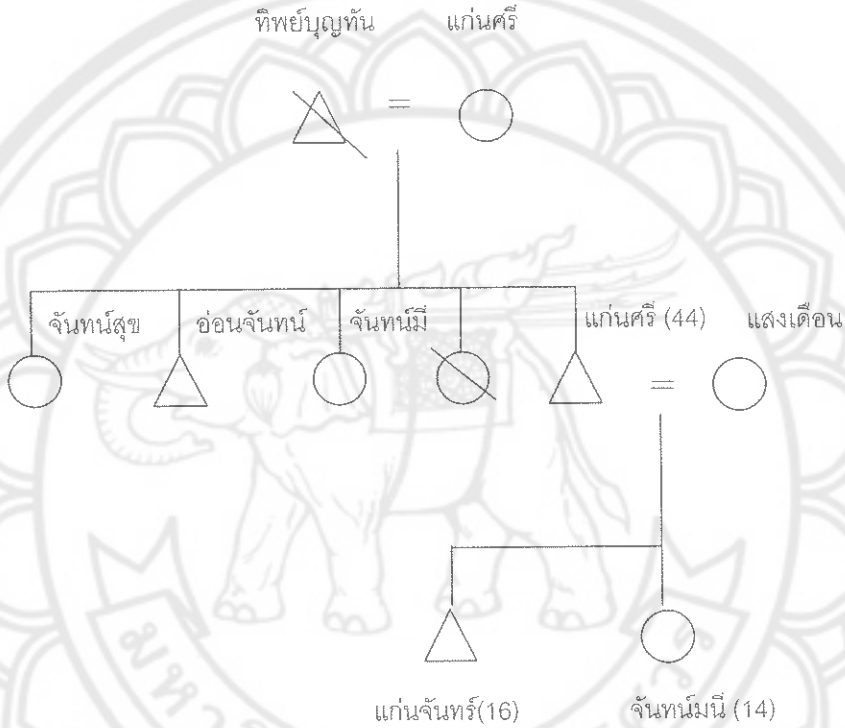

ภาพ 60 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต

ครอบครัวที่ 2 ครอบครัวนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี เป็นชาวลื้อบ้านผานมในอดีตเคยเป็นอาจารย์สอนโรงเรียนวิจิตรกรรม เมืองหลวงพระบาง และได้ออกมาทำงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักประเภทประตูหน้าต่างให้กับบริษัทเอกชน ภายหลังได้ออกมาทำเองและส่งขายให้กับร้านค้าต่างๆ ในเมือง จนในปี พ.ศ.2542 มีการจัดตั้งศูนย์หัตถกรรมทอผ้าขึ้นที่บ้านผานม จึงได้มาขอร่วมจัดจำหน่ายงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักที่ผลิตขึ้นที่ศูนย์หัตถกรรม พร้อมลดขนาดของงานแกะสลักของตนให้เล็กลง ตลอดจนปรับเปลี่ยนรูปแบบให้เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้เกี่ยวข้องกับผ้า เช่น ราวแขวนผ้า เพื่อเป็นของที่ระลึกได้

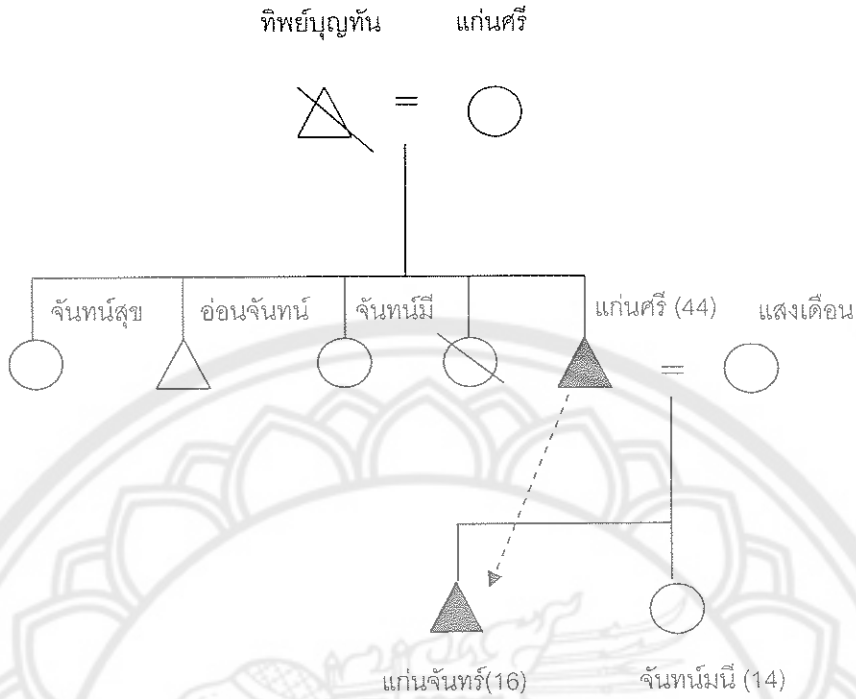

ภาพ 61 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต

ปัจจุบันนายแก่นศรีได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรชายคนโตคือนายแก่นจันทร์ อายุ 16 ปี ซึ่งขณะนี้เป็นแรงงานสำคัญในการผลิตของครอบครัว และนายแก่นศรีหวังให้เป็นผู้สืบทอดความเป็นช่างแกะสลักของครอบครัว พร้อมทั้งนายแก่นจันทน์ก็มีเป้าหมายที่จะประกอบอาชีพเป็นช่างแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักเช่นเดียวกันกับพ่อ ส่วนบุตรสาว คือ เด็กหญิงจันทร์มณี อายุ 14 ปี มีหน้าที่นำไม้แกะสลักของครอบครัวไปขายที่ตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) พร้อมกับญาติที่นำผ้าไปขาย

ครอบครัวที่ 3 นายเชียงสุก กรรมธิ

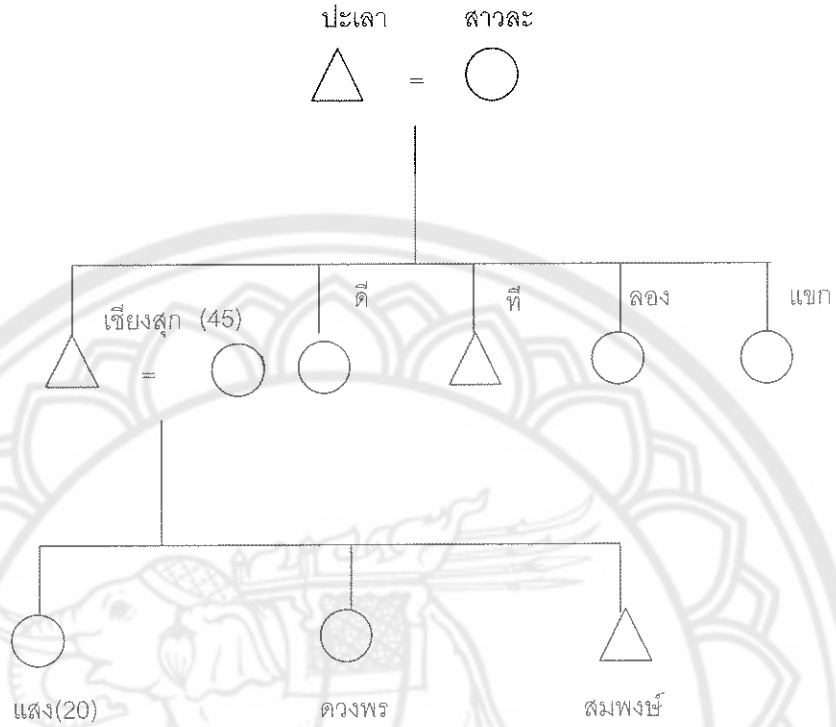

ภาพ 62 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายเชียงสุก กรรมธิ

ครอบครัวที่ 3 นายเชียงสุก กรรมธิ อายุ 45 ปี ชาวบ้านซาด ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางประมาณ 20 กิโลเมตร เดิมประกอบอาชีพทำนา ทำสวนเป็นหลัก ต่อมาได้เรียนรู้การแกะสลักจากพระที่วัดในหมู่บ้าน โดยในระยะแรกได้ทำการแกะสลักชิ้นงาช้างเป็นพระพุทธรูปขนาดเล็กเพื่อไว้สำหรับห้อยคอจำหน่าย โดยมีพ่อค้าจากเวียงจันทน์มารับซื้อที่หมู่บ้าน แต่ภายหลังงาช้างเริ่มหายาก จึงเปลี่ยนจากการแกะสลักงาช้างมาเป็นการแกะสลักพระพุทธรูปแทน โดยมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อไปขายที่ตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) ในเมืองหลวงพระบาง และรับไปขายที่เวียงจันทน์ ต่อมาเมื่อมีโอกาสได้ทดลองนำสินค้าเข้ามาวางขายที่ตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) ด้วยตนเองจึงพบว่า สามารถขายได้ราคาดีและเป็นที่ต้องการของตลาด จึงตัดสินใจนำมาขายด้วยตนเองโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง

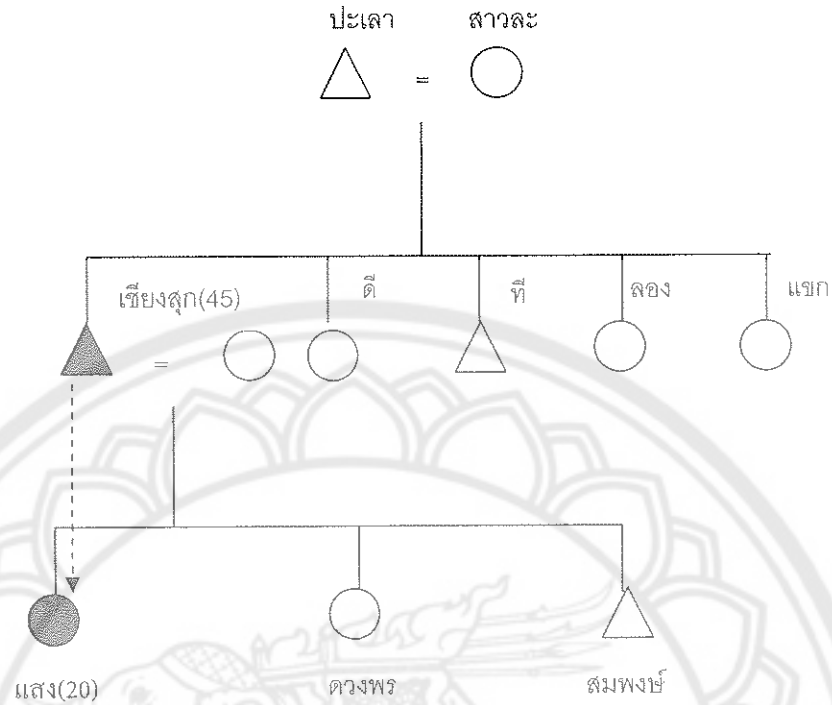

ภาพ 63 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายเชียงสุก กรรมธิ

ในปัจจุบันนายเชียงสุกได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับบุตรชายคนโตคือนายแสง กรรมธิ อายุ 20 ปี ซึ่งขณะนี้เป็นแรงงานสำคัญในการผลิตของครอบครัว ก็มีเป้าหมายที่จะประกอบอาชีพเป็นช่างแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักสืบเช่นเดียวกันกับพ่อ

4.1 ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2529-2537

4.1.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพแกะสลักพบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความ

ความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ช่างแกะสลัก" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้เป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิงเพราะมีความเชื่อว่าการแกะสลักเป็นหน้าที่ของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้อง ตัดไม้ และต้องใช้เครื่องมือในการแกะ ขัด แต่งชิ้นงานที่ต้องใช้กำลังในการผลิต นายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิตและนายเชียงสุก กรรมธิ ต่างก็มีสถานภาพ "ช่างแกะสลัก"

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในระยะก่อนมรดกโลกสถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติกลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชนทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้

การถ่ายทอดความรู้ ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องเงินลวดลายหลวงพระบาง ทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาทำงานอยู่ภายในร้าน

กระบวนการเรียนรู้ นายบุญคง ศรีพรรณธรและนายแก่นศรี แก้ววิไลจิตต่างก็เคยได้เรียนรู้เรื่องการแกะสลักจากโรงเรียนวิจิตรกรรม ดังคำบอกเล่าของนายบุญคง ศรีพรรณธร อายุ 35 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ที่เล่าว่า

...จบโรงเรียนวิจิตรกรรมมา มีความรู้เรื่องการแกะสลักก็อยากทำงานตามความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมา เราเรียนการแต้มลายมาทำให้เราคงเอกลักษณ์ลายลาวโบราณของเพียตันน้องชายก็ทำงานแกะสลักเหมือนกันแต่ว่าไม่ได้สอนให้โดยตรง ให้ไปเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรมเพราะการเป็นช่างที่ดี ต้องเริ่มจากการเขียนลายและปัจจุบันก็มีสอนเฉพาะในโรงเรียนจิตรกรรม

(บุญคง ศรีพรรณธร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ที่เล่าว่า

...เรียนจบประถมก็ไปเรียนที่โรงเรียนวิจิตรกรรมที่หลวงพระบางและได้เป็นครูสอนที่โรงเรียนวิจิตรกรรมอยู่ 2 ปีตอนเรียนที่โรงเรียนวิจิตรกรรม เราเรียนแต้มลายมาก่อนทำให้สามารถผสมผสานลายได้ แต่ส่วนใหญ่เป็นลายลาวแท้ตามตำราศิลปะหลวงพระบางของเพียตัน เช่น ลายผักกูด ลายเปลวไฟ เป็นต้น

(แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

ในขณะที่นายเชียงสุก กรรมธิ อายุ 45 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักไม้

...ไม่ได้เรียนที่โรงเรียนวิจิตรกรรมแต่เรียนกับอาจารย์ที่วัดที่บ้านซาดเรานี่แหละอาจารย์ชื่อบาโบ ทำตั้งแต่พระองค์เล็กๆ ทำจากงาช้าง ทำเป็นอาชีพเสริมจากการทำไร่ทำนา ใครเอางาช้างมาให้ก็แกะ จนปี พ.ศ.2531 แต่งงาน พ่อตาทำแกะสลักก็เปลี่ยนมาแกะสลักตามเพราะอาจารย์ที่เราทำงาช้างเสียชีวิตในปี พ.ศ.2533

(เชียงสุก กรรมธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2550)

การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในระยะก่อนมรดกโลกส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องเงินในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในระยะก่อนมรดกโลกเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การ ตัดไม้ และต้องใช้เครื่องมือในการแกะ ขัด แต่งชิ้นงานส่วนผู้หญิงจะไม่ได้แปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) นายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ แก่นจันทร์ แก้ววิไลจิตและนายแสง กรรมธิ ยังคงเป็นวัยพึ่งพิงและเป็นแรงงาน ในการผลิตของครอบครัวในฐานะผู้ช่วยเหลือ ส่วนนายบุญคง ยังไม่มีบุตร

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ในระยะก่อนมรดกโลกอยู่ในการดูแลของนายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิตและนายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่าย ย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

4.1.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

การแกะสลักในอดีตมีการถ่ายทอดและเรียนรู้กันภายในวัดเพื่อใช้ในการบูรณะซ่อมแซมศาสนสถานต่างๆ และอีกส่วนหนึ่งเป็นการรับราชการภายใต้การอุปถัมภ์จากราชสำนัก แม้สิ้นยุคเจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ รัฐบาลก็ยังคงส่งเสริม โดยให้บรรดาครูช่างแกะสลักที่มีความรู้ด้านการแต้มลาย (เขียนลาย) เข้ารับราชการในโรงเรียนวิจิตรกรรม ของรัฐบาล ตลอดจนส่งเสริมให้เกิดการค้นคว้าด้านศิลปะลายลาวหลวงพระบาง อย่างจริงจัง จนกลายเป็นตำราศิลปะลาวที่ใช้กัน โดยเฉพาะองค์ความรู้ของเพียตัน ซึ่งได้รับการยกย่องให้เป็นบรมครูด้านจิตรกรรมและประติมากรรมในสกุลช่างเมืองหลวงพระบาง (ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2535, หน้า 36) ดังนั้นความรู้ส่วนใหญ่เกี่ยวกับงานจิตรกรรมภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจึงเกิดขึ้นในโรงเรียนวิจิตรกรรมเป็นส่วนใหญ่

ในระยะก่อนเป็นมรดกโลกนี้จะมีการแกะสลักไม้เพื่อขายมีการตลาดเชิงรับรอให้ลูกค้าเดินทางมาซื้อที่ร้านหรือที่บ้าน โดยนายนายบุญคง ศรีพรรณธรและนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต ได้นำมอเตอร์มาช่วยในขั้นตอนการฉลุไม้เพื่อทำให้ผลิตได้รวมเร็วยิ่งขึ้น ส่วนนาย เชียงสุกกรรมธิ ใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต ตัดไม้ เจียรไม้ แกะไม้ ขัดไม้ ลงสี

เน้นการผลิตสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวันและสิ่งของที่ใช้ในการประดับตกแต่งบ้าน โดยลวดลายส่วนใหญ่ที่ใช้ในการแกะสลักจะเน้นทำตามแบบลวดลายของเพียตัน ช่างหลวงที่มีชื่อเสียงอย่างมากในเรื่องความสามารถ ในการแกะสลักที่สวยงาม ดังคำบอกเล่าของนายบุญคง ศรีพรรณธร อายุ 35 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ที่เล่าว่า

...ที่ตั้งร้านตรงนี้เป็นบ้านดั้งเดิมของแฟน ครอบครัวแฟนทำสวนดอกไม้ แต่งงานกับแฟนในปี พ.ศ.2536 แล้วย้ายเข้ามาอยู่บ้านแฟน ตอนแรกก็ช่วยกิจการปลูกดอกไม้ แต่เนื่องจากเราจบโรงเรียนจิตรกรรมมา มีความรู้เรื่องการแกะสลักก็อยาก ทำงานตามความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมา ตอนแรกก็เป็นการแกะเล่นในช่วงว่างงาน ต่อมาจึงเริ่มทำอย่างจริงจัง โดยเอาชิ้นงานที่เสร็จแล้วมาแขวนไว้บริเวณสวนดอกไม้ ตอนแรกหาคนซื้อยังไม่ได้ ยังไม่มีนักท่องเที่ยว แต่ทำไว้เพราะคิดว่าลูกค้าที่มาดูดอกไม้ก็อาจจะซื้อกลับไป ตกแต่งบ้านทำได้ 3 ปี ก็ประกาศเป็นมรดกโลก ช่วงก่อนเป็นมรดกโลกเราเป็นเจ้าเดียวที่ทำ ทำคนเดียว มีน้องมาช่วยบ้างทำเล็กๆ ในครอบครัว แต่ส่วนใหญ่ทำคนเดียวเพราะต้องเข้าใจเรื่องลวดลาย คนมาซื้อดอกไม้เห็นแปลก บางทียังทำไม่ทันเสร็จดีก็ซื้อไป ก่อนเป็นมรดกโลกขายดี ช่วงหลังมีคนทำตาม ทำให้เรามีคู่แข่งแต่เนื่องจากเราเรียนการแต้มลายมาทำให้เราคงเอกลักษณ์ลายลาวโบราณของเพียตันทำให้ยังขายได้

(บุญคง ศรีพรรณธร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2550)

นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวแกะสลักไม้ ได้เล่าถึงการประกอบอาชีพโดยอาศัยความรู้ความสามารถด้านศิลปะที่เป็นความสามารถของตัวเองนำมาผลิตไม้แกะสลักดังความว่า

...เป็นคนบ้านผานม ผู้ชายก็ทำนา ผู้หญิงก็ทอผ้า เราเป็นเด็กผู้ชายก็ตามพ่อแม่ทำไร่ ทำนาเลยตามพ่อไป แม่ก็ทอผ้าที่บ้าน เรียนจบประถมก็ไปเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรมที่หลวงพระบางและได้เป็นครูสอนที่โรงเรียนจิตรกรรมอยู่ 2 ปี แต่เงินเดือนมันน้อยเลยออกไปทำงานกับเอกชน บริษัทเอกชนเกี่ยวกับการทำป้ายโฆษณา ป้ายร้านวัตถุโบราณ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2531 เมื่อแต่งงานก็ย้ายมาอยู่กับเมียที่บ้านผานม ก็ออกจากงานในปี พ.ศ.2536 เริ่มคิดทำงานแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักด้วยตนเอง เราเริ่มค่อยๆ นำไม้มาแกะให้เป็นรูปร่าง ตอนแรกก็แกะจากไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้แบบนี้จะแกะสวย

ตอนเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรม เราเรียนแต้มมาก่อนทำให้สามารถผสมผสานลายได้ แต่ส่วนใหญ่เป็นลายลาวแท้ ตามตำราศิลปะลายหลวงพระบางของเพียตัน เช่น ลายผักกูด ลายเปลวไฟ เป็นต้น พอเมื่อเป็นมรดกโลกก็เลยขอทางศูนย์ฯ (ศูนย์วัฒนธรรม) ก็เอางานไม้ของเรามาวางขายในศูนย์ด้วย

(แก่นศรี แก้วไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

นายเชียงสุก กรรมธิ อายุ 45 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวแกะสลักไม้ ได้เล่าถึงการประกอบอาชีพของตนเอง ว่า

...ไม่ได้เรียนที่โรงเรียนจิตรกรรม แต่เรียนกับอาจารย์ที่วัดที่บ้านซาดเรานี่แหละ อาจารย์ชื่อบาโบ ทำตั้งแต่พระองค์เล็ก ๆ ทำจากงาช้าง ทำเป็นอาชีพเสริมจากการทำไร่ทำนา ใครเอางาช้างมาให้ก็แกะ จนปี พ.ศ.2531 แต่งงาน พ่อตาก็แปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ก็เปลี่ยนมาแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักตามเพราะอาจารย์ที่เราทำงาช้างส่งให้เสียชีวิตในปี พ.ศ.2533 ตอนนั้นงานงาช้างขายดี รู้ว่าทำส่งร้านทองคำมาทำเป็นสร้อยคอ ส่งขายเวียงจันทน์และไทย แต่เมื่ออาจารย์ตายก็ไม่รู้จะส่งใครเลยเอาความรู้เดิมมาทำไม้เป็นพระพุทธรูป คนก็เอาไม้มาให้เราทำ จ้างเราเราก็ทำ จนในปี พ.ศ. 2543 ก็เริ่มทำจริงจัง ไปส่งขายในเมือง ช่วงก่อนหน้านั้นก็มีพ่อค้าจากในเมืองมารับซื้อมาสั่งไว้และเราก็ทำสะสมเขามาเอาเป็นรอบๆ ตอนหลังรู้สึกอยากลองออกไปขายที่ตลาดมืดด้วยตนเอง ไม่มีใครแนะนำดูๆ แล้วก็ทำตาม เพราะเรามีพื้นฐานอยู่แล้ว ดูแบบจากเพียตัน แล้วก็เอามาทำ มันจะมีสัดมีส่วนและโครงสร้าง มันขึ้นอยู่กับความชอบ ตอนยังไม่เป็นมรดกโลกก็ขายดี

(เชียงสุก กรรมธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2550)

4.2 ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก พ.ศ. 2538- 2546

4.2.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior)การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ช่างแกะสลัก" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการแกะสลักให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิงเพราะมีความเชื่อว่าการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักเป็นหน้าที่ของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้องตัดไม้ แปรรูปไม้เป็นชิ้นงานเพื่อรอการแกะสลัก แกะสลัก ขัด ลงสี ทุกช่วงของขั้นตอนการทำงานต้องใช้กำลังและแรงงาน ซึ่งนายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิตและนายเชียงสุก กรรมธิ ต่างก็มีสถานภาพ "ช่างแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก"

บทบาท (Role) หมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกสถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติกลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชนทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้

การถ่ายทอดความรู้ การถ่ายทอดความรู้ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกเป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการทำเครื่องเงินลวดลายหลวงพระบาง ทุกขั้นตอน

ให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาทำงานอยู่ภายในร้าน

ดังคำบอกเล่าของนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

> ...ตอนนี้บุตรชายมาช่วยแกะไม้แล้ว ไม่ได้สอนแต้มลาย สอนแกะอย่างเดียว เวลาเราแกะออกมาเขาดู เขาจะรู้ เวลาเราปาด เขาเห็นเราทำ เขาก็ทำได้ โดยจะทำให้ดูก่อน แล้วก็ถอยออกมาให้เขาลองทำ แล้วก็จะบอกว่าตรงนี้ยังไม่อ่อนนะ ให้แก้ไข แล้วก็ทำให้ดูอีกทีหนึ่งว่าน้ำหนักมือจะขนาดไหน แล้วก็ให้เขาทำต่อไป โดยให้เป็นค่าจ้างเพื่อสร้างกำลังใจตอนนี้หลังเลิกเรียนก็จะมาช่วยแกะไม้ เป็นประจำมองว่างานช่างเป็นมรดกตกทอดให้ถึงลูก แต่เรียนกับพ่อนี้ทฤษฎีอาจจะไม่สูง ลูกรู้แต่ทฤษฎีพื้นฐาน ถ้าจะให้รู้จริงเรื่องการแต้มก็ต้องไปเข้าเรียนเพราะมีหลายอาจารย์สอน จะได้รู้จริง ถ้าลูกสนใจอาจจะส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรม แต่ถ้าจะเป็นช่างแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักแค่นี้ก็พอแล้ว
>
> (แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายเชียงสุก กรรมธิ อายุ 45 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัว ผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

> ...ตอนสอนให้บุตรชาย เป็นการสอนแบบให้ถากขึ้นโครงร่างก่อน ไม่ได้สอนแต้มลายก่อน เพราะเขาดูหนังสือและก็แต้มเองได้ เค้ายังแต้มรูปวางโครงรูปพระพุทธรูปไว้ตั้งหลายแบบเค้าชอบวาดรูปมาตั้งแต่เด็ก เห็นลายตามวัดตามวา ก็ลองเอากลับมาแต้มลายเรื่อยๆ พอดูหนังสือศิลปะของพ่อก็ลอกเลียนแบบได้เลย งานแกะสลักจึงเริ่มสอนตั้งแต่สับไม้ ถากไม้ แซะไม้ แกะไม้ โดยไม่ต้องสอนการวางโครงร่างสัดส่วนพระพุทธรูป เพราะเค้าเห็นเราทำ ทำโครงให้ดูครั้งเดียวก็ทำเป็น จะเน้นทำให้ดูเป็นตัวอย่างและให้ทำตาม ไม่ต้องจับมือแบบเขียนหนังสือจะใช้สิ่วตัวไหนก่อน ตัวไหนหลังก็บอกให้มองดูว่าเราจะแซะร่องไหน เขาก็จะคอยมองดูแล้วก็ทำตาม และเราคอยมองว่าเขาลงสิ่วถูกไม่ถูกอย่างไร เช่น ตอนเรียนไม่มีการเรียงสิ่ว หยิบใช้แล้วก็วางรอบตัว สุดท้ายสิ่วก็หล่นตำตีน

เราก็เดาวาต้องตำตีนแต่ไม่บอกให้เจ็บถึงจะจำ แกะสลักก็เหมือนกันผิดถูกต้องลงมือเอง เพราะถ้าผิดเราก็คอยแก้ไขให้ได้ และเขาก็จะจำ

(เชียงสุก กรรมธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้ นายบุญคง ศรีพรรณธรและนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต ต่างก็เคยได้เรียนรู้เรื่องการแกะสลักจากโรงเรียนวิจิตรกรรมคำบอกเล่าของนายบุญคง ศรีพรรณธร อายุ 35 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

...จบโรงเรียนวิจิตรกรรมมา มีความรู้เรื่องการแกะสลักก็อยากทำงานตามความรู้ที่ได้ร่ำเรียนมา เราเรียนการแต้มลายมาทำให้เราคงเอกลักษณ์ลายลาวโบราณของเพียตันน้องชายก็ทำงานแกะสลักเหมือนกันแต่ว่าไม่ได้สอนให้โดยตรง ให้ไปเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรมเพราะการเป็นช่างที่ดี ต้องเริ่มจากการเขียนลายและปัจจุบันก็มีสอนเฉพาะในโรงเรียนจิตรกรรม

(บุญคง ศรีพรรณธร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

...เรียนจบประถมก็ไปเรียนที่โรงเรียนวิจิตรกรรมที่หลวงพระบางและได้เป็นครูสอนที่โรงเรียนวิจิตรกรรมอยู่ 2 ปี ตอนเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรม เราเรียนแต้มมาก่อนทำให้สามารถผสมผสานลายได้ แต่ส่วนใหญ่เป็นลายลาวแท้ ตามตำราศิลปะลายหลวงพระบางของเพียตัน เช่น ลายผักกูด ลายเปลวไฟ เป็นต้น

(แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

ในขณะที่นายเชียงสุก กรรมธิ อายุ 45 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ เล่าว่า

...ไม่ได้เรียนที่โรงเรียนจิตรกรรม แต่เรียนกับอาจารย์ที่วัดที่บ้านซาดเรานี่แหละ อาจารย์ชื่อบาโบ ทำตั้งแต่พระองค์เล็ก ๆ ทำจากงาช้าง ทำเป็นอาชีพเสริมจากการ ทำไร่ทำนา ใครเอางาช้างมาให้ก็แกะ จนปี พ.ศ.2531 แต่งงาน พ่อตาก็ทำงานแกะสลักก็เปลี่ยนมา แกะสลักตามเพราะอาจารย์ที่เราทำงาช้างส่งให้เสียชีวิตในปี พ.ศ.2533

(เชียงสุก กรรมธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2550)

การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการทำเครื่องเงินในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกเป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การตัดไม้ เจียรไม้ แกะไม้ ขัดไม้ ลงสี ส่วนผู้หญิงจะแกะสลักแต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว ดังคำบอกเล่าของนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

...ผู้หญิงให้ไปเรียนทอผ้ากับแม่กับญาติทางแม่เค้าเรียนสืบทอดกันมาแต่โบราณ ไม่เคยคิดจะสอนงานแกะสลักให้บุตรสาว เพราะเขาไม่จำเป็นต้องทำงานแกะสลัก เพราะเขามีการทอผ้าเป็นอาชีหลักของผู้หญิงอยู่แล้ว การทอผ้าก็เลี้ยงตนเองได้แล้ว แต่การแกะสลักนี้ต้องสอนบุตรชาย เพราะบุตรชายไม่มีอาชีพอย่างบุตรสาว และก็จะถ่ายทอดสู่หลานชาย หรือลูกเขย เพื่อให้เป็นอาชีพติดตัวกันไป

(แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก นายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ แก่นจันทร์ แก้ววิไลจิตและนายแสง กรรมธิ ยังคงเป็นวัยพึ่งพิงและเป็นแรงงาน ในการผลิตของครอบครัวในฐานะผู้ช่วยเหลือ ส่วนนายบุญคง ยังไม่มีบุตร

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกอยู่ในการดูแลของนายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิม แต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเองต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

4.2.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

การเป็นมรดกโลกของเมืองหลวงพระบางนอกจากจะส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและเลือกซื้อสินค้าที่สะท้อนความเป็นมรดกโลกภายในเมืองหลวงพระบางเป็นจำนวนมาก นักท่องเที่ยวนิยมเลือกซื้อไม้แกะสลักที่มีลวดลายสะท้อนความเป็นมรดกโลกหลวงพระบางเพื่อเป็นของฝากของที่ระลึก

ในช่วงกำหนดพื้นที่มรดกโลกนี้จะมีการผลิตเพื่อขาย โดยนายนายบุญคง ศรีพรรณธร ยังคงใช้รูปแบบการตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้าเดินทางมาซื้อที่บ้าน ส่วนนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ได้ปรับรูปแบบเป็นการตลาดเชิงรุก โดยนายแก่นศรีให้บุตรสาว นำไปขายที่ตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) พร้อมกับญาติที่นำผ้าทอไปขาย ส่วนนายเชียงสุก ได้นำพระพุทธรูปแกะสลักไปขายที่ตลาดมืดด้วยตนเองพร้อมกับภรรยา

พร้อมกันนั้นนายบุญคง ศรีพรรณธร และนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต ได้นำมอเตอร์มาช่วยในขั้นตอนการฉลุไม้เพื่อทำให้ผลิตได้รวมเร็วยิ่งขึ้น ส่วนนายเชียงสุก กรรมธิ ยังคงใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่การตัดไม้ แปรรูปไม้เป็นชิ้นงานเพื่อรอการแกะสลัก แกะสลัก ขัด ลงสี

มีการพัฒนารูปแบบเพื่อปรับเป็นของฝากของที่ระลึก ที่สะท้อนความเป็นมรดกโลกหลวงพระบาง เช่น แกะสลักด้วยลวดลายใหม่ๆ ใหม่ เช่น เป็นรูปวัดเชียงทอง รูปสถานที่สำคัญ หรือการแกะสลักพระพุทธรูป แทนการแกะสลักด้วยลวดลายแบบดั้งเดิมที่ทำเป็นบานประตู หรือหน้าต่างอย่างแต่เดิม

ดังคำบอกเล่าของนายเชียงสุก กรรมธิ อายุ 45 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ได้เล่าถึงการทำผลิตภัณฑ์แบบใหม่เพื่อตอบสนองต่อกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกว่า

> ...พอเรารู้ว่ารัฐจัดให้มีตลาดมืด รู้สึกอยากลองออกไปขายที่ตลาดมืดด้วยตนเอง ไม่ต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง ทำสินค้าใหม่คือพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้โดยมีพุทธลักษณะเป็นศิลปะแบบหลวงพระบาง เมื่อนำออกไปขายก็พบว่าขายดี นักท่องเที่ยวให้ราคาสูง คนสนใจมาก ส่วนใหญ่จะเลือกซื้อพระประจำวันเกิด เราบอกเลยว่านี่คือพระพุทธรูปทำใหม่ เลียนแบบศิลปะโบราณ สามารถซื้อขายได้ เพราะมีกฎหมายกำหนดว่าห้ามนำพระพุทธรูปที่มีอายุมากกว่า 50 ปี มาขายที่ตลาดมืด เพราะนำออกนอก
>
> (เชียงสุก กรรมธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับเล่าของนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในผู้ประกอบอาชีพครอบครัวแกะสลักไม้ ได้เล่าถึงการปรับลดความละเอียดของลวดลายเพื่อเร่งการผลิตและเพิ่มลวดลายใหม่ๆ ว่า

> ...เมื่อเราเอาไปขายที่ ตลาดมืดจะทำลายละเอียดอย่างเดิมก็ไม่ได้ แกะงามๆ ละเอียดมากไปก็ขายยาก เพราะราคาสูงมากคนก็ไม่ซื้อ เราก็ทำยาก บางทีลูกค้าต่อแทบไม่ได้ราคาอะไรเลย ต้องลดลวดลาย ลดดอกเพื่อการค้า ทำให้ได้มากชิ้น พร้อมทั้งต้องมีลวดลายใหม่ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของหลวงพระบาง เช่น แกะเป็นรูปหอพิพิธภัณฑ์ แกะเป็นรูปวัดเชียงทอง ตอนนี้ก็ทำเป็นรูปปู่เยอ ย่าเยอ เพราะนักท่องเที่ยวถามหากันเยอะ อยากได้เป็นที่ระลึก
>
> (แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

4.3 ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก พ.ศ. 2547-2550

4.3.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ช่างแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของบุคคล ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ อย่างมาก กล่าวคือ ในสังคมลาวนิยมถ่ายทอดความรู้เรื่องการแกะสลักให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย มากกว่าเครือญาติที่เป็นผู้หญิงเพราะมีความเชื่อว่าการงานแกะสลัก จากไม้เป็นหน้าที่ของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้แรงงานคนทุกขั้นตอนการผลิต จำเป็นต้องอาศัยพละกำลังและความอดทนเป็นอย่างมาก เนื่องจากต้อง ตัดไม้ เจียรไม้ แกะไม้ ขัดไม้ ลงสี นายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ต่างก็มีสถานภาพ "ช่างแกะสลัก"

บทบาท (Role) ซึ่งหมายถึงการกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) สถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบแกะสลักไม้ ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ. 2547 – 2550) ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และถึงจะมีการจ้างก็เป็นการจ้างคนในชุมชน ทำให้ยังคงมีความสัมพันธ์ แบบปฐมภูมิ กฎระเบียบที่เข้มงวดยังไม่ถูกนำมาใช้

การถ่ายทอดความรู้ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ มีการสั่งสอนและถ่ายทอดความรู้ในการแกะสลักลวดลายหลวงพระบางทุกขั้นตอนให้กับสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติ และมีการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในชุมชนที่เข้ามาทำงานอยู่ภายในร้าน ดังคำบอกเล่าของนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

> ...ตอนนี้บุตรชายมาช่วยแกะไม้แล้ว ไม่ได้สอนแต้มลาย สอนแกะอย่างเดียว เวลาเราแกะออกมาเขาดู เขาจะรู้ เวลาเราปาด เขาเห็นเราทำ เขาก็ทำได้ โดยจะทำให้ดูก่อน แล้วก็ถอยออกมาให้เขาลองทำ แล้วก็จะบอกว่าตรงนี้ยังไม่อ่อนนะ ให้แก้ไข แล้วก็ทำให้ดูอีกทีหนึ่งว่าน้ำหนักมือจะขนาดไหน แล้วก็ให้เขาทำต่อไป โดยให้เป็นค่าจ้างเพื่อสร้างกำลังใจตอนนี้หลังเลิกเรียนก็จะมาช่วยแกะไม้ เป็นประจำมองว่างานช่างเป็นมรดกตกทอดให้ถึงลูก แต่เรียนกับพ่อนี้ทฤษฎีอาจจะไม่สูง ลูกรู้แต่ทฤษฎีพื้นฐาน ถ้าจะให้รู้จริงเรื่องการแต้มก็ต้องไปเข้าเรียนเพราะมีหลายอาจารย์สอน จะได้รู้จริง ถ้าลูกสนใจอาจจะส่งลูกไปเรียนที่โรงเรียนจิตรกรรม แต่ถ้าจะเป็นช่างแปรรูปแกะสลักไม้ แค่นี้ก็พอแล้ว
>
> (แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

กระบวนการเรียนรู้ อยู่ในรูปแบบของการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันในครอบครัวและกลุ่มเครือญาติ

การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณมีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปแกะสลักไม้ ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) เป็นไปตามเพศสภาพ กล่าวคือเป็นงานของผู้ชาย ผู้ชายจะทำทุกขั้นตอนตั้งแต่การตัดไม้ แปรรูปไม้เป็นชิ้นงานเพื่อรอการแกะสลัก แกะสลัก ขัด ลงสี ส่วนผู้หญิงจะไม่ได้แปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก แต่มีบทบาทในครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย เช่น ฝึกหัดงานบ้านงานเรือน ฝึกงานฝีมือที่มีความละเอียดประณีต เช่น งานทอผ้า งานเย็บปักถักร้อย ซึ่งจะเป็นเกณฑ์ บ่งบอกวุฒิภาวะของเพศหญิงในการเป็นผู้ใหญ่ การแต่งงานและการเป็นแม่ เมื่อแต่งงานไปแล้ว ดังเช่นคำบอกเล่าของ นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

> ...ผู้หญิงให้ไปเรียนทอผ้ากับแม่กับญาติทางแม่เค้าเรียนสืบทอดกันมาแต่โบราณ ไม่เคยคิดจะสอนงานแกะสลักให้บุตรสาว เพราะเขาไม่จำเป็นต้องทำงานแกะสลัก เพราะเขามีการทอผ้าเป็นอาชีหลักของผู้หญิงอยู่แล้ว การทอผ้าก็เลี้ยงตนเองได้แล้ว แต่การแกะสลักนี้ต้องสอนบุตรชาย เพราะบุตรชายไม่มีอาชีพอย่างบุตรสาว และก็จะถ่ายทอดสู่หลานชาย หรือลูกเขย เพื่อให้เป็นอาชีพติดตัวกันไป
>
> (แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดก

โลก (พ.ศ.2547 – 2550) นายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ แก่นจันทร์ แก้ววิไลจิตและนายแสง กรรมธิ ยังคงเป็นวัยพึ่งพิงและเป็นแรงงาน ในการผลิตของครอบครัวในฐานะผู้ช่วยเหลือ ส่วนบุตรของนายบุญคงยักเป็นเด็กน้อยจึงเป็นเพียงวัยพึ่งพิง

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 – 2550) อยู่ในการดูแลของนายบุญคง ศรีพรรณธร นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต และนายเชียงสุก กรรมธิ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ช่วงชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปแกะสลักไม้ หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิงและไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายหญิง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่ หรือปิตาธิปไตย แม้ว่าลักษณะที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงานผู้ชายเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิง ผู้หญิงอยู่ในสภาพแวดล้อมเดิมแต่พบว่าผู้หญิงก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจในครอบครัวใหม่ของเขาเอง ต้องเชื่อฟังสามีหรือผู้ชายที่อำนาจสูงสุดในครอบครัว

4.3.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะ การผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต

ภายหลังปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางมากขึ้น โดยมีการกำหนดนโยบายการลงทุนเพื่อการท่องเที่ยว (พ.ศ.2547 -2550) ส่งผลให้ครอบครัวกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม่ได้รับผลกระทบเนื่องจากการเปิดให้มีตลาดมืดทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยี่ยมชมและเลือกซื้อสินค้าที่ร้านหรือบ้านของครอบครัวที่ทำการแกะสลักไม้ น้อยลง เนื่องจากนักท่องเที่ยวนิยมเลือกซื้อสินค้าที่ตลาดมืดมากกว่าเพราะสะดวกในการเดินทางและมีราคาที่ถูกกว่าเพราะที่ตลาดมืดมีการนำไม้แกะสลักที่ผลิตในโรงงาน มีต้นทุนถูก มาขาย นักท่องเที่ยวแยกไม่ออกว่าอันไหนเป็นงานฝีมือคน อันไหนเป็นเครื่องจักรทำ

ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547 - 2550) การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักเป็นการผลิตเพื่อขาย มีการตลาดเชิงรุกมากขึ้น เช่นการนำสินค้าไปขายที่ตลาดมืด โดยนายบุญคง ศรีพรรณธร ให้น้องชายนำไปขาย นายแก่นศรี แก้ววิไลจิต ให้บุตรสาวนำไปขายพร้อมกับญาติที่นำผ้าทอไปขาย และนายเชียงสุก กรรมธิ นำพระพุทธรูปไม้แกะสลักไปขายด้วยตนเองพร้อมกับภรรยา

รูปแบบผลิตภัณฑ์ยังคงในรูปของฝากของที่ระลึก ที่สะท้อนความเป็นมรดกโลกหลวงพระบาง เช่น การแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักด้วยลวดลายใหม่ๆ ใหม่ เช่น เป็นรูปวัดเชียงทอง รูปสถานที่สำคัญ การทำไม้สำหรับแขวนผ้าทอ หรือการแกะสลักพระพุทธรูป แต่มีการปรับลดความละเอียดของลวดลาย เพื่อให้ราคาไม่สูงนักจะได้ขายแข่งกับสินค้าที่นำมาขายที่ตลาดมืดได้ ส่วนบางรายก็ได้มีการประกอบอาชีพอื่นเป็นอาชีพหลักแทนเพื่อความอยู่รอดแต่ยังคงแกะสลักอยู่ ดังคำบอกเล่าของนายบุญคง ศรีพรรณธร อายุ 35 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

> ...เมื่อมีตลาดมืดจนถึงปัจจุบัน การแข่งขันสูงขึ้น ลูกค้าไม่รู้ว่าอันไหนเป็นศิลปะแท้ เห็นราคาถูกก็ซื้อ ของเราทำละเอียดใช้เวลานาน คนหนึ่งใช้เวลา 3 วันจะเสร็จหนึ่งชิ้น ลูกค้าก็รู้สึกว่าแพง ส่วนของที่วางขายตามตลาดมืดส่วนใหญ่รับมาจากที่อื่นในราคาถูก ลดลวดลายศิลปะลง ทำแบบหยาบๆ ทำให้คนคิดว่าศิลปะลาวไม่ละเอียดเรียบร้อย ส่วนตัวไม่ได้ลดลวดลายแต่ปรับเปลี่ยนร้านให้กลายเป็นร้านอาหารเพิ่มตรงริมโขง ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกบริเวณดังกล่าวคือสวนดอกไม้ที่จัดแสดงงานไม้แกะสลักของบุญคง-ผู้วิจัย) แต่น้องที่เคยทำด้วยกันได้แยกตัวไปทำของตัวเอง ก็ลด

ลวดลายลง เพื่อให้พอไปขายที่ตลาดมืดได้ แต่ของที่ร้านไม่เอาไปขาย ทำแค่เป็นอาชีพเสริมเท่านั้น

(บุญคง ศรีพรรณธร, ผู้ให้สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2550)

สอดคล้องกับคำบอกเล่าของนายแก่นศรี แก้ววิไลจิต อายุ 44 ปี สมาชิกรุ่นที่ 1 ในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ที่เล่าว่า

...เมื่อเราเอาไปขายที่ตลาดมืดจะทำลายละเอียดอย่างเดิมก็ไม่ได้ แกะงามๆ ละเอียดมากไปก็ขายยาก เพราะราคาสูงมากคนก็ไม่ซื้อ เราก็ทำยาก บางทีลูกค้าต่อแทบไม่ได้ราคาอะไรเลย ต้องลดลวดลาย ลดดอกเพื่อการค้า ทำให้ได้มากชิ้น พร้อมทั้งต้องมีลวดลายใหม่ๆ ที่เป็นลักษณะเฉพาะของหลวงพระบาง เช่น แกะเป็นรูปหอพิพิธภัณฑ์ แกะเป็นรูปวัดเชียงทอง ตอนนี้ก็ทำเป็นรูปปู่เยอ ย่าเยอ เพราะนักท่องเที่ยวถามหากันเยอะ อยากได้เป็นที่ระลึก

(แก่นศรี แก้ววิไลจิต, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 เมษายน 2550)

สรุปการดำเนินชีวิตของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลักในเมืองหลวงพระบางดังนี้ สถานภาพช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) มีสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด ส่วนช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ. 2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) ผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก มีสถานภาพได้มาโดยกำเนิด และสถานภาพตามความสามารถ ทำให้บทบาทของผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ทั้งสามช่วงเวลาแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกันตามสถานภาพที่มีความหลากหลาย

เช่นเดียวกับกลุ่มสังคมของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ที่ทั้งสามช่วงเวลาไม่มีความเปลี่ยนแปลงโดยลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่มคือเป็นแบบปฐมภูมิ แรงงานคือสมาชิกในครอบครัว เครือญาติหรือคนในชุมชน

การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) มีลักษณะการถ่ายทอดความรู้ในวัดหรือโรงเรียน เรียนรู้จากโรงเรียนวิจิตรกรรม ช่วงการ

กำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546)

การถ่ายทอดความรู้อยู่ในครอบครัวหรือเครือญาติ และสมาชิกในกลุ่มด้วยการเรียนรู้จากการสังเกตและทดลองทำด้วยตนเอง หรือภายในกลุ่ม โดยทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะการสื่อสารในครอบครัวเป็นครอบครัวปิด และลักษณะของการแสดงบทบาทเป็นจองผู้ชายฝ่ายเดียว

วงจรชีวิตครอบครัว ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว โดยมีกลุ่มวัยเด็กหรือวัยพึ่งพิงเป็นแรงงานในการผลิตของครอบครัวในฐานะผู้ช่วยเหลือ

การจัดการทางการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะเหมือนกัน คือ ผู้ชายเป็นผู้ดูแลจัดการเรื่องการเงิน เช่นเดียวกับโครงสร้างของครอบครัวที่มีลักษณะเหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ เป็นครอบครัวขยาย หลังแต่งงานแล้วฝ่ายชายเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายหญิง อำนาจในครอบครัวเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้/แกะสลัก ในเมืองหลวงพระบาง สรุปได้ดังนี้ ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ผลิตเพื่อขายรอให้ลูกค้ามาเลือกซื้อในร้าน รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งของที่ใช้เป็นเครื่องประดับ ตกแต่งบ้าน เช่น บานประตู หน้าต่าง ในช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) ผลิตเพื่อขาย รอให้ลูกค้ามาเลือกซื้อในร้านหรือตลาดมืด (ตลาดวัฒนธรรม) รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นขอฝากของที่ระลึก มีการแกะสลักเป็นลวดลายใหม่ๆ เช่น วัดเชียงของหรือเป็นรูปพระพุทธรูป ส่วนในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) ผลิตเพื่อขาย ออกหาลูกค้าจากภายนอก รูปแบบผลิตภัณฑ์เป็นขอฝากของที่ระลึก มีการแกะสลักเป็นลวดลายใหม่ๆ เช่น วัดเชียงของหรือเป็นรูปพระพุทธรูป ในส่วนของแรงงานในขั้นตอนการผลิตและเครื่องมือที่ใช้ในการผลิต ทั้งสามช่วงเวลาไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง คือ แรงงานคนใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน และมีการใช้เครื่องจักร เช่น มอเตอร์ในการฉลุลาย

ตาราง 16 แสดงพลวัตทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มแกะสลักไม้พื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

พฤติกรรมการดำรงชีวิต		ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนมรดกโลก	ช่วงระหว่างเป็นมรดกโลก	ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐ
1.สถานภาพ	1.สถานภาพ	ได้มาโดยความสามารถ	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ
2.บทบาท	2.บทบาท	แสดงหลายบทบาท	แสดงหลายบทบาท	แสดงหลายบทบาท
3.กลุ่ม	3.1 ลักษณะของกลุ่ม 3.2 การจ้างงาน (แรงงาน)	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ
4.ถ่ายทอดความรู้	4.1 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ 4.2 ลักษณะการเรียนรู้	ถ่ายทอดความรู้ในวัดโรงเรียน เรียนรู้จากโรงเรียนวิจิตรกรรม	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวหรือเครือญาติ เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองทำในกลุ่ม	ถ่ายทอดความรู้ให้สมาชิกในกลุ่ม เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองทำในกลุ่ม
5.การสื่อสาร	5.ลักษณะการสื่อสารในครอบครัว	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด
6.บทบาทชายหญิง	6.ลักษณะของการแสดงบทบาท	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว
7.วงจรชีวิต	7.1 วัยเด็ก /วัยรุ่น วัยพึ่งพึง 7.2 มีครอบครัว 7.3 วัยชรา	แก่นจันทน์ นายแสง บุญคง นายแก่นศรี เชียงสุข -	แก่นจันทน์ นายแสง บุญคง แก่นศรี เชียงสุข -	แก่นจันทร์ นายแสง บุญคง แก่นศรี เชียงสุข -
8.การเงิน		ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน
9.โครงสร้างครอบครัว	9.1 รูปแบบ 9.2 ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน 9.3 อำนาจในครอบครัว	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ฝ่ายชายย้ายไปอยู่กับฝ่ายหญิง พ่อเป็นใหญ่
10. การผลิต	10.1 ลักษณะการผลิต 10.2 ตลาด 10.3 รูปแบบผลิตภัณฑ์ 10.4 แรงงานในขั้นตอนการผลิต 10.5 เทคนิค / เครื่องมือ	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้ามาเลือกซื้อในร้าน สิ่งของที่ใช้ในบ้าน เช่น บานประตู หน้าต่าง แรงงานคน ใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน ใช้เครื่องจักร เช่น มอเตอร์ในการฉลุลาย	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ รอให้ลูกค้ามาเลือกซื้อตลาดมืด ของฝากของที่ระลึก แกะสลักลวดลายใหม่ๆ แรงงานคน ใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน ใช้เครื่องจักร เช่น มอเตอร์ในการฉลุลาย	ผลิตเพื่อขาย ตลาดเชิงรับ / เชิงรุก ของฝากของที่ระลึก แกะสลักลวดลายใหม่ๆ แรงงานคน ใช้เครื่องจักรบางขั้นตอน ใช้เครื่องจักร เช่น มอเตอร์ในการฉลุลาย

5. **พลวัตทางสังคมของครอบครัวกลุ่มเลี้ยงช้าง**

ช้างเป็นสัญลักษณ์ของเมืองหลวงพระบาง เนื่องจากปรากฏชื่อมาแต่โบราณเรียกกันว่า อาณาจักรล้านช้างร่มขาว ตลอดจนภาพเขียนบันทึกของของนักเดินทางต่างๆ ก็ให้ภาพความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้และช้างในเมืองหลวงพระบาง

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของภาครัฐเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติสามารถลงทุนสัมปทานน้ำตก หุบเขา ที่เหมาะสมกับการจัดเป็นปางช้าง โดยบริษัทที่สำคัญ 2 บริษัทคือ All Laos และ XL Camp ได้สัมปทานหุบเขาและน้ำตกในย่านซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางประมาณ 30 กิโลเมตร โดยมีกิจกรรมที่ได้รับความนิยมคือกิจกรรมการนั่งช้างและเป็นโปรแกรมที่สำคัญของบริษัทท่องเที่ยว จึงเกิดการนำช้างจากแขวงต่างๆ โดยเฉพาะแขวงไซยะบุรี มารวมกันไว้ในปางช้างเพื่อเป็นแหล่งจัดแสดงและทำกิจกรรมการนั่งช้างชมธรรมชาติในเขตเมืองหลวงพระบาง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างโดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างในเมืองหลวงพระบาง โดยมีผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 3 ครอบครัว คือ ครอบครัวที่ 1 นายแผง สมภู่วิเศษ ครอบครัวที่ 2 นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และครอบครัวที่ 3 นายเชียงหล้า แก้วพิลา ซึ่งมีชีวประวัติและสภาพของครอบครัว ดังนี้

ครอบครัวที่ 1 ครอบครัวนายแผง สมภู่วิเศษ

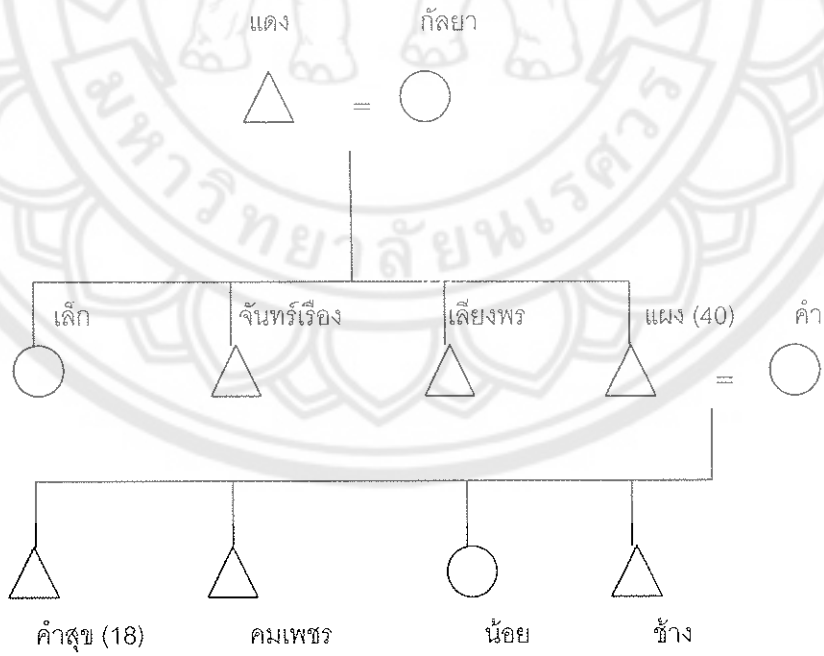

ภาพ 64 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายแผง สมภู่วิเศษ

ครอบครัวที่ 1 นายแผง สมภู่วิเศษ อายุ 40 ปี เป็นชาวเมืองหงสา แขวงไชยะบุรี ประกอบอาชีพควาญช้างสำหรับชักลากไม้ที่เมืองหงสา แขวงไชยะบุรี เมื่อบริษัท All Laos ได้เข้ามาเปิดกิจการทำปางช้าง ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองหลวงพระบาง 30 กิโลเมตร จึงได้ไปหาซื้อช้างที่แขวงไชยะบุรี นายแผงเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับการติดต่อขอซื้อช้าง แต่นายแผงไม่ขายจึงกลายเป็นรูปแบบการขอเช่าช้างและชักชวนนายแผงให้มาเป็นควาญช้างที่ปางช้างของบริษัท นายแผงจึงตัดสินใจให้เช่าช้างและทำงานร่วมกับบริษัท All Laos เพราะคิดว่าช้างมีอาหารกินตลอดทั้งปี และไม่ต้องทำงานหนักมากเหมือนตอนชักลากไม้ พร้อมทั้งตนเองก็มีรายได้ที่แน่นอน

เมื่อมาทำงานอยู่ปางช้างได้ประมาณ 1 ปี นายแผงได้เรียนรู้การทำยาบำรุง การทำคลอดให้กับช้างจากสัตวแพทย์ที่ปางช้าง เมื่อบริษัทต้องการเพิ่มปริมาณช้างเพื่อจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มากขึ้น จึงให้นายแผงไปชักชวนควาญช้างที่บ้านเกิดให้มาทำงานเป็นควาญช้างที่ปางช้าง

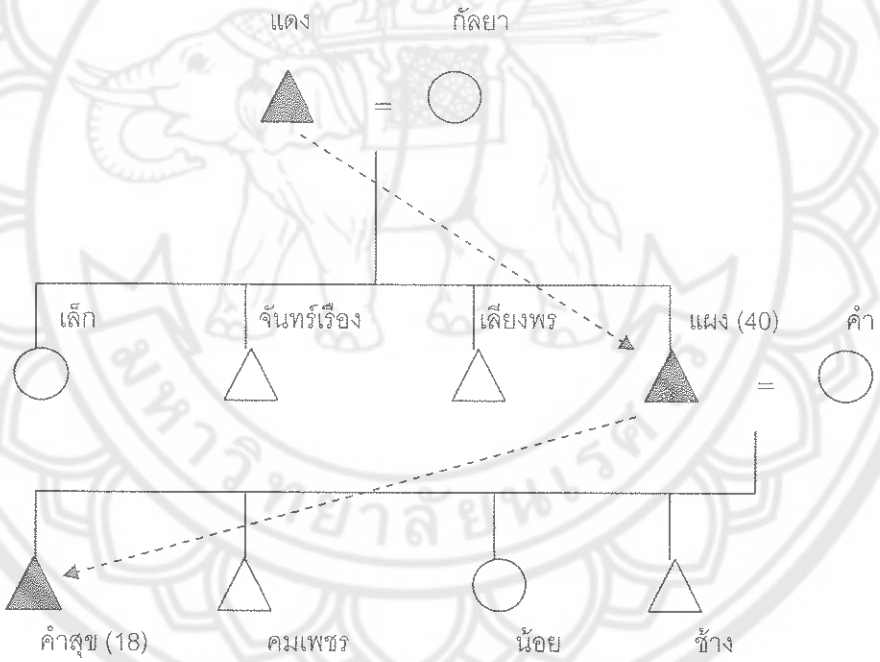

ภาพ 65 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายแผง สมภู่วิเศษ

ปัจจุบันทางบริษัทได้แต่งตั้งในนายแผงเป็นหัวหน้าควาญช้าง นอกจากนั้นการเรียนรู้ใหม่ที่ได้รับจากบริษัทคือความรู้ด้านงานบริการและนายแผงได้ได้เล่าว่าเป็นหัวใจสำคัญในการประกอบอาชีพควบคู่กับการเลี้ยงช้าง ในส่วนครอบครัวนั้นไม่ได้ตามมาอยู่ที่ปางช้างด้วย เนื่องจากภรรยาประกอบอาชีพค้าขายอยู่ที่เมืองหงสา แขวงไชยะบุรี ส่วนบุตรชายคนโตได้เข้าศึกษา

สาขาวิชานิเวศและสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว เมืองหลวงเวียงจันทน์ โดยมีเป้าหมายเพื่อเป็นนักอนุรักษ์ช้างที่บ้านเกิด เนื่องจากช่วงที่อยู่ที่ไชยบุรีมีทีมอนุรักษ์ช้างชาวต่างประเทศมาอยู่ที่หมู่บ้านทำให้ได้คุยกันมาตลอดจึงอยากเป็นอย่างนักอนุรักษ์จึงมาเรียนด้านสิ่งแวดล้อม ขณะที่นายแผงคิดว่าจะให้บุตรชายมาทำงานที่ บริษัท All Laos กับตน

ครอบครัวที่ 2 นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา

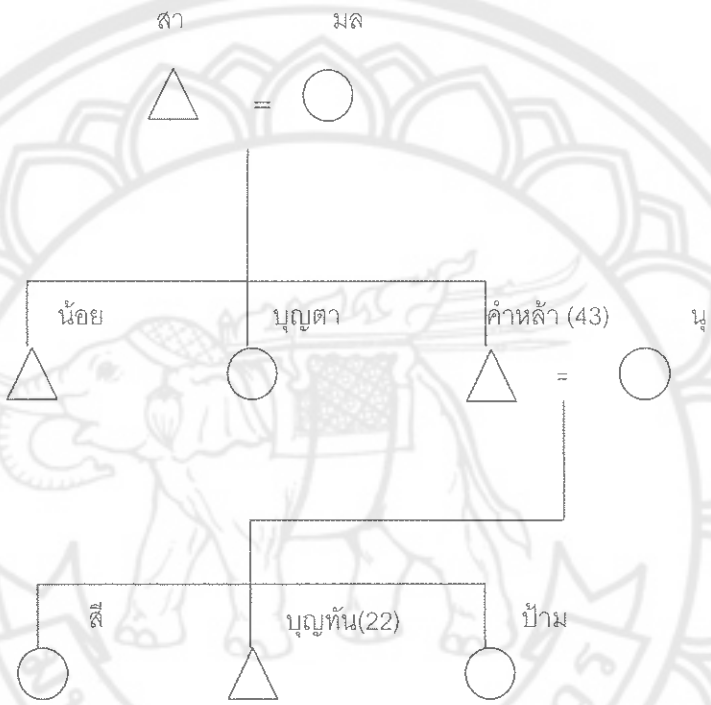

ภาพ 66 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา

ครอบครัวที่ 2 นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา อายุ 43 ปี เป็นชาวเมืองหงสา แขวงไชยะบุรี ประกอบอาชีพควาญช้างสำหรับชักลากไม้ที่เมืองหงสา แขวงไชยะบุรี เมื่อบริษัท All Laos มีขยายกิจการ นายแผง สมภูวิเศษ ซึ่งเป็นควาญช้างบ้านเดียวกัน ที่ได้ไปทำงานในปางช้างของบริษัท All Laos ได้มาชักชวน นายคำหล้า ให้มาประกอบอาชีพเป็นควาญช้างที่ปางช้างด้วยกัน เพราะมีรายได้ที่แน่นอนกว่าการชักลากไม้ นายคำหล้าจึงเดินทางมาทำงานที่ปางช้างของบริษัท All Laos พร้อมทั้งคิดว่าเมื่อบุตรชายคนโต คือนายบุญทัน แก้วศรีธรรมมา อายุ 22 ปี ปลดประจำการจากทหาร จะชักชวนให้มาทำงานเป็นควาญช้างที่ปางช้างด้วยเช่นกัน

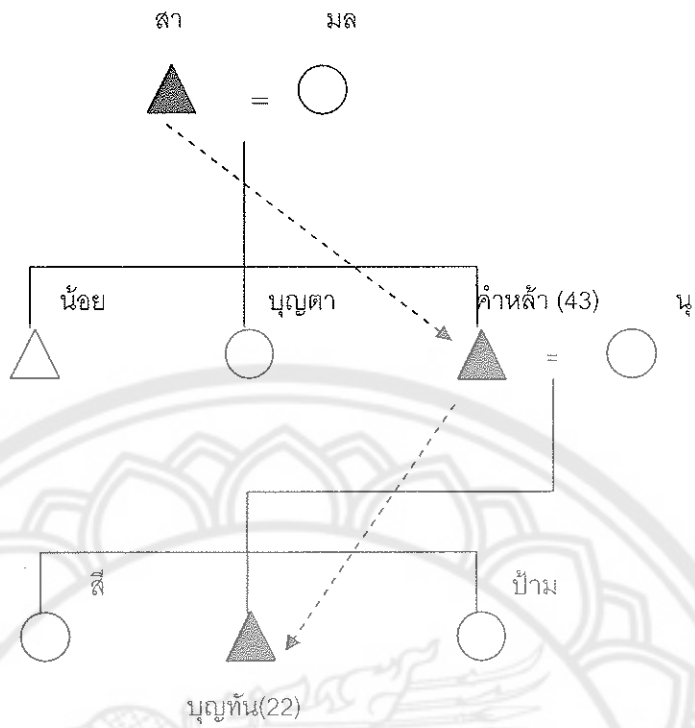

ภาพ 67 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา

ครอบครัวที่ 3 ครอบครัวนายเชียงหล้า แก้วพิลา

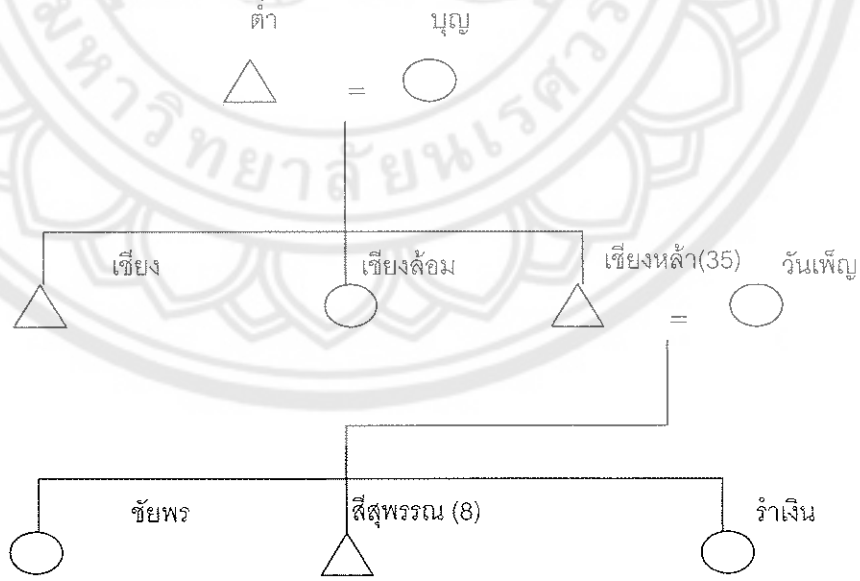

ภาพ 68 ไดอะแกรมแสดงครอบครัวนายเชียงหล้า แก้วพิลา

ครอบครัวที่ 3 นายเชียงหล้า แก้วพิลา อายุ 35 ปี เป็นชาวไชยะบุรี ประกอบอาชีพควาญช้างสำหรับชักลากไม้ที่แขวงไชยะบุรี เมื่อบริษัท XL Camp ทำปางช้างขึ้นห่างจากตัวเมืองหลวงพระบางไป 40 กิโลเมตร ทางบริษัท ได้ส่งคนไปชักชวนให้นายเชียงหล้ามาเป็นควาญช้างที่ปางช้างของบริษัท XL Camp โดยนายเชียงหล้าพร้อมครอบครัวได้ย้ายมาอยู่และทำงานที่ปางช้าง

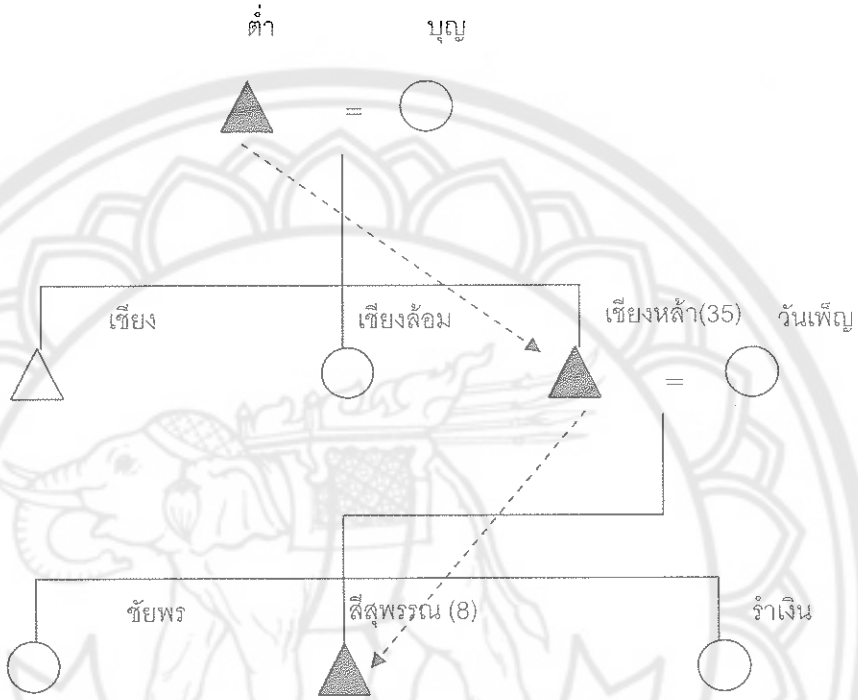

ภาพ 69 แสดงการถ่ายทอดความรู้ครอบครัวนายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา

5.1 ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก พ.ศ.2529-2537

5.1.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ก่อนการกำหนดมรดกโลก พบว่า มีสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาวเป็นต้น

บทบาท (Role) หมายถึง การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม โดยบทบาทของบุคคลในกลุ่มผู้ประกอบประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง เป็นบทบาทที่ยึดตามเพศวิถี (Sex) เป็นหลัก เป็นบทบาทของผู้ชาย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้พละกำลังและใช้ทักษะและประสบการณ์ในการดูแลช้างและใช้งานช้างทุกขั้นตอนตั้งแต่ จับช้าง ฝึกช้าง ควบคุมช้าง เอาช้างไปทำงานในป่าเพื่อชักลากไม้ หาอาหารและดูแลรักษาช้าง

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มปฐมภูมิ (Primary Group) เป็นความสัมพันธ์ส่วนตัว ค่อนข้างเหนียวแน่นคงทน มีความใกล้ชิดกันมาก รู้จักกันเป็นอย่างดี มีกิจกรรมร่วมกันมาก เช่น ครอบครัว เครือญาติ กลุ่มเพื่อนบ้าน เป็นต้น แรงงานส่วนใหญ่ คือ สมาชิกในครอบครัว เครือญาติ และเพื่อนบ้าน ไม่มีการจ้างงาน

การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เครือญาติ ผ่านกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวันในการดูแลช้างและใช้งานช้าง ตั้งแต่จับช้าง ฝึกช้าง ควบคุมช้าง เอาช้างไปทำงานในป่าเพื่อชักลากไม้ หาอาหารและดูแลรักษาช้าง

การเรียนรู้ เรียนรู้จากคำสอนของพ่อ หรือญาติผู้ชาย เช่น ตา ปู่ ลุง น้า การสังเกต เลียนแบบและทดลองทำด้วยตนเอง และการฝึกงานในฐานะลูกมือ (Apprentice)

การสื่อสารการสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพครอบครัวแปรรูปผลิตภัณฑ์จากตอไม้ ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องของการเลี้ยงช้างในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างเป็นของผู้ชายเพียงฝ่ายเดียว ผู้ชายทำทุกขั้นตอน ตั้งแต่จับช้าง ฝึกช้าง ควบคุมช้าง เอาช้างไปทำงานในป่าเพื่อชักลากไม้ หาอาหารและดูแลรักษาช้างผู้หญิงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกกระบวนการของการเลี้ยงช้าง

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าทุกครอบครัวในระยะก่อนมรดกโลกครอบครัว เป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัวมีลูก โดยเป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างอยู่ในการดูแลของกลุ่มภรรยาของครอบครัวกลุ่มเลี้ยงช้าง

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง โดยทุกครอบครัวเป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ชั่วชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง หลังแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายชาย และไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายชาย

อำนาจในครอบครัว ของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

5.1.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะ การผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต ครอบครัวในกลุ่มเลี้ยงช้างในระยะก่อนมรดกโลกยังคงเป็นเลี้ยงช้างเพื่อประโยชน์ในการชักลากไม้ เป็นหนึ่งในกิจกรรมการผลิตของผู้ชายที่ผลิตเพื่อใช้ในครอบครัวของชาวหลวงพระบางและชาวลาว

โดยการใช้แรงงานในขั้นตอนในการเลี้ยงช้าง ตั้งแต่จับช้าง ฝึกช้าง ควบคุมช้าง เอาช้างไปทำงานในป่าเพื่อชักลากไม้หาอาหารและดูแลรักษาช้างต้องอาศัยแรงงานผู้ชายทุกขั้นตอนเครื่องมือที่ใช้ในการเลี้ยงช้างส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือแบบดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาภายในครอบครัว

5.2 ช่วงระหว่างการเป็นมรดกโลก พ.ศ.2538- 2546

5.2.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ "ผู้ใช้แรงงานในภาคบริการ" ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการ ดำเนินชีวิตของบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างเป็นอย่างมาก กล่าวคือ นอกเหนือจากค่านิยมในการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเลี้ยงให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย แล้วในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก"ควาญช้าง" ที่เข้ามาทำงานในป่างช้างจำเป็นจะต้องเรียนรู้การให้บริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ตามที่ป่างช้างแต่ละแห่งกำหนด

นายแผง สมภูวิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และ นายเชียงหล้า แก้วพิลา ได้รับสถานภาพใหม่คือ "ผู้ใช้แรงงานในภาคบริการ"

บทบาท (Role) หมายถึง การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกสถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน เช่น ควาญช้าง ผู้ใช้แรงงานในภาคบริการ

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Relationship) เป็นความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวหรือแบบเป็นทางการมีกฎระเบียบชัดเจน ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกันในเชิงอารมณ์ความรู้สึกค่อนข้างน้อย รู้จักกันเพียงผิวเผิน กลุ่มสังคมแบบนี้เกิดขึ้นเพื่อผลประโยชน์หรือเพื่อทำกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจง และเป็นกลุ่มที่ไม่ยั่งยืนเหมือนกลุ่มปฐมภูมิ การจ้างงานที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ ความสามารถ

การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มสมาชิก โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความรู้ความสามารถในการเลี้ยงช้างเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในป่างช้างในรูปแบบต่างๆ พานั่งท่องเที่ยวขี่ช้างเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ การสอนวิถีการเป็นควาญช้างให้นักท่องเที่ยวที่สนใจ เป็นต้น

การเรียนรู้ เรียนรู้จากคนในกลุ่ม การสังเกต เลียนแบบและทดลองทำด้วยตนเอง

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องของการเลี้ยงช้างในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างเป็นของผู้ชายเพียงฝ่ายเดียว ผู้ชายทำทุกขั้นตอน ตั้งแต่จับช้าง ฝึกช้าง ควบคุมช้าง เอาช้างไปทำงานในป่าเพื่อชักลากไม้ หาอาหารและดูแลรักษาช้าง ผู้หญิงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกกระบวนการของการเลี้ยงช้าง

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลกนายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และนายเชียงหล้า แก้วพิลา ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ใน

การดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ นายคำสุข สมภู่วิเศษ นายบุญทัน แก้วศรีธรรมมา และเด็กชายสีสุพรรณ แก้วพิลา ยังคงเป็นวัยพึ่งพิง

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างอยู่ในการดูแลของนายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และนายเชียงหล้า แก้วพิลา กล่าวคือควาญช้างทั้ง 3 คนต่างก็ทำงานในฐานะควาญช้างเพื่อรับค่าจ้างจากปางช้างและส่งไปให้ครอบครัวที่อยู่แขวงไชยะบุรี

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง โดยครอบครัวนายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา เป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ชั่วชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก แต่มารับจ้างทำงานคนเดี่ยวในเมืองหลวงพระบาง

นายเชียงหล้า แก้วพิลา เป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear or Conjugal Family) ได้แก่ครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกๆ อาศัยอยู่ด้วยกัน ครอบครัวประเภทนี้จะมีคน 2 ชั่วอายุคนเท่านั้น คือ รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก ลักษณะเด่นของครอบครัวประเภทนี้คือ การเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสมากกว่าความสัมพันธ์ทางสายเลือดครอบครัวเดี่ยวไม่อยู่ในอำนาจของพ่อแม่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง หลังแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายชาย และไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายชาย ยกเว้นนายเชียงหล้า แก้วพิลา ที่อพยพครอบครัวมาอยู่ที่หลวงพระบาง

อำนาจในครอบครัว ของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

5.2.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับ

ลักษณะ การผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต แต่ในยุคมรดกโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงในฐานะหน่วยการผลิตในครอบครัวเลี้ยงช้าง

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างเป็นการผลิตเพื่อขาย คือเปลี่ยนรูปแบบของการเลี้ยงช้างจากเลี้ยงเพื่อใช้แรงงานช้างในการชักลากไม้มาเป็นการขายแรงงานและความรู้ ความสามารถของควาญช้าง เนื่องจากมีการลงทุนและขอสัมปทานด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศในหลวงพระบาง เช่น การทำปางช้าง ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างได้เข้ามาสู่การเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบาง โดยการเป็นแรงงานรับจ้างในการเลี้ยงช้างให้กับปางช้างของชาวต่างประเทศ ใช้แรงงานคนในการดูแลเลี้ยงดูช้างทุกขั้นตอน และเริ่มมีเทคนิคใหม่ๆในการเลี้ยง เช่น การให้กินยาวิตามินแทนการพาเข้าไปในป่าเพื่อให้ช้างกินเปลือกไม้อย่างที่เคยทำในอดีต การให้ยาแก้ไข้กับช้างที่ไม่สบายกินแทนการหาสมุนไพรในมาป่ามาให้ช้างกิน เป็นต้น

5.3 ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก พ.ศ.2547- 2550

5.3.1 การดำเนินชีวิตของครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวนอกจากเป็นหน่วยของการผลิตแล้ว ครอบครัวยังเป็นสถาบันทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีแบบแผนพฤติกรรม (Pattern of Behavior) การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ สถานภาพ บทบาท กลุ่มสังคม การถ่ายทอดความรู้ การสื่อสารในครอบครัว บทบาทชายหญิง วงจรชีวิต การจัดการการเงินในครอบครัวและโครงสร้างครอบครัว

สถานภาพ (Status) หมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่บุคคลในครอบครัวดำรงอยู่ จากการสัมภาษณ์บุคคลในครอบครัวที่ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง พบว่า นอกเหนือจากสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด (Ascribed Status) เช่น การเป็นบุตรชาย บุตรสาว เป็นต้น แล้ว สถานภาพตามความสามารถ (Achieved Status) ซึ่งหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่ได้มาด้วยความความตั้งใจ ความสามารถและความพยายามของผู้ดำรงสถานภาพนั้น เช่น สถานภาพ “ผู้ใช้แรงงานในภาคบริการ” ถือได้ว่ามีบทบาทต่อการ ดำเนินชีวิตของบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างเป็นอย่างมาก กล่าวคือ นอกเหนือจากค่านิยมในการถ่ายทอดความรู้เรื่องการเลี้ยงให้กับเครือญาติที่เป็นผู้ชาย เช่น พี่ชาย น้องชาย บุตรชาย หลานชาย แล้วในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547- 2550) “ควาญช้าง” ที่เข้ามาทำงานในปางช้างจำเป็นจะต้องเรียนรู้การให้บริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ตามที่ปางช้างแต่ละแห่งกำหนด

นายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และ นายเชียงหล้า แก้วพิลา ได้รับสถานภาพใหม่คือ “ผู้ใช้แรงงานในภาคบริการ”

บทบาท (Role) หมายถึง การกระทำตามสิทธิและหน้าที่ที่ผูกพันกับสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าต้องประพฤติปฏิบัติอย่างไร ซึ่งเกี่ยวข้องกับบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม จากการที่ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547- 2550) สถานภาพตามความสามารถมีความสำคัญในการดำรงชีวิต ประกอบกับปัจเจกบุคคลคนหนึ่งมีหลายสถานภาพทำให้จำเป็นต้องแสดงบทบาทหลายๆ บทบาทพร้อมกัน เช่น ควาญช้าง ผู้ใช้แรงงานในภาคบริการ

กลุ่มสังคม หมายถึง ปัจเจกบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปที่มีปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ทางสังคมต่อกัน โดยบุคคลในครอบครัวผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) มีความสัมพันธ์แบบกลุ่มทุติยภูมิ (Secondary Relationship) เป็นความสัมพันธ์แบบไม่เป็นส่วนตัวหรือแบบเป็นทางการมีกฎระเบียบชัดเจน ทำให้สมาชิกในกลุ่มมีความผูกพันกันในเชิงอารมณ์ความรู้สึกค่อนข้างน้อย รู้จักกันเพียงผิวเผิน กลุ่มสังคมแบบนี้เกิดขึ้นเพื่อผลประโยชน์หรือเพื่อทำกิจกรรมที่เฉพาะเจาะจง และเป็นกลุ่มที่ไม่ยั่งยืนเหมือนกลุ่มปฐมภูมิ การจ้างงานที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ ความสามารถ

การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มสมาชิก โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความรู้ความสามารถในการเลี้ยงช้างเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในปางช้างในรูปแบบต่างๆ พานั่งท่องเที่ยวขี่ช้างเที่ยวชมสถานที่ต่างๆ การสอนวิถีการเป็นควาญช้างให้นักท่องเที่ยวที่สนใจ เป็นต้น

การเรียนรู้ เรียนรู้จากคนในกลุ่ม จากการสังเกต เลียนแบบและทดลองทำด้วยตนเอง

การสื่อสาร การสื่อสารภายในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างส่วนใหญ่เป็นแบบครอบครัวปิด (Close Family) มีการควบคุมโดยผู้ที่มีอำนาจตามขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณ มีการวางระเบียบกฎเกณฑ์โดยผู้มีอำนาจ ซึ่งจะเป็นผู้แนะนำและควบคุมกิจการต่างๆ ในครอบครัว

บทบาทชายหญิง (Gender) ชายหรือหญิงที่มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม โดยเงื่อนไขทางสังคมหรือวัฒนธรรมกำหนดให้ชายหรือหญิงแสดงพฤติกรรมในลักษณะที่เหมาะสม เพศที่ถูกกำหนดโดยสังคมนี้อาจเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์และเงื่อนไขของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยบทบาทในเรื่องของการเลี้ยงช้างในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างเป็นของผู้ชายเพียงฝ่ายเดียว ผู้ชายทำทุกขั้นตอน ตั้งแต่จับช้าง ฝึกช้าง ควบคุมช้าง

เอาช้างไปทำงานในป่าเพื่อชักลากไม้ หาอาหารและดูแลรักษาช้าง ผู้หญิงไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในทุกกระบวนการของการเลี้ยงช้าง

วงจรชีวิตครอบครัว (Family Life Cycle) คือลำดับขั้นตอนของการดำเนินชีวิตครอบครัว ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ โดยเริ่มต้นเมื่อบุคคลเข้าสู่ชีวิตแต่งงานจนสิ้นสุดชีวิตครอบครัว จากการศึกษาพบว่าในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547- 2550) นายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และนายเชียงหล้า แก้วพิลา ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว ในขณะที่ นายคำสุข สมภู่วิเศษ นายบุญทัน แก้วศรีธรรมมา และ เด็กชายสีสุพรรณ แก้วพิลา ยังคงเป็นวัยพึ่งพิง

การเงิน การจัดการการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างอยู่ในการดูแลของนายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา และนายเชียงหล้า แก้วพิลา กล่าวคือ ควาญช้างทั้ง 3 คนต่างก็ทำงานในฐานะควาญช้างเพื่อรับค่าจ้างจากปางช้างและส่งไปให้ครอบครัวที่อยู่แขวงไชยะบุรี

โครงสร้างครอบครัว (Family Structure) โครงสร้างครอบครัวถูกกำหนดจากกฎเกณฑ์ทางสังคมเพื่อควบคุมพฤติกรรมเกี่ยวกับครอบครัวนับตั้งแต่การแต่งงาน รูปแบบครอบครัว ที่อยู่อาศัยหลังการแต่งงาน ระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจในครอบครัว

รูปแบบครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง โดยครอบครัวนายแผง สมภู่วิเศษ นายคำหล้า แก้วศรีธรรมมา เป็นครอบครัวขยาย (Extended or Consanguine Family) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ประกอบด้วยกลุ่มคน 3 ชั่วชีวิตขึ้นไป เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย ลูกพี่ลูกน้อง ลูกเขย ลูกสะใภ้ อาศัยอยู่ร่วมกัน ครอบครัวแบบนี้เน้นความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก แต่มารับจ้างทำงานคนเดียวในเมืองหลวงพระบาง

นายเชียงหล้า แก้วพิลา เป็นครอบครัวเดี่ยว (Nuclear or Conjugal Family) ได้แก่ครอบครัวที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ และลูกๆ อาศัยอยู่ด้วยกัน ครอบครัวประเภทนี้จะมีคน 2 ชั่วอายุคนเท่านั้น คือ รุ่นพ่อแม่และรุ่นลูก ลักษณะเด่นของครอบครัวประเภทนี้ คือ การเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคู่สมรสมากกว่าความสัมพันธ์ทางสายเลือดครอบครัวเดี่ยวไม่อยู่ในอำนาจของพ่อแม่ของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง

ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงานของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง หลังแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายชาย และไปดำรงชีวิตร่วมกับครอบครัวของฝ่ายชาย ยกเว้นนายเชียงหล้า แก้วพิลา ที่อพยพครอบครัวมาอยู่ที่หลวงพระบาง

อำนาจในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง มีลักษณะที่พ่อเป็นใหญ่ (Patriarchy) อำนาจสูงสุดเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

5.3.2 การผลิตของครอบครัว

ครอบครัวเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) พื้นฐานขององค์กรทางเศรษฐกิจ โดยมีหน้าที่ (Function) เป็นหน่วยผลิตขั้นพื้นฐาน บ้านจึงเป็นหน่วยของการผลิตควบคู่กับการบริโภค ระบบธุรกิจที่เกิดขึ้นจะมีลักษณะเป็นธุรกิจภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งเกี่ยวข้องกับลักษณะการผลิต ตลาด รูปแบบผลิตภัณฑ์ การใช้แรงงานในขั้นตอนการผลิต เทคนิคเครื่องมือในการผลิต แต่ในยุคมรดกโลกเกิดการเปลี่ยนแปลงในฐานะหน่วยการผลิตในครอบครัวเลี้ยงช้าง

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547- 2550) เป็นการผลิตเพื่อขาย คือเปลี่ยนรูปแบบของการเลี้ยงช้างจากเลี้ยงเพื่อใช้แรงงานช้างในการชักลากไม้มาเป็นการขายแรงงานและความรู้ ความสามารถของควาญช้าง เนื่องจากมีการลงทุนและขอสัมปทานด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศในหลวงพระบาง เช่น การทำปางช้าง ส่งผลให้สมาชิกในครอบครัวกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างได้เข้ามาสู่การเป็นแรงงานภาคอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในเมืองหลวงพระบางโดยการเป็นแรงงานรับจ้างในการเลี้ยงช้างให้กับปางช้างของชาวต่างประเทศ ใช้แรงงานคนในการดูแลเลี้ยงดูช้างทุกขั้นตอน และเริ่มมีเทคนิคใหม่ๆ ในการเลี้ยง เช่น การให้กินยาวิตามินแทนการพาเข้าไปในป่าเพื่อให้ช้างกินเปลือกไม้อย่างที่เคยทำในอดีต การให้ยาแก้ไข้กับช้างที่ไม่สบายกินแทนการหาสมุนไพรในมาป่ามาให้ช้างกิน เป็นต้น

สรุปในภาพรวมการดำเนินชีวิตของครอบครัว ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างในเมืองหลวงพระบาง สถานภาพของผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) มีสถานภาพที่ได้มาโดยกำเนิด ทำให้บทบาทยึดถามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย ส่วนในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง มีสถานภาพได้มาโดยกำเนิดและสถานภาพตามความสามารถ ทำให้บทบาทของผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างทั้งสามช่วงเวลาแสดงบทบาทหลายๆ

กลุ่มสังคมของครอบครัวผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เป็นกลุ่มปฐมภูมิ แรงงานคือสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ ส่วนในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) ลักษณะความสัมพันธ์ของกลุ่ม คือเป็นแบบทุติยภูมิ ลักษณะการจ้างงานเป็นแบบนายจ้างกับลูกจ้างอย่างชัดเจน

การถ่ายทอดความรู้และการเรียนรู้ของผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้างในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองทำด้วยตนเอง และเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มสมาชิก โดยมีลักษณะการเรียนรู้เฉพาะภายในกลุ่ม โดยทั้งสามช่วงเวลามีลักษณะการสื่อสารในครอบครัวเป็นครอบครัวปิด และลักษณะของการแสดงบทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว

วงจรชีวิตครอบครัว ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) ช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) กลุ่มคนที่อยู่ในช่วงวัยมีครอบครัว เป็นผู้รับภาระงานภายในครอบครัว และเป็นผู้มีอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของครอบครัว โดยมีกลุ่มวัยเด็กหรือวัยพึ่งพิงอยู่ในการเลี้ยงดู แต่ได้เป็นแรงงานสำคัญในครอบครัว

ในส่วนเรื่องการจัดการทางการเงินในครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) การเงินอยู่ในความดูแลของภรรยา ในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน

โครงสร้างของครอบครัวของกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เป็นครอบครัวขยาย ส่วนในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) มีลักษณะเฉพาะของแต่ละครอบครัว ดังนี้ คือ ครอบครัวของนายแผงและนายคำหล้า เป็นครอบครัวขยาย ส่วนครอบครัวของนายเชียงหล้าเป็นครอบครัวเดี่ยว แต่ลักษณะที่เหมือนกันทั้งสามช่วงเวลา คือ หลังแต่งงานแล้วฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายย้ายเข้าไปอาศัยกับครอบครัวของฝ่ายชาย อำนาจในครอบครัวเป็นของสามีหรือผู้อาวุโสชายในครอบครัวที่เรียกว่า ระบบชายเป็นใหญ่หรือปิตาธิปไตย

การผลิตของครอบครัวในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง ในเมืองหลวงพระบาง สรุปได้ดังนี้ ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก (พ.ศ.2529-2537) เลี้ยงเพื่อใช้แรงงานในการลากไม้ ใช้แรงงานชายในการเลี้ยงช้างทุกขั้นตอน รูปแบบในการเลี้ยงเป็นแบบดั้งเดิม ส่วนในในช่วงการกำหนดเป็นพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2538-2546) และส่วนในช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐในพื้นที่มรดกโลก (พ.ศ.2547-2550) กลุ่มผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงช้าง เลี้ยงเพื่อใช้ในกิจกรรมการท่องเที่ยวและให้บริการนักท่องเที่ยว เป็นแรงงานในภาคบริการ โดยมีเทคนิคในการเลี้ยงแบบใหม่ มีการให้ยาบำรุง รักษาด้วยการแพทย์แผนใหม่

ตาราง 17 แสดงพลวัตทางสังคมของครอบครัวในกลุ่มเลี้ยงช้างในพื้นที่มรดกโลกหลวงพระบาง

พฤติกรรมการดำรงชีวิต		ช่วงก่อนขึ้นทะเบียนมรดกโลก	ช่วงระหว่างเป็นมรดกโลก	ช่วงเกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายรัฐ
1.สถานภาพ	1.สถานภาพ	ได้มาโดยกำเนิด	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ	ได้มาโดยกำเนิด ได้มาโดยความสามารถ
2.บทบาท	2.บทบาท	ยึดตามเพศวิถี เป็นบทบาทของผู้ชาย	แสดงหลายบทบาท	แสดงหลายบทบาท
3.กลุ่ม	3.1 ลักษณะของกลุ่ม 3.2 การจ้างงาน (แรงงาน)	กลุ่มปฐมภูมิ สมาชิกในครอบครัว แรงงานแบบเครือญาติ	กลุ่มทุติยภูมิ ลักษณะลูกจ้าง นายจ้าง	กลุ่มทุติยภูมิ ลักษณะลูกจ้าง นายจ้าง
4.ถ่ายทอดความรู้	4.1 ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ 4.2 ลักษณะการเรียนรู้	ถ่ายทอดความรู้ในครอบครัว เรียนรู้จากการสังเกตและทดลองด้วยตนเอง	ถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มสมาชิก เรียนรู้จากกลุ่ม	ถ่ายทอดความรู้ในกลุ่มสมาชิก เรียนรู้จากกลุ่ม
5.การสื่อสาร	5.ลักษณะการสื่อสารในครอบครัว	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด	ครอบครัวปิด
6.บทบาทชายหญิง	6.ลักษณะของการแสดงบทบาท	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว	บทบาทเป็นของผู้ชายฝ่ายเดียว
7.วงจรชีวิต	7.1 วัยเด็ก /วัยรุ่น วัยพึ่งพิง 7.2 มีครอบครัว 7.3 วัยชรา		นายคำสุข นายบุญทัน เด็กชายสีสุพรรณ นายแผง นายคำหล้า นายเชียงหล้า - -	นายคำสุข นายบุญทัน เด็กชายสีสุพรรณ นายแผง นายคำหล้า นายเชียงหล้า - -
8.การเงิน		อยู่ในการดูแลของภรรยา	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน	ผู้ชายเป็นผู้จัดการเงิน
9.โครงสร้างครอบครัว	9.1 รูปแบบ 9.2 ที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน 9.3 อำนาจในครอบครัว	ครอบครัวขยาย ฝ่ายหญิงย้ายไปอยู่กับฝ่ายชาย พ่อเป็นใหญ่	นครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยว ฝ่ายหญิงย้ายไปอยู่กับฝ่ายชาย พ่อเป็นใหญ่	ครอบครัวขยาย ครอบครัวเดี่ยว ฝ่ายหญิงย้ายไปอยู่กับฝ่ายชาย พ่อเป็นใหญ่
10. การผลิต	10.1 ลักษณะการผลิต 10.2 ตลาด 10.3 รูปแบบผลิตภัณฑ์ 10.4 แรงงานในขั้นตอนการผลิต 10.5 เทคนิค / เครื่องมือ	เลี้ยงเพื่อใช้แรงงานในการลากไม้ - เลี้ยงเพื่อใช้แรงงานในการลากไม้ แรงงานชายในการเลี้ยงช้างทุกขั้นตอน รูปแบบดั้งเดิม	เลี้ยงเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว - ขายแรงงานเป็นแรงงานในป่างช้าง แรงงานชายในการเลี้ยงช้างทุกขั้นตอน ใช้เทคนิคในการเลี้ยงใหม่	เลี้ยงเพื่อกิจกรรมการท่องเที่ยว - ขายแรงงานเป็นแรงงานในป่างช้าง แรงงานชายในการเลี้ยงช้างทุกขั้นตอน ใช้เทคนิคในการเลี้ยงใหม่